

PROF. DR. ANT. GINDELY^{HO}

DĚJEPIS VŠEOBECNÝ,

KTERÝŽ

PRO NIŽŠÍ STŘEDNÍ ŠKOLY ČESKÉ

VZDELAG

PROF. JOS. ERBEN.

SWAZEK TŘETÍ.

V Ě K N O V Ý.

Druhé, proměněné vydání.

7

S 18 obrázky.

V PRAZE.

NÁKLADEM B. TEMPSKÉHO.

1877.

O b s a h.

Oddělení první.

Od objevení Ameriky (1492) a týmž časem skoro vzniklého rozštěpení cirkve (1517) až do konce války třicetileté (1648).

	Strana
§ 1. Výskumy vzdálených dílů světa z Evropy učiněné	1
1. Objevení Ameriky (str. 4). 2. Jiné výskumy. První objetí zeměkoule. Cortez. Pizarro (str. 4). 3. Osudy domorodců amerických po přistěhování se Španělů (str. 6). 4. Objevení námořní cesty do Indie východní (str. 7).	
§ 2. Německá říše od Maximiliana I. až do ustoupení Karla V. Rozštěpení cirkve	7
1. Císař Maximilian I. (1493—1519) a války v Italii (str. 7). 2. Rozštěpení v cirkvi (reformace) (str. 10). 3. Úsilí cirkve katolické o udolání protestantství (str. 14). 4. Války Karla V. s Františkem I. králem francouzským (str. 15).	
§ 3. Německo z dob Ferdinanda I. až do vypuknutí války třicetileté (1556—1519)	16
1. Ferdinand I. (1556—1564) (str. 16). 2. Maximilian II. (1564 do 1576) (str. 18). Rudolf II. (1576—1612) (str. 19). Matyáš (1612—1619) (str. 20).	
§ 4. Válka třicetiletá (1618—1648)	21
1. Odboj český 1618—1620 (str. 21). 2. Válka dánská 1625—1629 (str. 23). 3. Válka švédská 1630—1635 (str. 24). 4. Válka švédsko francouzská 1635—1648 (str. 26). 5. Mír vestfalský (1648) (str. 28). 9. Vojenství u válce třicetileté (str. 28).	
§ 5. Španělsko, Nizozemí a Portugalsko	28
§ 6. Francie	32
1. Poslední Valoisští (str. 32). 2. Bourbonští (1589—1643) (str. 35).	
§ 7. Ostrovy britské	36
1. Anglie a Írsko za vlády Tudorovců (1485—1603) (str. 36). 2. Veliká Britannie a Írsko za dvou prvních Stuartovců 1603—1649 (str. 39).	
§ 8. Polsko	40
§ 9. Říše ruská	42

Oddělení druhé.

Od míru vestfalského do revoluce francouzské (1648—1789).

§ 10. Přednictví Francie v Evropě za Ludvika XIV.	45
§ 11. Německo a dědičné země rakouské	48
§ 12. Veliká Britannie a Írsko	51
§ 13. Válka o dědictví španělské (1701—1714)	52
§ 14. Státové v severní a východní Evropě před vypuknutím veliké války severské	55
§ 15. Veliká válka severská (1700—1721)	57

§ 16.	Německo a dědičné země rakouské za Karla VI. (1711—1740) .	59
§ 17.	První dvě války slezské (1740—1742, 1744—1745) a válka o dědictví rakouské (1740—1748)	61
§ 18.	Válka sedmiletá a třetí válka slezská 1756—1763	62
§ 19.	Ostatní činnost panovnická Marie Terezie. Císařové němečtí Josef II. (1765—1790) a Leopold II. (1790—1792)	64
§ 20.	Prusko	67
§ 21.	Francie (1715—1789)	69
§ 22.	Veliká Británie a Irsko	70
§ 23.	Půlостrov pyrenejský	72
§ 24.	Rus a Polsko	73

Oddělení třetí.

Od vypuknutí revoluce francouzské (1789) až na naše dny.

Část I. Od vypuknutí revoluce francouzské až do druhého míru Pařížského (1789—1815).

§ 25.	Od vypuknutí revoluce až do konce jednovlády (1792)	77
§ 26.	Republika za panování národního konventu a doba hrůzovlády 1792—1795	80
§ 27.	První válka společencův čili koaliční (1792—1797). Napoleon Bonaparte	82
§ 28.	Francie za vlády direktorů 1795—1799	85
§ 29.	Druhá válka společenců (1799—1802) a konsulatství Napoleona Bonaparta (1799—1804)	86
§ 30.	Nová válka mezi Napoleonem a Rakouskem čili třetí válka společenců 1805	89
§ 31.	Válka Napoleona s Pruskem čili čtvrtá válka společenců (1806 do 1807)	91
§ 32.	Svévolné novoty Napoleona na půlостrově pyrenejském	92
§ 33.	Napoleon válčí s Rakouskem (1809)	93
§ 34.	Vrchol moci Napoleonovy	95
§ 35.	Válka Napoleona s Ruskem (1812)	96
§ 36.	Vojna za svobodu (1813—1814)	97
§ 37.	Nové spořádání Evropy v následcích kongresu Vídeňského (od 1. listop. 1814 až do 9. června 1815)	100
§ 38.	Napoleon vrací se z ostrova Elby	101

Část II. Od druhého míru Pařížského (1815) až na naše časy.

§ 39.	Turecko a Rusko	103
§ 40.	Francie	105
§ 41.	Německo, Rakousko a Itálie	106
§ 42.	Válka německo-francouzská (1870—71)	109
§ 43.	Veliká Británie	110
§ 44.	Španělsko	110
§ 45.	Amerika	111
§ 46.	Osvěta doby nové	112
	Rodokmeny	132—135
	Synchronistický přehled dějin	136

DOBA NOVÁ.

Dějiny doby nové rozpadají se v tři oddělení, a sice:

1. Od objevení Ameriky (1492) a týmž časem skoro vzniklého rozštěpení v církvi (1517) až do konce války třicetileté (1648);
2. od konce války třicetileté do propuknutí revoluce francouzské (1648—1789) a
3. od r. 1789 až do našich časův.

ODDĚLENÍ PRVNÍ.

Od objevení Ameriky (1492) a týmž časem skoro vzniklého rozštěpení v církvi (1517) až do konce války třicetileté (1648).

§. 1. Objevení vzdálených dílů světa z Evropy prošlá.

1. Objevení Ameriky.

[Kolumbus.] Znamenité výskumné cesty Portugalců, kteříž zatím nejjižnějšího mysu jižní Afriky byli dostihli (1486), dodaly mnohým mořeplavcům chuti k podobným pokusům; zejména pak zanášel se Kryštof Kolumbus, rodák Janovský, jemuž tyto úspěchy nedaly spáti, s odvážlivým úmyslem, vyšetřiti prostředkem plavby, mořem atlantickým k západu naměřené, cestu mořskou do Asie. Pověsti, z šedé dávnověkosti pochodící, a báječné zprávy o zemích neznámých podněcovaly ducha smělého a podnikavého muže toho, i nepomýšleli nyní na nic jiného, než jakby objevil světu zázračné ony země. Ale nadarmo sháněl se Kolumbus po žádoucí podpoře, s počátku u krajanův svých v Janově, později při dvorech králův portugalského i anglického. Nesvěřeno mu ani lodí ani lidí; neboť mužům, jimž o návrzích jeho příslušelo se vysloviti, zdály se tyto býti pouhým přeludem bláhového snáře. Posléze obrátil se Kolumbus s nadějami svými do Španěl i do-

prošoval se při královně kastilské Izabelle přízně i podpory. Poněvadž ale sobě a potomkům svým vyhrožoval hodnost náměstkův v oněch zemích, jež troufal sobě objeviti, a neméně i desátky z veškerých případných důchodů jejich, tož podobalo se, že i zde jednání jeho mine se s cílem. Posléze však přistoupila královna na žádost Kolumbovu i vykárala k jeho potřebě tři malé lodi; s těmi pak vydal se r. 1492 z přístavu Palosského na velikou cestu výskumnou.

Plavba celkem dařila se, vítr i povětrnost byly dobré a lodi vykonávaly denně značné kusy cesty. Když dostali se plavci do oněch končin okeánu atlantského, jež na mnoho mil šíře plavuni stále zelenými pokryty jsou (tak zvané moře sargassové), vzniklo v nich domnění, že nacházejí se poblíže ostrovův, z nichž rostliny tyto byly snad sneseny; domnění takové stvrzovalo se i tou příhodou, že v jednom z chumáčů těchto rostlin i rak jest nalezen. Jakkoli ale plavba bez mála šest neděl trvala, nebylo přece lze spatřiti toužené země. Ustrašení mořeplavci považující, že domov napořád jim se udaluje, počali jsou se již obávat, že nebudou míti příznivého větru k návratu. Posléze spatřili po 70denní plavbě, a to dne 12. října 1492 o druhé hodině z rána, lesklý kraj vystupujícího nad povrcheň pobřeží, a když rozednilo se, rozkládal se před zraky jejich pěkný zelený ostrov. Veškeri lodníci, pokleknuvše na kolena svá a slzíce radostí, jali jsou se vzpívat: „Bože, Tebe chválíme!“ Obleknuv se v nejpeknější odění své a obnažený meč v ruce drže, vstoupil Kolumbus na půdu nového, jím objeveného světa i uvázal se ve jméno Španělska v držení jeho. Byltě to ostrov, k souostroví Bahamskému patřící, jemuž obyvatelé říkali Guanahani (nepochybně nynější ostrov Mayaguana, jinak Watlingsův).

Obyvatelé vidouce, ani Španělové po zlatých pliscích, jež v uších a nosech nosili, velice se shánějí, ukazovali jim k jihu. Kolumbus vyjel tedy tímto směrem i objevil za nedlouho ostrovy Kubu a Haiti, trvaje v tom mínění, že dostal se k východnímu pobřeží Asie, a sice k ostrovu Zipangu (Japan). Na zpáteční cestě do Evropy stihla ho tak hrozná bouře, že již o zdraví svém pochyboval; chtěje pak vážných výskumův svých aspoň od nepaměti zachovati, napsal zprávu o nich na pergamen a zabedniv jej v nepromokavý soudek, svěřil tento šírému moři v naději, že jej voda někde na břeh vynese. Však bouře přestala a on dostal se šťastně do Evropy, kdež vypravuje se zanícením o

objevených zemích a domorodce tamější, cizí zvířata, plodiny i klenoty, jež byl s sebou přivezl, obecně ukazuje, vzbuzoval všude radost a podivení. — K druhé plavbě dáno Kolumbovi již 17 lodí a na této cestě objevil mimo množství drobnějších ostrovů i velké Antile, Puerto ricco totiž a Jamaiku; při výpravě třetí dostal se k severovýchodnímu pobřeží jižní Ameriky. Ale až po tu chvíli, ba až do smrti své byl toho domnění, že objevil východní pobřeží Asie, netuše, že stal se objevitelem zcela nového dílu světa. — Zatím byly se v nově objevených krajinách usadili početní lidé; ale kolonie, jimi založené, neprosplvaly valně, poněvadž nedostávalo se jednak Kolumbovi žádoucí schopnosti k řízení jich, jednak zase vystěhovalcům, vyhledávajícím jen zlato, pravého smyslu vytrvalé práce a zákonnitého pořádku. K vyšetření stížností, z kolonií do Španěl docházejících, vyslán od Izabelly zvláštní komisař, B o a b d i l l jmenem, odpovědný nepřítel Kolumbův, jenž ochráncem protivníkův jeho se čině, Kolumba jíti a v okovech do vlasti poslati kázal. Izabella propustila sice velikého objevitele k svobodě, ale ten nebyl více s to, zapomenouti nehodného s sebou nakládání. Podniknult ještě čtvrtou cestu do nového dílu světa, nenašel však, čeho byl hledal, totiž cesty do Indie. Zemřel ve Valladolidu r. 1506. — Nevděk, s kterýmž on se potkal, stihl i potomky jeho. Smlouvy, stvrzující jemu a dědicům jeho hodnosti náměstkův i admirálův, jakož i požitky desátkův z veškerých, koruně příslušných důchodův, nedodrželi králové španělští; s velikým namáháním dodělal se syn Kolumbův aspoň nějaké náhrady, kteráž ale nebyla v nižádném porovnání s původními sliby. Mužské potomstvo Kolumbovo vymřelo jeho pravnukem.

Ani pevnině, od Kolumba objevené, nepopráno jeho jména; onať nazvána jest Amerikou, a sice po Florenčanu Amerigu Vespuccim, kterýž byv dvakrát v Brasilii, vydal popis nového světa, jenž porozšířen jsa nad to rozličnými smyšlenkami, s velikou zálibou se potkával. Němečtí učenci užili o zemích Florenčanem tím popsanych poprvé jména „Amerika“, kteréžto jméno posléze v koncích 16. století všudež v obyčej vešlo.

2. Jiné výskumy. První objetí zeměkoule. Cortez. Pizarro.

[Balboa.] Jakkoli Kolumbus toliko skrovnou část nového světa byl objevil, tož šířící se toho povědomost a zlatochtivost

puďily jsou nepočetn  dobrodruhy k novým podniknut m, skrze než nov  kraje napo r d objevovány. Tak podniknul Nun z z Balboje,  lov k neoby ejn  odvahy, vedlé 150 společníkův sm lou výpravu po   ji Panamsk  na p    až k Tichému okeánu (1513). Klest  sobě cestu tropickými pralesy a nezdravými močály této krajiny, v nichž bezpočetné hadi a jedovat  měkkýši jen se hem ili, stanul posléze na výšině, s ní spatřil nep rehledn  moře na západě Ameriky. Se ed odtud na pobřeží a vstoupiv ozbrojen mečem a pavezou až po pas v moře, prohlásil je za jmen  krále  pan lsk ho.

[**Ferdinand Magelha s obj zd  poprvé zeměkouli.**] T m,  e Balboa až k Tichému okeánu byl proniknul, učiněno je t zjevno, že nov  zem  není východním pobřežím Asie, nýbrž pevninou zvláštní; dokonal  jistoty toho došel svět skrze výpravu Portugalce Magelha sa, v službách španělských jsoucího. T   nabízel se, vyhledati kolem pobřeží amerického (kdež prvé j  Portugalci byli i Brasili  objevili) cestu do Indie. Nab dnut  jeho přijato i vzne en  na něho velitelství výpravy, v jejímž čele sám r. 1519 na cestu se vydal.   astn  objevil Magelha s při jižním konci pevniny americk  průliv po n m nazvan , odkudž k ostrovům Moluck m nam  iv, v mo i jižním několik roztroušených souostroví našel. Ale na ostrovech Filipov ch, odv  iv se neopatrn  na zem, zabít je t od lidí domácích. Společníci jeho, jichž počet ostatn  v následcích útrap pocesn ch velice byl z r dnul, našli posléze, vedeni jist m Elkanem, zp ate n  cestu k domovu i řešili takto k nemalému podivení věku svého hádanku o objetí světa, dok zav e také nade vši pochybností, že země má podobu koule. Přece však nechápali tehdáž, odkudž to po lo, že plavci po  taj ce po r dn   as, jeden den byli jsou ztratili. Doraziv e totiž k ostrovům Zeleného mysu, tehdáž j  k Portugalsku n le it m, měli oni teprv den 9.  ervence 1522, ani tam     Portugalci j  na 10.  ervenci byli. Teprvé pozd  ji vyjasnilo se, že při plavbě kolem světa směrem od východu k západu jeden den se ztratí, naopak ale získá.

[**Cortez dobývá Mexika.**] Té doby, co Magelha s vyhledával pod l jižního konce Ameriky cestu do Indie, vypravil se Ferdinand Cortez, muž pln  smělosti i odvahy, z ostrova Kuby, dobývat zlatonosn ho Mexika. Maje s sebou toliko 600 mužů a 14 d l, hodlal pokusiti se s nepatrnou mocí touto o

vzetí veliké a lidnaté země, a hle svedlo se mu v tom. Vstoupiv na půdu Mexika, dovedl toho řídkou výmluvností svou, že vojáci jeho všechny lodi spálili a zbavivše se takto vši naděje návratu, buď vítězství buď smrti sami v šanc se vydali. Po té odvážil se Cortez hloub do země a způsobil zjevem svým u domorodců takové podivení, že tito nevěděli, přišli-li k nim lidé či bohové. Montezuma, pán Mexika, zlé pojav tušení, marně pokoušel se pohnouti cizincův velikými dary k návratu; Cortez nedal se másti, nýbrž vida, ani někteří domácí kmenové na vládu Muntezumovu žehrají, chytře spolčil se s nimi. Takto se posilniv, postupoval bez ustání dále a vešel válečně až do hlavního města Tenochtitlanu (Mexika). Brzo ale přinucen jest v následcích vzniklého odboje, za něhož Montezuma sám o život přišel, vyjít zase ven z města. Než záhy jal se opět na Mexiko dorážeti a vzal je posléze útokem (1521) i zajav mladého krále Guatimozina, podrobil sobě znenáhla celou zemi, již na kolonii španělskou upravil. Později hnul se k severu i objevil po přestálých velikých nebezpečnostvích půlostrov Kalifornii. Ale nejinak, než Kolumbus, dočkal se i Cortez jen nevděku se strany panovníka svého i zemřel v zármutku r. 1547.

[Dobytí Perovska a Chilska.] Nedlouho potom, když Cortez byl Mexika se zmocnil, pokusili se František Pizarro a Diego z Almagra, lidé sice odvážliví, ale sprostí a nevzdělaní, o dobytí zemí Peru a Chile. O prvéjší zemi byli domácí lidé sami vypravovali, že jest to země zlatá. Měliť sice méně prostředků po ruce, než výbojce Mexika, ale rozbroje o trůn, vzniklé v domě panovnickém, usnadnily jim vzetí země a hlavního města Kucka. Krutý Pizarro, zmocniv se inky a popraviv nad ním přese všecku přípověď svou, že za ohromnou sumu zlata k svobodě ho propustí, podrobil sobě bohatou zemi a založil hlavní město Limu. Ale za nedlouho rozešli se Pizarro i bratři jeho nepřátelsky s Almagrem, jenž byl Chilsko objevil, i obrátili zbraně proti němu. Almagro jest poražen a odpraven, ale syn jeho pomstil nad Pizarrem smrti otcovy. Pizarro přepaden byv od spiklých v paláci svém v Limě, zabit jest s mečem v ruce, bráně se dlouho a udatně, v 63. roce věku svého. Karel V. poslal nového místodržícího do Perovska, jenž poraziv zástupův odbojných, zemi znova spořádal.

3. Osudy domorodců amerických po přistěhování se Španělů.

Stav obyvatelstva ostrovův antillských při objevení těchto vypisují Španělové v ten způsob; byliť prý „národem nemajícím ani oděvu, ani peněz, ani měr a vah, ani zákonů.“ V skutku také podobalo se, jakoby na Antillech lidstvo mezi věku dětského nebylo ještě překročilo. Živilí se obyvatelé tamější hlavně stravou bylinnou, z čehož ryby a korýši činili jedinou výminku. Rostení kukuřice a manioku (druh rostlin bambulovitých) provozovalo se při neobyčejné úrodnosti půdy beze všech nesnází. Bylo-li třeba nějakého přístřeší, naráženo do země týčí v podobě mnohohelníka, kteréž rákosím propleteny jsou. Železa neznali; nádobí řemeslnické také bylo ze dřeva, z kamene nebo lastur, jakkoli jím nezřídka zhotovovali věci neobyčejně umělé. Obtějce rozdělali oheň, třeli jsou třísky mezi dvěma kusy suchého dřeva tak dlouho, dokud samy se nevžaly. Člunky jejich (kanoe řčené) byly vlastně jen vydlabané kmeny stromů, ale v těchto odvažovali se nezřídka i na širé moře. Naše krotká zvířata domácí byla v Americe neznámá a dostala se tam teprve skrze kolonizaci španělskou. — Co zřízení státního se tkne, žili Antillci pod vladou početných náčelníkův, jež nazývali „kaciky.“

Nad pravěké obyvatelstva Antill vynikali větší silou tělesnou a myslí bojovnou Karaibové, kteří z pevniny byli se přistěhovali; ti užívali v boji šípů jedem napuštěných, odkudž Španělům začasť hrůzy naháněli. Nad Karaiby předčili měrou ještě větší Mexičané a Peruánci, dospěvše na mnohem vyšší stupeň vzdělanosti a majíce také dokonalejší zřízení státní.

Španělové uváděli se v země nové skrze prostředky svrchovaně lidské a surové. Nejkrutější osud stihl tělesně slabé obyvatele Antill, kteříž za několik desetiletí stali jsou se obětí hovadského právě s nimi nakládání. Španělové nutili je k službám otrockým a přidržovali je bez milosrdenství jednak k dobývání drahých kovů, jednak ku vzdělávání půdy. V příčině takového namáhání a ustavičného při tom týrání nebylo divu, že Antillští záhy zcela vymřeli. Oni jsouce toho mínění, že nestojí živobytí za taková muka, jali se sami pracovati o vlastní záhubě. Buď samojediní buď společně utracovali životy své, jednak požívajíce náhle otravující šťávy maniokové, jednak dýchajíce do sebe pary bylin jedovatých, nebo i jinými způsoby smrt hledající. Nadarmo napomínali ušlechtilější kněží, kteří skrze misie hleděli zjednatí průchodu křesťanství a osvětě mezi domorodci, k mírnosti a lidskosti. Mrzké sobectví zatvrzovalo srdce Evropanů, nedávajíc přístupu slovům evangelia. Aby časně opatřili se proti hrozícímu nedostatku sil dělných, jali se hned v prvních letech 16. věku voziti z Afriky silnější vůbec černochoy a počali takto hnusný obchod s otroky, jenž morem se stal plemeni černému, nezameziv arci vyhynutí plemene rudého. — Ne lepšího osudu dočkali se obyvatelé pevniny americké. Peruanci i Mexičané přidržováni jsou způsobem nevolníkův od španělských kolonistů k tvrdé práci, pod níž velkým dílem také hynuli. Jiní kmenové ustoupili do pralesů, kdež sice obvyklým způsobem jali se zase žiti, ale od nových kolonistů napařád dále tlačeni jsou.

4. Objevení námořní cesty do Indie východní.

[Gama i Albuquerque.] Portugalci došedše mysu dobré naděje, ustali za nějakou dobu v díle počatém, dokud odkrytí Ameriky k novému úsilí jich nepohnulo. K rozkazu krále Emanuela Velikého podniknul nyní Vasco de Gama novou pouť, aby vyhledal dřevním směrem cestu do Indie. Vyšel r. 1497 z přístavu Lissabonského, dostal se šťastně okolo jižního konce Afriky, plul za nějakou dobu podél pobřeží východního skrze průliv mozambický a přistal posléze v Melindě, kdež potkal se s plavci arabskými, kteříž odtud cestu do Indie východní již několikráte byli vykonali. K radě a s podporou jejich plavil se 500 mil na přič skrze okeán indický a vstoupil dne 20. května 1498 v Kalikutu na pobřeží Malabarské. Kupci arabští, kteří posud výnosný obchod s Indií sami byli jsou provozovali, obávající se tudíž možné škody, hleděli popuditi domácích knížat na příchozí. Statečnosti Gamově a nástupcův jeho podařilo se však, odpůrce vytisknouti a uvéstí Portugalce výhradně u výnosnou tržbu. Pro lepší bezpečnost této zmocnili se Goje a opevnili ji. Odtud nepotkávali se Portugalci více s velikými nesázemi při dalších výskumech svých; neboť domorodci sami jich poučovali, kudy bylo by se bráti. Tak našel smělý Alfonso Albuquerque cestu k poloostrovu Malackému a založil zde panství portugalské (1511); hned potom dostali se Portugalci k ostrovům Zondským a dvě leta později odkryli cestu k ostrovům Moluckým, kteréž jsou vlastní domovinou muškátových stromů a hřebíčků (1513).

Portugalci nepřestávali však na zmíněných výskumech. Když po objevení námořní cesty do východní Indie poslán jest Pedralvarez Cabral s novým loďstvem do oné země, uchýlil se příliš na západ s cesty své a spatřil pojednou zemi (1500). Bylať to Brasilie, jež takto pouhou náhodou od Portugalců jest objevena.

5. 2. Německá říše od časův Maximiliana I. až do ustoupení Karla V. Rozštěpení církve.

1. Císař Maximilian I. (1493—1519) a války v Itálii.

[Maximilian v Němcích.] Maximilian I., jenž byl r. 1493 po otci svém na trůn německý dosednul, byl panovník vládný,

prostomilý i udatný a na posledy oživilo jím středověké rytířství se všemi dobrými vlastnostmi svými. Již co králevic byl se proslavil v mnohém sedání a stkvělého míval zajisté účastenství v bojích nizozemských i uherských. Milovalť umění a vědy, hleděl sobě básnictví, rozprávěl několika jazyky i nepřál sobě vůbec nížádného oddechu. Prostředkem najatých k stále službě vojáků (tak zv. *lancknechtů*) způsobil sobě vybrané vojsko pěší a opraviv příkladně dělostřelectví přičinil se nemálo k zvelebení tohoto umění válečného. Přese všecko takové úsilí nepotkávala se vláda jeho přece s dostatečným úspěchem, poněvadž nedostávalo se mu k podniknutím, do nichž s věcí smelostí než rozvahou se pouštěl, skoro nikdy peněžitých prostředkův. Zejmena pak nedošel v Němcích žádoucího cíle, aby zde totiž povýšil moci své skrze opravy v dosavadním zřízení říše. Císařové němečtí neměli totiž té doby ani moci ani vážnosti více, poněvadž knížata říšská, málo dbajíce vrchní hlavy své, důchodův císařských napořád k sobě potahovala a bez překážky válečně mezi sebou se potýkala. Jen s těží podařilo se Maximilianovi dovesti toho u stavův říšských, aby svolili k některým novým nařízením, kteráž sice posavadním nepokojům přítrž učinila, ale nikterak nestačila zvelebiti opět vážnost císaře samého. Na říšském sněmě ve Vormsu (1495) zrušil totiž navždy právo vlastní válečné pomoci a zavedl tak zvaný věčný mír zemský. K zachování pořádku proti všem, kdož by jej rušiti se opovážili, zřídil tak zv. říšský soud komorní a aby snáze k platnosti přivedl nálezy jeho, rozdělil Německo v deset krajův. Země koruny české a Švýcarsy nebyly zahrnuty v toto nové rozdělení krajské.

[Maximilian v Itálii.] Při konci XV. věku neutěšeně stály jsou věci v italském poloostrově; bylyť zde totiž v posledních desítiletích onoho věku některé rody šlechtické proti všemu právu a obyčeji rozličná panství (zvláště městská i duchovní) k sobě potáhly, čemuž tehdejší papež Aleksandr VI. sám dával příklad nejšpatnější, vyhledávaje způsobem, v pravdě zbojnickým, synu svému sehnati rozsáhlých statkův a důchodův. Nebyloť tedy s podivením, že za takových zmatkův i zahraničná knížata počala jsou obracet zrakův svých k Itálii, majíce je za dobrou příležitost, přivlastniti sobě nějaký kus nešťastného půlostrova.

Počátek v této politice výbojně učinil král francouzský Karel VIII.; skrze jedinou náhlou výpravu polní (1495) opanoval

Neapolsko, k němuž po právu dědickém mohl se táhnouti. Maximilian, nechťe toho dopustiti, spolčil se s vévodou milánským Ludvikem Morem, s králem Ferdinandem Aragonským a papežem Aleksandrem VI. k vypuzení Francouzův. Karel VIII. boje se, aby nebyl zaskočen a od Francie odtržen, rychle vyšel ze země a tak ztratili jsou Francouzi Neapolsko. Nástupce jeho Ludvik XII. pokusil se zase ve spolku s Ferdinandem Aragonským o nové dobytí této země; pokus se sice zdařil, ale při dělení výbojův podveden jest od spolčence svého a podobně přinucen, opustiti zemi. Týmž časem pokoušel se také Ludvik XII. o nabytí trvalého panství v hořejší Italii, čině sobě zejména dědické právo k Milánu; vypověděl tedy vévodovi válku i jal ho. Později vzat jest sice Milán v následcích rozličných spolků Francouzům zase, ale po veliké bitvě u Marignana (1515) zmocnil se král František I. vévodství toho na novo.

Maximilian, jenž měl účastenství ve všech těchto bojích jakož i v spolcích mnohonásobně se měnících, nebyl s to, po míře nevalných prostředkův vlastních podstatně přispěti k rozhodnutí a nedočkal se tudíž ze všeho namáhání svého nížádného skutečného prospěchu. Poněvadž pak ani nestačil, podniknouti korunovační výpravu do Říma, přijal titul „voleného císaře římského“, kteréhož titulu potom všickni nástupcové jeho hned po zvolení svým užívali. Jediný císař Karel V. byl potom ještě od papeže korunován.

[Maximilian pečuje o vnuky své.] Rozšířil-li Maximilian již sňatkem svým s Marií Burgundskou moc domu svého, dovedl toho měrou ještě vyšší jediný syn jeho Filip Sličný. Ten zasnoubil se s Johanou, dcerou Ferdinanda Aragonského a Izabelly Kastilské, kteráž byla dědickou velké monarchie španělské. Filip zemřel ovšem již r. 1506. K těžkomyslnosti bez toho se chýlící vdova truchlila nad ztrátou jeho do té míry, že se na rozumu pomátla, a tak přešlo právo její na oba syny Filipovy, Karla a Ferdinanda. Vedlé řádu prvorozenství měl časem svým státi se Karel netoliko panovníkem španělským, ale i děditi země rakouské. — Maximilian neustával ani té doby v péči o moc a velikost rodiny své. Vnuku svému Karlovi snažil se zjednatí korunu německou, ale nepřivedl toho k místu, neboť zemřel ještě mezi vyjednáváním. Mladšího vnuka Ferdinanda zasnoubil s Annou, dceří Vladislava krále českého a

uherského; ten pak v následcích toho sňatku uvázal se později v držení zemí českých i uherských (1526).

2. Rozštěpení v církvi (reformace).

[Počátek činnosti Luthrovy.] Do posledních let živobytí císaře Maximiliana připadá událost významu a váhy neobyčejné, počátek totiž rozštěpení církve katolické. Již na církevním sněmu Kostnickém činěny jsou pokusy, vypleniti početné zlořády, jež znenáhla v církvi katolické byly se rozšířily a o jichž nápravu byl v Čechách již Hus usiloval; že se to však tehdáž jen skrovnou měrou podařilo, ukazovala se poznovu potřeba obecné opravy církve, a to tím úsilněji, čím více byla osobní nehodnost několika papežů při počátku 16. věku přispěla k zveličení pohoršení. Tu přihodilo se, že kázal dominikán Jan Tetzel v Německu odpustky, z jichž výnosu hodlal papež Lev X. dostaviti nový chrám sv. Petra v Římě. Nešvary, při tom se objevivši, pohnuly jsou mnicha augustiánského Dra. Martina Luthra, že veřejně proti nim se prohlásil. Narozen byl r. 1483 v Eislebech v tehdejších hrabství Mansfeldském z otce horníka a skončiv v Eisenachu a Erfurtě studia svá, vstoupil do řádu augustiánského i stal se později professorem na nově zřízené universitě Vittenberské. Když pak Tetzel v sousedství toho města jal se odpustky své hlásati, přibil Luther v podvečer všech Svátých (1417) 95 článků na dveře chrámu zámeckého ve Vittenberce, v nichž mezi jiným i odpustky zatracoval, nabízej se, hájiti tvrzení svého proti kterémukoli odpůrci. S počátku nezdálo se, že by z různice této něco mohlo pojití; brzo však dorostl spor do neobyčejné důležitosti, poněvadž Luther nejen na nepořádky horlil, ale i v kázáních a spisech svých na mnohé podstatné články věrouky církve katolické se obořil, zejména pak učiti se jal, že jediná víra člověka spasí. Proto pozván jest do Říma, aby se zodpovídal. K žádosti kurfiršta saského zrušena jest obsílka a uklízení sporu svěřeno papežskému legatu v Němcích, kardinálu Kajetanovi. Ale ani tomu, ani papežskému komořímu Karlu z Miletic nepodařilo se, pohnouti Luthra k odvolání učiněných výpovědí. Tu vyhlášena jest papežská bulla, kterouž mu uloženo, aby do 60 dní odvolal, jinak že kletba bude na něho vydána. Luther se nepodal, nýbrž spálil za velikého

sběhu lidí papežskou bullu i právo kanonické za Halštrovskou branou ve Vittenberce (1520).

[**Luther ve Vormsu.**] Lutherův odpor proti církvi docházel v Němcích, a to nejprv ve městech říšských, hojného ohlasu a nabýval váhy vůči hledě. Nemálo přičinilo se k tomu také panující té doby mezivládí v Němcích. Po smrti Maximilianově, jenž s počátku r. 1519 zemřel, ucházeli se o trůn německý Karel V. španělský a František I., král francouzský. Kurfiřtové němečtí sjednotili se záhy o Karlu V., ale ten přišel teprv na podzim r. 1520 do Německa, nemohl tudíž před jarem roku příštího svolati sněm říšský do Vormsu. Sem tedy obeslán jest Luther pod slibem svobodné jízdy a vyzván, aby odvolal. Ale i teď trval na svém odporu; když pak z Vormsu odjížděl, dal ho kurfiřt saský, obávaje se o život jeho, tajně unést na hrad svůj Vartburk, kdež co „panoše Jiří“ přebýval, užívaje chvíle úkrytu svého k zdělání nového překladu bible na jazyk německý. Císař dal ho pro zarputilost jeho zvláštním ediktem (vormským) do achtu, ukládaje každému, aby vydal spisy jeho.

[**Rozštěpení církevní se rozmáhá.**] Jakkoli Luther a přívrženci jeho prohlášením nálezu říšského byli souzeni, množil se předce naporád počet těchto, jednak že císař, jsa jinde zaměstnán, věci německých méně sobě mohl hleděti, jednak že početná knížata světská buď z přesvědčení buď pro vlastní zisk nepřekážela nastalému hnutí. Luther ztrávil téměř celý rok na Vartburce; když ale Karlštat, nezřízený nohsleda jeho, počínáním svým veliké nepokoje ve Vittenberce byl způsobil, v jichžto následcích kláštery a kostely tamější jsou vydrancovány, opustil Luther posavadní útočiště a pospíšil sobě, rozjitřené mysli mocí slova svého utišiti. Avšak nyní nezůstal více při pouhém odporu, nýbrž jal se zřizovati novou církev, při čemž se mu dostalo výdatné podpory se strany početných kněží a zběhlých mnichů. Zejména učený Melanchton byl mu v tom pomocen radou i skutkem. Nejprv odpadly na dobro od církve katolické Sasy hořejší (kurfiřtství), hned po nich Hesy a mnohá města říšská. V Prusích, kdež panoval řád rytířův německých, postavil se v čelo hnutí církevního sám velmistr téhož řádu, Albrecht Braniborský, i proměnil zemi v světské vévodství (1525); byltě to první útok na statky církevní, kterýž záhy došel hojného následování po všech Němcích. Sotva že takto deset let od prvního vystoupení Luthrova bylo prošlo,

spatřoval se tu již počet přívrženců jeho co jednotný šik, stojící proti všelikému nepříteli. Když stavové katoličtí, na říšském sněmu ve Špýru (1529) shromáždění, o tom byli se usnesli, aby zachován byl edikt vormský, co se tkne spisův Luthrových, a každá novota u věcech církevních aby odstraněna byla, ohradili se proti tomu veřejně přátelé Luthrovi, prohlásivše usnesení to za zkrácení práv svých; odtud přezděno jim protestantů. Rok na to (1530) podali na říšském sněmu v Augšpurce císaři své vyznání víry (vyznání Augšpurské), v jehož mezích rovného práva s katolíky se dožadovali.

[**Válka Šmalkaldská.**] Zjistěte byl by nyní císař na protestanty, kteříž zatím na vzájemnou obranu ve Šmalkaldech byli spolek učinili (1531), mocně udeřil; leč úmysly jeho nedošly skutku skrze Francii a týmž časem vzmáhající se Turectví v Evropě. Tak přinucen jest na říšském sněmu v Norimberce (1532) slíbiti, že nechce užiti moci proti přívržencům Luthrovým a že vznese konečné uklízení sporu na obecný sněm církevní. Když ale obecný sněm církevní r. 1545 do Tridentu svolán jest, zdráhali se protestanti obeslati jej. Nyní neotálel Karel dále, nýbrž strožil se tím spíše k válce, že členové jednoty Šmalkaldské, v jichž čele kurfiřt Jan Saský a Filip lantkrabí Hesský stáli, k meči sáhnouti byli se odhodlali. Válka tato, po řečené jednotě šmalkaldská zvaná, rozhodnuta jest bitvou u Mühlberka saského (1547), a sice ve prospěch císařův. Nejzávažnější následek vítězství toho byl, že kurfiřt saský země své za nepatrnou náhradu strýci svému Morici Saskému, spolčenci císařovu, postoupiti musil a že protestanti nesměli jako prvé vzdalovati se všelikého dorozumění se s církví katolickou. Karel V. provedl nejprv, že uvolili se přijíti tak zvané interim (prozatímní narovnání), jímž dopouštěly se jim jen takové novoty, kteréž nebyly v zjevném odporu s učením církve katolické, jako manželství kněžské, přijímání pod obojí způsobou a t. d.; o dokonalém sjednocení měly jíti porady dále na sněmu církevním.

[**Pasov a Augšpurk.**] Ale zavedením zatímního řádu nedocílono nic podstatného; protestanti nestali se nijak náchylnějšími k jednotě církevní, nýbrž čekali chvíle, kdy by mocí zbavili se pout, do nichž mocí byli jsou se dostali. Chvíle ta nadešla, když Moric Saský, jenž, ač protestant, ve válce Šmalkaldské strany císařské byl se přidržel a v odplatu toho země

kurfíršta saského byl získal, z nenadání počal hrátí sobě na ochránce spoluvěrců svých. Spoléhaje na spolek s Jindřichem II., králem francouzským, jemůž za to lotrynská biskupství Metské, Toulské a Verdunské v šanc byl vydal, přepadl Moric nemocného císaře, té doby v Tyrolích meškajícího, tak náhle, že tento s těží zajetí uniknul. Karel, syt jsa již věcí německých, odevzdal ostatní jich vedení bratru svému, králi římskému u Ferdinandovi, jenž učinil s protestanty smlouvu v Pasově (1552), dokonanou později na říšském sněmu v Augšpurce (1555), kterouž svoleno jest od té chvíle oněm stavům říšským, již k vyznání augšpurskému se hlásili, svobodné vykonávání náboženství toho a potvrzeno vlastnictví získaných statků katolických.

[**Kalvin.**] Luther nebyl jediný, jenž té doby roztržku v církvi katolické byl způsobil. Poněvadž neřády církevní a jiné věci, kteréž reformaci v Německu byly přispíšily, i v ostatních zemích katolických s nemenší silou se vyskytovaly, následovali mužové podobného smýšlení příkladu Luthrova i dodělali se podobných úspěchů. Nejtrvaleji působil v směru tom Jan Kalvin. Narozen v Picardii francouzské r. 1509 († 1564), přenesl po mnohých nezdařených pokusích ve vlasti své reformatorskou činnost do Ženevy, kdež se stkvělým výsledkem se potkal. Učení jeho líšilo se od učení Luthrova u věcech večeře páně, mimo to zastával se tvrdě toho mínění, že každý člověk bez rozdílu určen jest buď k blaženosti buď k zatracení (učení o praedestiaci č. osudu). Učení Kalvinovo rozšířilo se valně po Francii, Skotsku, ale i v Němcích, Uhřích, Polsku a Nizozemí. Také učení Luthrovo nepřestávalo na pouhém Německu, nýbrž rozšířilo se po veškerých zemích rakouských (zvláště českých, kdež půda bez toho byla připravena), pak ve Švédsku, Dánsku a v provinciích baltických.

[**Zvingli.**] Dříve než Kalvin a skoro tou dobou, co Luther, ohlásil se Oldřich Zvingli, bývalý katolický farář v Einsiedlu Švýcarském (nar. 1484 † 1531), jako reformator v Curychu; učení jeho mělo ale vždy jen málo přívrženců. I on rozcházel se s Luthrem v poněti o večeři páně, uče, že chléb a víno znamenají toliko tělo a krev Kristovu.

[**Novokřtění.**] Rozšiřování se nového učení bylo provázeno násilným hnutím a rozbroji všelikého druhu, kteréž nepocházely jediné z odporu katoliků, ale i od roztržek a svárů reformatorů a jich přívrženců mezi sebou, poněvadž každý u věcech víry vlastní mínění za jediné pravé máje, jinak smýšlející pronásledovati se jal. Nejhůře dařilo se tam, kde lidé pošetili, pokoušejíce se o dokonalý převrat u věcech státu i církve a zjednavše si důvěru lidu, k zločinnému rušení pořádku jej sváděli, jak se to na př. shledává při sektě novokřtěnců. Lidé této sekty, počavši se r. 1521, zanášeli se úmyslem, zříditi novou říši křesťanskou, v níž by panovala dokonalá svoboda a pospolitost všelikých statkův. V Münstu Westfalském podařilo se fanaticům takovým zmocniti se vlády, při kteréž skrze rozličné ohavnosti za celý rok se udrželi (1534—1535).

[**Válka sedlská.**] Také jiných věcí mimo církve dotkla se rozechvělost náboženská; tak jest po výtce ve spojení s ní válka sedlská. Postavení lidu sedlského v oné době bylo velice kruté a není tudíž divu, že hned s počátku století 16. shledávají se v krajinách porýnských a v Švábsku mnohonásobné odboje jeho. Když tudíž Luther se objevil a tisícronásobně ozývalo se volání po svobodě evangelické, naplněny jsou též myslí ubohých sedláků nadějemi a tužbami, jež pocestní kazatelé rozněcovali. Za nedlouho vzbouřili se tisícové sedláků v mnohých krajinách Německa, ve Švarcvaldě, Odenvaldě, při Nekarě a ve Francích. V tak zvaných 12 artikulích žádali jsou za svobodnou myslivost a rybařství, za svobodné kácení dřev, za zrušení člověčenství a t. d. Duchovní i svěští páni, zhrozivše se té síly, přistoupili s částí na tyto požadavky. Když ale násili od sedláků páchané vždy více se rozmáhalo, vytrhla knížata s vojsky dobře zřízenými proti buřičům, kteří potkavše se s četnými porážkami, posléze podstoupiti musili bývalé jeho panské. — Stejného osudu dočkal se odboj sedlský, jež způsobili novokřtění v Duryncích, vedení pošetilým Tomášem Münzrem, a jenž k zřízení nové říše boží s obecnou volností a rovností byl čelil. U Frankhausů srazily se nezřízené roty jejich s vojsky knížat a přese všechny sliby vůdce svého, že totiž andělé a zástupové nebesťi za ně budou bojovati, pobity jsou dokonale. Také Münzer jat jest a utracen (1525).

3. Úsilí církve katolické o udolání protestantství

[**Tridentský sněm a Jezovitě.**] Všecko přičinění moci světské, ukliditi roztržku církevní, zůstalo bez úspěchu. Vytvrálé snaze církve katolické podařilo se jediné, spojení v pevnější svazek zbytek svých přívrženců. K tomu přičinil se jednak církevní sněm Tridentský (1545—1563), jenž s malými přestávkami za 18 let potrval, jednak řád tovaryšstva Ježíšova. S původním úkolem svým, uvést protestanty zase v lůno církve katolické, minul se sice sněm Tridentský, za to dal všem článkům katolické věrouky určité výměry proti učení protestantskému i učinil takto konec vši nejistotě u věcech víry. — Přímé a zřejmé váhy byla však činnost řádu jezovitského.

Starší řehole mnišské i duchovenstvo světské nebyly s to, položití pevnou hrází proti rozmáhajícímu se protestantství; naopak mnozí kněží a mnichové hlásili se k němu, poněvadž kázeň církevní velice byla poklesla a poslušenství v mnohých klášterích nad míru bylo se zviklalo. Ukazoval se tedy potřeba jakéhos nového vojska duchovního, kteréž by protestantství nejen čelilo, ale je i udolávalo, a o to pokusil se španělský šlechtic Ignác z Loyoly založením nového řádu. Ignác byl prvé vojákem i raněn jest při hájení Pampeluny proti Francouzům na obou nohou. Na lůžku zabýval se čtením písma svatého a početných legend o svatých, jichž obsah tak ho proniknul, že uzavřel u sebe, zřici se všech rozkoší světských a činiti přísné pokání. Na to oddal se na studie věd bohoslovných a učiniv spolek s několika

stejně smýšlejícími přátely, mezi těmi zejména s Františkem Xaverským, založil za jich pomoci řád tovaryšstva Ježíšova, jenž r. 1543 od papeže Pavla III. posléze jest potvrzen. Členové jeho skládali mimo obyčejné sliby mnišské ještě zvláštní slib dokonalého poslušenství k papeži. Činnost jejich, která rychle po Španělech, Francii, Itálii a Německu i v zemích rakouských se šířila, počala tím, že chopili se jako učitelé vyučování a vychovávání mládeže, jako zpovědníci řídili svědomí dospělých, co kazatelé a spisovatelé jali se veřejně vystupovati proti protestantství. Jich horlivost, učenost a neunavitelná vytrvalost potkaly se s neobyčejnými úspěchy; byliť v mnohých zemích (zejména pak v zemích rakouských) hlavním původem toho, že nezanikla tu církev katolická docela. S podobným úsilím působili co misionáři jak v Kytaji a Indii, tak v nově objevených zemích amerických, kdež úmysly jejich všudež výborně se dařily.

4. Války Karla V. s Františkem I. králem francouzským.

[Příčiny.] Neobyčejný vzrůst moci habšpurské naplnil Františka I., krále francouzského, řevnivostí, k čemuž přidrúžilo se také záští z nezdařeného ucházení se o trůn německý. Ostatně činili sobě Karel i František na vzájem právo k dílcům zemí svých a tak byl důstatek příčin k válkám mezi nimi. Čtyřikráte utkali se oba válkami, zapletše do nich půl Evropy, na konec nedosáhl však nikdo toho, čehož byl sobě původně žádal.

[Války.] První válka vypukla r. 1521 v Itálii, ale nebyla s prospěchem Francouzův. Tu objevil se sám František I. v čele rytířského vojska — v kterémž nalezal se i statečný Bayard — v Itálii hořejší a dařilo se mu dosti dobře v dobývání země; když ale s obléháním Pavie příliš prodléval, poražen jest tu dokonale od connetabla Karla Bourbonnského, jenž od krále svého byl odpadl, a od Jiřího z Frundsperka, vůdce námezdníků německých (1525); posléze pak sám jat jest a dopraven do Madridu. Zde uzavřena smlouva Madridská (1526), kterouž František zavázal se, vzdáti se Milánska i vydati Burgundii Karlovi, jenž po bábě své dědicky k této zemi se táhl. Vedlé toho musil dáti syny své v rukojemství.

Zatím sešel se z ponuknutí papeže Klimenta VII. spolek, jenž sobě obral účelem, vyhnati Španěly z Italie, a k němu přistoupil též František I. Prohlásiv, že nelze mu dodržeti přísahy, pustil se znova do války (1527 až 1529). Četné zástupy loupežných vojáků přivedl Frundsperk do Italie a spolčil se zde s vojskem Karla Bourbonnského. Řím vzat jest útokem a poně-

vadž connetable při stékání hradeb padl, vyhrnuly se loupežné roty do ulic města, jež takto v šanc vydáno šerednému vandalsství; paláce jsou vydrancovány, chrámy znectěny a klenotů svých zbaveny, obyvatelstvo samo pak ztýráno způsobem nelidským. Papež vykoupil se k svobodě na přetěžké výminky. Válka přenesena též do Itálie dolejší, ale i zde nebrala rozhodného konce. Obě strany, jsouce již unaveny, uzavřely posléze tak zvaný dámský mír v Cambray, v němž Karel více nestál na vydání Burgundska, toho ale aspoň dosáhl, že Francie nesměla více pomýšleti na Itálii.

Dvakráte ještě pokusil se František o štěstí válečné; vzdor tomu však, že již podruhé zase s Turky proti Karlovi byl se spolčil, nestačil v Itálii se udržeti i přinucen jest v míru, uzavřeném v Crespy (1544), zřici se navždy všelikého práva, kteráž k Itálii sobě byl činil. Karel držel nyní Neapolsko, Sicílii, Sardinii a vévodství Milánské, kteréhož po smrti vévody Františka Sforzy jmenem uprázdněného léna říšského byl k sobě potáhl a synu svému Filipovi odevzdal.

[Karel V. zřiká se trůnu.] Karel V., vida jednotu církve západní náboženským mírem Augšpurským (1555) zničenu a poznávaje dobře, že při těžkých mukách nemoci, již byl sklíčen, neschopným se stává, sáhnouti ještě jednou rozhodně v proud události, uzavřel posléze u sebe, zřici se vlády, světu dáti výhost a trávit zbytek života svého v klášterním zátíší. Odevzdav tudíž synu svému Filipovi II. veškery državy své, uchýlil se do kláštera mnichův Jeronýmských San Yuste v Estremaduře, kdež čas trávil pobožným rozjímáním a ručními pracemi, nepouštěje ovšem se zřetele stav věcí světských. Zemřel r. 1558, několik dní po tom, když prý vlastní pohřeb sobě byl vystrojil.

§. 3. Německo a země rakouské z dob Ferdinanda I. až do vypuknutí války třicetileté (1556—1618).

[Založení mocnářství rakouského.] Po zřeknutí se trůnu Karla V. (1556) následoval u vládě nad německou říší Ferdinand I. Bratr jeho Karel byl mu již r. 1522 německé državy předkův svých postoupil, tak že rod habšpurský od těch časův rozdělen zůstával na dvě linie, španělskou (starší) a rakouskou (mladší). Když pak několik let později Ludvik, král uherský a český, v bitvě Muháčské život svůj položil (1526), činil sobě Ferdinand jako manžel sestry jeho Anny a vedlé znění dřívějších smluv dědických právo k oběma korunám, kterýchž také svobodnou volbou stavův dosáhnul. Tak položen r. 1526 základ k mocnářství rakouskému.

[Strach turecký.] V Čechách byl Ferdinand na království jednohlasně zvolen; ne tak v Uhřích, kdež strana, jemu nepřátelská, držíc s vévodou sedmihradským Janem Zápolským, tomuto ještě před Ferdinandem korunu na hlavu byla vstavila. Ve válce, vzniklé o to mezi oběma soky, zvítězil Ferdinand a přinutil protivníka svého utéci do Polska. Odtud pracovali úsilně ve prospěch Zápolského dva mužové, Martinuzzi (Utěšinovič) totiž, převor jistého kláštera pavlánského, a Jeroným Laski, palatin Sěrazský v Polsku. Utěšinovič odešel do Uher, zjednat Zápolskému přívržencův, Laski pak vypraviv se až do Cařihradu, povolal Turky jemu na pomoc. Sultan Sulejman II., vítěz Muháčský, vytrhnul odtud s velikým vojskem do Uher, kamž zatím i Zápolský s pomocí polskou byl přibyl. Tento políbil mocnému panovníku ruku na znamení, že pokládá se za mana jeho, načež ho sultan za krále uherského vyhlásil. Jako moře valili se nyní Turci k Vídni a jali se s 250.000 muži a 300 děly město obléhati (26. září 1529). Chrabře bránila se posádka, všemi potřebami hojně jsouc zásobena, a šťastně odrazila všechny útoky Turků, tak že posléze Sulejman od města ustoupiv (15. října), k Cařihradu zpět se obrátil. — V Uhřích ale trvala válka mezi Ferdinandem a stranou Zápolského bez výsledku dále. Zase objevil se Sulejman, aby platně rozhodnul (1532), potkal se však u města Kyseku s tak prudkým odporem, že dalšího pochodu k Vídni zastavil, do Štýrska se obrátil a zanechav tu po sobě hroznou spoustu, na Charvátsko do Turek ušel. Posléze uzavřen r. 1538. mezi Ferdinandem a Zápolským mír, jehož čelní podmínky byly tyto: Ferdinand podrží Charvátsko, Slavonii a části Uher, které v moci má, Zápolskému pak zůstane Sedmihradsko a ty kraje uherské, jež na ten čas drží. Zemře-li Zápolský, spadne panství jeho na Ferdinanda a to i tehdy, kdyby Zápolský syna po sobě zůstavil, jemuž má se pak dostati jen statkův otcovských. — Avšak na krátko po tomto míru oženil se 52letý Zápolský s Izabellau, dceří Zikmunda, krále polského, kteráž mu porodila syna Jana Zikmunda. Zápolský zemřel r. 1540.

Nyní mělo panství jeho dostati se Ferdinandovi, ale vdova po Zápolském, chtějíc ho zachovati synu svému, povolala znova Turky do země. Po třetí stanul Sulejman II. s početnými vojsky v Uhřích a dobyl Budína (1541), kterýž odtud za 145 let v moci Turků zůstal. Posléze došlo roku 1547 na obecné příměří.

Jedna část Uher se sídelním městem Budínem zůstala pod panstvím Turkův; Sedmihradsko se sousedními stolicemi uherskými dáno jest Janu Zikmundu Zápolskému pod vrchmocím tureckým, zbytek pak, totiž severní a západní Uhry, zůstaly v držení Ferdinanda, začez tento zavázal se Turkům k výročnímu poplatku 30.000 dukátů.

[**Nesnáze s protestanty.**] Nájezdy turecké nebyly jedinou těžkostí, s kterouž Ferdinandovi bylo zápasiti. Rychle přidružilo se k tomu i mocné šíření se protestantství v zemích jeho, proti němuž nestačilo nížádné opatření. Odpor Ferdinandův způsobil jen tolik, že odbojná mysl stavův, zejména uherských a českých, napořád se vzdámala a že tito již o to jali jsou se pomýšleti, jakby i rod jeho trůnu zbavili. Nejlépe vyšlo to na den r. 1547, když počala v Němcích válka Šmalkaldská. Stavové čeští, naklonění protestantům německým, vzpečovali se ne-
toliko vytrhnouti s hotovostí zemskou Ferdinandovi na pomoc, kteréž se tento na podporu bratra svého na nich byl dožadoval, ale spíše činili přípravy, spojení se s kurfiřtem saským. Bitva u Mühlberka, kdež Karel V. zvítězil, zastrašila opět stavův a Ferdinand užil té příležitosti k jich ztrestání a zvelebení moci své v zemi. — Co císař německý nemohl Ferdinand po zřeknutí se vlády bratra svého mnoho dokázati, poněvadž náboženským mírem augšpurským odňata jest nejbližší příčina k dalším sporům.

[**Ferdinand dělí země své.**] Ferdinand rozdělil země své mezi tři syny a založil takto tři linie rodu svého. Nejstarší, Maximilian, obdržel země uherské, české a obojí Rakousy, Ferdinand Tyrolý a venkovské země, Karel pak Štýrsko, Korutany, Krajinu a Istrii.

[**Maximilian II. 1564—1576.**] Maximilian II. stal se po otci svém také císařem německým. Protestanti vzdámali se nyní neobyčejně v dědičných zemích habšpurských, poněvadž Maximilian, jenž původně sám byl klonil se ku protestantství, všeho pronásledování náboženského se zdržoval. Brzo po tom, když vlády se ujal, vypukla nová válka se Sedmihradskem a Tureckem. Když totiž vůdcové císařští útokův Jana Zikmunda Zápolského byli odrazili, vzavše mu i Tokaj, vypravil se sultán Sulejman II. s novým vojskem tomuto na pomoc v té naději, že nyní Vídň se zmocní. Ale síla jeho rozbila se o pevnost Sihotskou (Szigeth), kteréž slavně hájil Mikuláš Zrinský (1566).

Sihotf skládala se ze tří částí, starého města, nového města a pevnosti. Se tří stran hnali jsou janičáři útokem k městu; záhy dáno staré i nové město Turkům v šanc, Zrinský pak ustoupil do vlastní pevnosti. Sliby usiloval ho sultán k tomu pohnouti, aby pevnosti vzdal, poněvadž ale všechny přimlavy nic neplatily, obnoven útok s dvojnásobnou zuřivostí a pevnost zapálena. Zrinský ustoupil po té do vnitřního zámku, odkudž jako k slavnosti jsa oděn, se zbytkem posádky své na dorážející Turky se vrhnul a smrtí bohatýrskou skončil. Když pak Turci jásajíce do hradu se drali, vyletěla prachárna do povětří a pohřbila pod ssutinami svými 3000 nepřátel. Ještě před pádem Sihotě zemřel Sulejman v ležení, ale smrt jeho vojsku tajena. Co toto se dalo, meškal Maximilian s 80.000 mužů v opevněném ležení u Djuru (Rabu), nepodnikaje ničeho. Pozdější boje zůstaly bez úspěchu a Maximilian podržel za výroční poplatek onu část Uher, již po otci svém byl zdědil. Po vymření rodu Zápolských (1571) dostalo se Sedmihradsko se svolením Turků v držení rodu Bátorských.

[Rudolf II. 1576—1612.] Maximilianův syn, Rudolf II., jenž otce svého v zděděných zemích a na trůně císařském následoval, nestačil nikterak těžkým dobám, za kterých žil. Jsa přítelem umění, drahých hříček alchymistův a snářství astrologův, naplnil záhy celý hrad pražský, kdež stále přebýval, malíři, alchymisty, vetešníky a podobnými lidmi, kteříž mu v zaměstnání jeho tovaryšili. Vzdaluje se s rostoucím věkem vždy více věcí vládních, stal se příčinou velikých zmatkův v zemích, jemu poddaných, a ty převrhly se posléze v následcích nemoudrých opatření v zjevný odboj. Nejbližší toho příčinou byl stav věcí uherských. Válka, kteráž r. 1591 s Turky byla vypukla, vedena s počátku šťastně, tak že Rudolf dostal se na krátkou dobu i v držení Sedmihradska, jehož ve prospěch císařův byl se zřekl Zikmund Batory. Když ale král s neobyčejnou přísností na protestanty nastupovati se jal, vzniklo v Uhřích povstání, v jehož čelo Štěpán Bočkaj se postavil. Konec všech těch věcí byl, že Rudolf v míru Vídeňském (1606) protestantům uherským svobodu náboženskou vydal a Bočkaji někdejšího panství Zápolských postoupiti musil. O dvě léta později (1608) uzavřen s Turky mír v Dorogu nad Žitvou, jenž sice v hranicích obou panství ničeho nezměnil, císaři ale odtud přece byl s užitkem, že odvádění dřevního poplatku přestalo.

Obojí mír učiněn byl vlastně na vzdory a proti samému Rudolfovi k naléhání vlastního bratra jeho Matyáše, jenž zase řídil se celý radou biskupa a potomního kardinála Khlesla. Podlé zpráv, z Prahy docházejících, nepochyboval arcikníže, že císař bývá ob čas na mysli chorý a že stává se tudíž k vládě

nezpůsobným. Aby tedy panství předkův rodu svému zachoval, měl za věc potřebnou, zdvihnouti se válečně na bratra i vymknouti mu vládu z rukou. V míru Líbeňském (1608) spokojil se zatím panstvím nad Uhry, Rakousy a Moravou, zůstaviv císaři jediné Čechy, Slezsko a Lužice. — Stavové protestantští dosáhli těmito rozbroji velikých svobod; v Rakousích a na Moravě přinutili Matyáše k velikým ústupkům, v Čechách pak vymohli na císaři tak zvaný majestát (1609).

Mír Líbeňský neměl dlouhého trvání, poněvadž Rudolf při vši zřejmé nezpůsobilosti k vládě přec na to pomýšlel, jakby získal země ztracené zase. Chtěltě zejména za pomoci vojska, jež arcivévoda Leopold v Pasově byl sebral, vytrhnouti na bratra svého a vynutiti na něm navrácení nabytých zemí. A však pokus ten se nezdařil, ba způsobil spíše, že ostatek poddaných vypověděl císaři poslušenství. Matyáš, uživ těchto okolností a pozdvihnuv se zase válečně, vymohl na Rudolfovi odstonpení všech ostatních zemí (1611), kterémuž pak jen zbyla hodnost císařská. Rudolf nepřechkal dlouho ponížení svého; zemřel již po několika měsících (1612).

[Založení unie a ligy v Němcích.] Bouřím v zemích rakouských dívala se část protestantských stavův německých s tou nadějí, že dopadnou na škodu domu habšpurského a církve katolické. Nade všecky ostatní byl to zejména Kristian kníže Anhaltské, jenž rozbroje v Rakousku horlivě podněcoval a opíraje se o Jindřicha IV., krále francouzského, o založení protestantské jednoty pracoval, jež by pak příhodného stavu věci v užitek svůj obrátila. Tak učiněna mezi jednou částí protestantův unie v Ahausích pod náčelnictvím kurfiršta falckého (1608). Katolíci, zaleknuti tou příhodou, zřídili sobě také jednotu (později ligu nazvanou), jejíž hlavou byl Maximilián, vévoda Bavorský, a předními členy biskupové němečtí (1609). Tak rozstoupilo se Německo ve dva nepřátelské tábory, jež dokonale v zapomenutí uvedly moc císařskou.

[Matyáš 1612 — 1619.] Matyáši, jenž bratra svého také v hodnosti císařské následoval, těžce bylo se káti z cesty, po kteréž k panství byl se dostal. Stavové v zemích rakouských, nyní větinou protestantští, poznavše váhu moci své, snažili se zjednatí nejen vyznání svému největší svobody ale i rozšíření politických práv svých. Matyáš chtěl se obému opřít, ale pro-

středky a opatření jeho způsobily posléze v Čechách povstání, jež stalo se znamením k válce třicetileté.

§. 4. Válka třicetiletá (1618—1648).

1. Odboj český 1618—1620.

Zákony o náboženství, vydané r. 1609, měly srovnati církevní věci v Čechách. Poněvadž se to však způsobem nepochybným nestalo, vznikla prudká různice, zejména o to, příslušili protestantským obyvatelům na statecích duchovních právo stavěti sobě kostely čili nic. Protestanti tvrdili, že ano, katolíci však toho popírali, v kteréžto věci také vláda jim stranila. Několik náčelníků stavů protestantských hodlali rozbrojům těm dokonalejšíu učiniti zkažením samého panství habšpurského i usnesli se tudíž prostředkem zabití sprostiti se několika nenáviděných místodržících, kteříž za nepřítomnosti císaře r. 1618 věci vládní v Praze řídili. Hrabě Matyáš z Thurnu, přední osnovatel celého podniknutí, vniknul v průvodu protestantských stavů, z nichž skrovný jen díl o zámyslu jeho věděl, ve středu dne 23. května 1618 do královské kanceláře zemské na hradě pražském i počal zde s místodržícími se hádati, obviňuje zejména pány Slavatu a Martinice z nepřátelství proti protestantům. Hádka stala se prudkou a skončila se posléze vyhozením obou zmíněných místodržících a sekretáře jich Fabricia s oken do příkopu hradského s výše 28 loket. Zvláštní náhodou nepřišel nikdo z nich k těžkému úrazu.

Tak vypuklo povstání i stalo se znamením k válce, jež potom v Evropě střední po 30 let zřídila. Povstalci zřídili sobě prozatimní vládu, vypověděli jezovity ze země a strojili se, povaliti útoku císařských. U věcech těch podporovali je Slezané, kurfiřt falcký Frydrych a vévoda savojský, ano císaři dostalo se jen pomoci peněžitě ze Španěl. Bouquoy, jenž v čele císařských do Čech vtrhnul, jest poražen a dokonalé vítězství zdálo se v době, kdy Matyáš zemřel (v březnu 1619), býti nepochybné.

Poněvadž Matyáš odešel se světa bezdětek a bratři jeho práva svého k říši byli se zřekli, následoval v panství nad celou téměř říší rakouskou (kromě Tyrol a zemí venkovských) Ferdinand Štýrský. S počátku bylo postavení jeho zoufalejší nad předchůdce jeho; neboť odboj rozšířil se i do Moravy a Lužic a vojska česká, vedená Thurnem, smluvivše se s rakouskými

stavy, přiblížila se k sídelnímu městu Vídni a počala je obléhati. Protestantští stavové dolnorakouští ukládali touž dobou vnitř města o zajetí Ferdinanda, doléhající na něho, aby jim povolil rozsáhlejších svobod u víře a právích. Tvrdě zdráhal se Ferdinand ve zvláštní stavům udělené audienci, býti jim pováli, ač tím sám osobní svobodu v největší nebezpečení uváděl; pojednou ale zavzněl v hradě hláhol trub a do náhradí vrazili císařští dragouni, jež generál Dampierre na zprávu o tísní králově do Vídně byl vyslal. Oddělení jezdců, vedené Saint-Hilliersem, přišlo Ferdinandovi v svrchovaný čas na pomoc. Rychle odešli stavové protestantští z hradu a v městě dostali nyní katolíci beze vší těžkosti vrch. Thurn nechal obléhání a ustoupil do Čech.

Ferdinand, vybaviv se takto z prvních těžkostí, pospíšil sobě do Frankfurtu i dovedl toho, že zvolen jest přece za císaře německého; touž dobou ale protestantští stavové v Čechách, prohlásivše ho za zbavena koruny, zvolili na království zetě anglického krále Jakuba I., Bedřicha Falckého. A však věci nového císaře

Ferdinanda II. (1619—1637)

rychle se lepšily, jakkoli nyní kníže sedmihradské Gabriel Bethlen a Uhři s povstalci českými zjevně se spojili; neboť papež, Španělsko, liga katolická, ano i sám luteránský kurfiršt saský nabízeli mu své pomoci, ano Bedřich, potom králem zimním nazvaný, při obhájení nové koruny české spoléhati mohl toliko na pomoc německé unie, Bethlena Gabora a stavův rakouských. Válka obrátila se záhy na škodu Bedřicha a skončila se posléze dokonalou porážkou vojska českého v bitvě na Bílé hoře u Prahy (8. list. 1620). Touto jedinou ranou stal se Ferdinand opět pánem všech zemí svých; ztrestav čelnější strůjce odboje v Čechách na životech i statcích, počal prováděti v dědičných zemích svých tak zvanou protireformaci. Vyznání protestantské jest zapovězeno a zaváděno opět náboženství katolické, což arci s velikou krutostí procházelo a tudíž nové, ač méně vážné odboje v Rakousích hořejších i v Čechách v zápětí mělo. Na Uhry se protireformace nevztahovala, neboť Bethlen Gabor zřekl se v míru Mikulovském (1622) práva svého ke koruně uherské a spokojil se dřevním panstvím Zápolských. V náhradu za poskytnutou pomoc zastavil

císař vévodovi bavorskému Rakousy hořejší a kurfirštovi saskému Lužice. Mimo to přenesl hodnost kurfirštskou, falckrabí Bedřichovi odňatou, na Maximiliana bavorského, uloživ mu také, aby mocně uvedl se do zemí falckých.

2. Válka dánská 1625—1629.

Štěstí císařovo pohnulo Kristiana IV., krále dánského, k tomu, že vedlé spolku několika knížat severoněmeckých ke zbrani sáhnul. Dostalof se mu podpory peněžité od anglického krále Karla I., svaka vyhnaneho falckrabí, pak od generálních stavův nizozemských i od Francie. Císař, znova jsa takto napaden, mohl spoléhati téměř jediné na vojstěch ligy, ana tu z nenadání příležitost se mu vyskytla, postaviti se novým nepřátelům s vlastní armádou. Albrecht z Valdšteina, pán český, jenž prvé již byl vyznamenal se v službách císařských, nabízel se císaři, sebrati o své újmě vojsko 40000 mužů silné; císaři neměl z toho nižádný náklad vzrůsti, ano Valdšteín hodlal je vydržovati válečnými kontribucemi přátel i nepřátel. Císař rád přijal nabídnutí toho a za nedlouho postupoval Valdšteín v čele mohutné armády do severních Němec a poraziv u mostu Desovského hraběte Mansfelda, pověstného druhdy velitele dobrodružného vojska, najatého na prospěch Bedřicha falckého, pronásledoval ho skrze Slezsko až do Uher. Zde byl se mezi tím Bethlen poznovu do války dal; ale nedočkav příchodu Mansfeldova, uzavřel mír, odkudž tento zbavena se uzřel žádoucích posil a všeliké naděje možného vítězství zřící se musil. Brzo po té zemřel v Zadru v benátské té doby Dalmácii.

Valdšteín vrátil se nyní zpět na bojiště v severních Němcích, kdež zatím Tilly krále dánského u Luttru pod Barenberkem (v Brunšvycku) byl porazil (1626). Tilly a Valdšteín dobyli nyní téměř všech zemí krále dánského a spolčených s ním knížat, jediné pomořský Stralsund bránil se Valdšteínovi tak udatně, že tento přese všecku přísahu „a kdyby Stralsund řetězy k bání nebeské přikován byl, musím ho dostat!“ nebyl s to pokořiti města. V míru Lubeckém (1629), umluveném s králem dánským, navraceny jsou tomuto všecky odňaté země, ale země spolčených s ním vévod meklenburských daroval císař Valdšteínovi. Maximilian bavorský obdržel díl panství falckého,

začež vrátil císaři hořejší Rakousy, jež právem zástavním posud byl držel.

3. Válka švédská 1630—1635.

[**Edikt restituční a sněm kurfirštů v Řezně.**] Po míru Lubeckém vida se císař i v Němcích vítězem, ustanovil se na tom, aby užil i tuto štěstí svého k obnovení převahy náboženství katolického. Proto nařídil ediktem restitučním (1629), aby všechny statky, církvi katolické po náboženském míru augšpurském odňaté, této zase byly navraceny. Provedení ediktu toho, naplňující protestanty strachem, bylo ovšem po chuti členům ligy. Přece však vzniknul i mezi těmito a císařem posléze prudký spor skrze nešetrný způsob, jakýmž Valdštejn vydržoval vojska svá. Jakkoli byl pokoj, rozmnožoval Valdštejn bez ustání počet jejich, tak že až do 100.000 mužů vyrostla, a živil je netoliko na útraty protestantů, nýbrž i katolíků. Když tudíž císař kurfirštům sněm do Řezna byl položil (1630), chtěje syna svého za krále římského dáti voliti, žádali na něm katolíci, zejména pak sám kurfiršt bavorský, aby propustil Valdšteina. Císař sice naplnil žádost jejich, ale přece neprovedl volby syna svého, poněvadž kurfirštové, podněcováni schytralým kapucínem P. Josefem, vyslancem francouzským, nic o tom nechtěli slyšeti.

[**Gustav Adolf.**] Právě touž dobou, an Ferdinand odhodlal se propustiti Valdšteina, blížil se mu přes moře nový nepřítel, Gustav Adolf totiž, král švédský. S velikým nepokojem dívali se totiž král francouzský Ludvík XIII., zvláště pak velemocný ministr jeho, Richelieu, šťastným úspěchům císařovým; proto přimlouval se také skrze jednatele svého na sněmu kurfirštů v Řezně tak úsilně za propuštění Valdšteina a zároveň dal se do vyjednávání s ctižádostivým králem švédským, aby ho pohnul k válce s Ferdinandem II. V skutku objevil se také Gustav Adolf s vojskem 15.000 mužů na pobřeží pomoranském a vypudiv odtud císařské, postoupil až do Branibor. Knížata německá váhala, spolčiti se s ním, jediné říšské město Magdeburk vrhlo se mu s pospěchem v náruč. Tilly, velitel císařských i ligistických vojsk, dobyl po krutém obléhání Magdeburka (1631), jenž při tom na staveních i obyvatelích neslýchanou zkázu vzal, i očekával nyní krále švédského, s kterýmž zatím i kurfiršt saský byl se spolčil, u Breitenfelda (blíž Lipska 1631). Byltě ale zde poražen a tím přišlo všechno ovoce posavadních

vítězství a úspěchův na zmar. Válka šířila se nyní hlavně dvěma proudy. Kurfiršt saský vytrhnul do Čech a dobyl Prahy, ano Gustav Adolf, obrátiv se na jednotníky ligy, podél Mohanu k Frankfurtu postupoval. Tilly ustoupil k řece Lechu, aby zamezil králi švédskému cestu do Bavor, zde ale poražen jest po druhé (1632) a zemřel brzo potom od těžkého poranění. Švédové obsadivše Bavorsy, krutě je vydrancovali.

I zdálo se, že nebude míti nikdo se strany katolické odvahy, aby opřel se moci spolčených Švédů a Sasů, ana zatím blížila se katolíkům posila. Brzo po bitvě u Breitenfelda obrátil se císař opět k Valdšteínovi, aby postavil nové vojsko do pole. Po dlouhém vzpěčování se vyhověl tento posléze prosbě císařové a opatřen velikými právy, vzal na se vrchní velení. Nastalo nové verbování a za nedlouho stál Fridlantský (tak nazýván obyčejně Valdšteín po panství svém, vévodství Fridlantském) v čele početného vojska. Sasové jsou z Čech vypuzeni a Valdšteín vytrhnul po té k snažným prosbám císaře kurfirštu bavorskému na pomoc. Gustav Adolf stál u Norimberka, kamž i Valdšteín doraziv v ležení svém se ohradil. Jedenáct neděl leželi jsou proti sobě největší vojevůdcové doby té, nepodniknuvše ničeho, ano celé Německo s myslí rozechvěnou, arciže s rozdílnými nadějemi, konečného rozhodnutí ždalo. Posléze učinil Gustav Adolf útok na nepřítel, jest ale odražen, v následcích čehož z ležení svého vytrhnuv, krajinu opustil, načež i Valdšteín za ním se hnul, aby v Sasích přezimoval a kurfiršta za spolek jeho se Švédy ztrestal. Aby snáze mohl špízemi se zásobiti, rozdělil vojsko své, čehož Gustav Adolf uživ, poznovu na něho se obořil. Tak došlo na bitvu u Líčna (Lützen) v listop. 1632, v kteréž sice Gustav Adolf padl, ale Švédové, majíce v čele Bernarta Výmarského, pole održeli.

[Úklady Valdšteínského.] Diplomatického vedení věci švédských ujal se kancléř Axel Oxenstierna, velení vojenského pak Bernart, vévoda Výmarský. Nešloť více Švédům o to, aby provedli úmysly Gustava Adolfa, jež k tomu se nesly, založiti mocné panství v Němcích, nýbrž aby dostalo se jim hojně náhrady za přestálé útrapy a vedené náklady. Valdšteín, od něhož nyní očekáváno rychlé vedení války, počal sobě pojednou libovati v neponětné zahálce. Příčina byla ovšem ta, že nehodlaje spokojiti se s odměnou, jakéž od císaře nadíti se mohl, s nepřátely jeho, Francouzi totiž a Švédy, vyjednávati se jal,

aby za jich pomoci zemi českou pro sebe opanoval. A však úmysl jeho nezdařil se, poněvadž císař, v čas zpraven byv o strojené zradě, pokus Valdšteínův, strhnouti za sebou i vojsko, skrze věrné své dal zmařiti. Valdšteín položil se totiž proti vůli císařově zimním ležením v Čechách a blížil se z Plzně pro vlastní bezpečnost k Švédům, nedaleko hranic stojícím, ale ve Chbu zabit jest oukladně od plukovníka Butlera a společníků jeho (25. února 1634).

[Mír Pražský.] Po smrti Valdšteínově svěřeno vrchní velení nejstaršímu císařovu synu, králi Ferdinandovi, po jehož boku Gallaš vlastní řízení měl, a ten porazil Švédy v bitvě u Nordlink (1634) tak rozhodně, že zničena jest převaha jejich v Německu. Kurfiřt saský vešel s císařem v mír Pražský (1635) a pojistil sobě takto stálého držení zastavených Lužic. Většina protestantských knížat německých následovala příkladu Saského a to tím spíše, že císař provedení ediktu restitučního moudře na 40 let byl odložil, což podobalo se takorůzka dokonalému zrušení jeho.

4. Válka švédsko-francouzská 1635—1648.

Po porážce u Nordlink nebyli by stačili Švédové válku sami dále vésti, kdyby Francouzi nebyli s nimi vešli ve spolek. Tito byli sice za více než 12 let bez ustání válku rozdmýchovali, podporující ji nad to peněžně, ale veřejného v ní posud nebrali účastenství. Nyní nerozpakoval se déle Ludvík XIII., k návodu ministra svého, kardinála Richelieua, veřejně přistoupiti k nepřátelům císařovým. Věci horšily se napořád pro císaře, Švédové dobyli pod Banérem u Vitštoku (v Braniborsku) vítězství (1636), an Bernart Výmarský v čele zástupův německých v Elzasu s prospěchem válčil. Tu zemřel Ferdinand II. Následoval syn jeho

Ferdinand III. 1637—1657.

Po vítězství u Vitštoku získala opět armáda švédská něco půdy v Bavořích i Sasích. Císař vypravil na ně vůdce svého Gallaše, bojovavšího dosud na Rýně proti Bernartovi Výmarskému. Tak usnadněno jest tomuto rychlé dobytí Elzasu. Když ale brzo po té zemřel, uplatili Francouzi vojsko jeho a zmocnili se sami dobyté země. Válka vlekla se dále, a sice trvale na škodu císaře; Švédové za Torstensonu porazili

císařských u Lipska (1642) a později, když válka do zemí rakouských přenesena, u Jankova v Čechách (1645), ani Francouzi v Bavořích nelidsky hospodařili. Boj stával se napořád hroznějším a zúřivějším a všechen svět jal se již toužiti po míru, o jehož uzavření ostatně za několik let již pracováno. Přece však trvala i po čas vyjednávání válka na všech stranách a zejména v Čechách, kdež posléze švédský generál Königs-mark i Hradčan a Menšího města pražského se zmocnil (1648) a do obléhání Starého i Nového města se pustil. Tu učinila zpráva o uzavření míru vestfalského všelikému boji přítrž a tak skončila se válka po třicetiletém zúření ve zdech téhož města, v němž byla počátek svůj vzala.

5. Mír vestfalský (1648).

Mírem vestfalským položena meze dalšímu boji mezi císařem, Německem, Švédskem, Francií a Nizozemím. Mezi Francií a Španělskem, věrným to společnicem císařovým za všechen čas skončené právě války, neuzavřeno žádného míru a boj trval ještě za 11 let. Nejzávažnější ustanovení míru týkala se jednak poměrů državných, jednak věcí náboženských a politických.

a) Věci državné. — 1. Protestantské Nizozemí a Švýcarsko propuštěny jsou z ovazku říše německé a prohlášeny za státy samostatné.

2. Francii dostalo se rakouských panství v Elzasu a svrchovanosti nad biskupstvími Metským, Toulským a Verdunským (jež bylo již r. 1552 obsadilo), a sice bez všeho závazku k říši.

3. Švédsko obdrželo přední Pomořany a k tomu několik jiných menších krajův v Němcích a stalo se takto mocným stavem říše německé. Mimo to získalo pět milionů tolarů válečné náhrady.

4. Braniborsku přiřknuty Pomořany zadní a několik saekularizovaných klášterů a biskupství i s kraji jejich.

5. Bavorům ponechána hořejší Falcí s hodností kurfirštskou.

6. Synu vyhnaného kurfiršty falckého vrácena Falcí dolejší a zřízeno pro něho nové místo, a sice osmé, ve sboru kurfirštův.

b) Věci náboženské. — Vzhledem k stavu náboženských věcí v Německu zahrnuti jsou v augšpurský mír náboženský i kalvinští a rok 1624 položen normálním rokem

v držení statků duchovních jakož i práva reformačního knížat německých. Žádný kníže neměl tudíž práva, nutiti poddaných svých, kteří na př. r. 1624 k církvi katolické byli se přiznávali, k přijetí protestantství a naopak.

c) Věci politické. Stavům říšským dostalo se nyní dokonalejších práv zeměpanských, jakož i práva, vcházeti ve spolky s cizími mocnostmi, pokud ovšem nebudou na škodu císaře a říše. Bylať ale knížata, kteráž šetřila té výhrady jen potud, pokud toho vyžadoval prospěch vlastní. Tím způsobem položen základ k potomnímu rozpadnutí se staré říše německé.

6. Vojenství za války třicetileté.

Vojenství a umění válečné došly za války 30leté zjevného zvelebení; zejména působil zde prospěšně tvůrčí duch Gustava Adolfa. Nejlepším svědectvím toho, jak té doby vojska zřizována a udržována byla, jsou hrozné spousty, jimi způsobené. Až do počátku války 30leté býval totiž počet vojska stálého velice skrovný, přestávaje skoro jen na posádkách pevnostních; teprve když nutná potřeba toho se ukazovala, najímáno vojsko, kteréž po válce zase z pravidla rozpouštěno. Osvědčení válečníci dostávali co plukovníci a setníci patenty nájemců, jež jim dávaly moc, najímati celé pluky nebo jen pouhé setniny. Nával lidu k praporům byl dosti značný, poněvadž plat důstojníků i mužstva v neobyčejné výši se držel. Vojáci, jednak sprostí, jednak tak zvaní dvojžoldští, brávali měsíčně po 8 až 20 zlatých, důstojníci nepoměrně více; tak na př. měl rotmistr najatého r. 1619 pluku jízdného měsíčně 174 zl., poručík 80 zl. Plat plukovníka obnášel 500 zl. i více, plat generála 1000—2000 zl. měsíčně a nejvyšším vůdcům placeno třikrát tolik i více. Pováží-li se veliká cennost peněz za oněch dob, snadno lze si pomyslet, jak těžkým břemenem bylo udržování vojska. V následcích toho nevedlo se udržování jeho ani v prvních letech války pravidelně a zadržené nedoplatky vojsk bývaly tak veliké, že převyšovaly jednorocní, ba i několikaletý žold. Vojáci i velitelé jejich jsou takto nuceni, sami se vypláceti, kde a jak mohli, a tak stal se řád rekvisiční pravidlem. Tím způsobem udržovali vojska své Mansfeld i Valdštejn, po smrti Gustava Adolfa i Švédové a posléze téměř veškerá knížata. Řemeslo vojenské zvrhlo se na konec v hotové zbojnictví, v němž účastenství mívali velcí i malí, a jen tak lze vysvětliti sobě všecky ty hanebnosti, jimiž porušila čest svou v druhé polovici války 30leté všechna vojska bez rozdílu. Proto také jde na rozum, že Německo dle rozličných číselných svědectví při konci války sotva s polovice tolik mělo obyvatel, co dříve (Čechy ani třetinu), že tisícové měst a vsí v ssutinách leželi a že místa vzdělaných polí zaňaly na ohromných prostranstvích křivé pustiny a nové lesy.

§. 5. Španělsko, Nizozemí a Portugalsko.

[Karel I. 1516—1556.] Mocnářství španělské, jehož základové položení jsou sňatkem Ferdinanda Katolického, krále Aragonského, a Izabelly Kastilské, vztahovalo se při počátku

16. věku na celý pyraenejský půlostrov (kromě jediných Portugal) i Navarru, na Sicilii, Sardinii, Neapolsko, jakož i na veliké díly jižní i severní Ameriky. Karel I. (co císař německý toho jména pátý), vnuk a dědic královských těchto manželův, rozmnožil velikánského toho panství ještě Nizozemím a svobodným hrabstvím Burgundským, jež po otci svém Filipu Sličném (synu císaře Maximiliana I.) byl zdědil, jakož i Milanskem, jehož byl sobě zbraní vydobyl. Dědic i následník jeho v těchto državách, v nichž slunce nezapadalo, byl syn jeho Filip II.

[Filip II.] Za tohoto krále dosáhlo Španělsko vrcholu své moci, sláva válečná zvýšena vítězstvími nad Francouzi u Sv. Quentinu (1557) a Gravelink (1558) a stkvělejším ještě vítězstvím nad Turky v námořské bitvě u Lepanta (1571), panství španělské pak rozšířeno dobytím Portugal (1580). Jinak ale počala již nyní klesati moc španělská. Příčiny úpadku toho hledati sluší jednak v osobní tuhé povaze Filipa II. a přijatém od něho tudíž způsobu vlády, kteráž na poddané jeho velice tížila, jednak v rozdílech náboženských oné doby, kteréž zvláště v Nizozemích vznik vzavše, obyvatelstvo jejich k zřejmému odboji proti panství španělskému pudily. Filip a nástupcové jeho vynaložili v boji tomto, kterýž skoro do osmdesáti let se prodlél, veškerý síly říše své, zničili tím ale také blahobyť její.

Od povahy byl Filip II. muž zádučivý a nedůvěřivý, milující samotu a neznající ani úmyslnou chytrosti ani obratnou vlnitost nakloniti sobě myslí poddaných svých. Neustupně setrval v předsevzetích svých, nechť i opatrnost kázala obrátiti, a panství jeho neslo všudež znamení neobyčejné krutosti. Všeliký odpor usiloval hned v počátcích udusiti, k čemuž propůjčovala se mu také inkvisice, stavši se za něho více, než kdy před tím. Nástavem státním, jenž sloužil králi k pokoření protivníkův jeho. Ano i vlastní syn jeho Don Carlos, na něhož právem mohl sobě stěžovati, dostal se před soud inkvisiční, jak se zdá, proto, že odvážil se vyjednávat svévolně s odbojnými Nizozemčany. Zemřel u vazbě vyšetřovací, ač nedá se více zjistiti, smrti-li přirozenou či násilnou.

[Odboj Nizozemska.] Nizozemí, jež sňatkem Marie Burgundské s Maximilianem I. v držení Habšpurských bylo se dostalo, bylo té doby zemí, v celé Evropě nejprůmyslnější a nejbohatší. Lid nizozemský měl svobody své zaručeny velikými výsadami a stavům provinciálním, jichž z dob Karla V. bylo na počet 17, příslušelo právo povolovati daně i vojsko. Filip II., po otci svém vlády se ujav, svěřil správu Nizozemí Markétě, vévodkyni Parmské, jížto k ruce byl Granvella, biskup

Arrasský. Poněvadž novoty náboženské i v Nizozemích ujímati se počaly, zamýšlel Filip opřít se jim vyměřením přísných trestů, jakož i zřízením několika nových biskupství a zavedením inkvisice. Z toho povstala v zemi obecná nevole; šlechta, protestantská i katolická, vešla mezi sebou v spolek (kompromiss) i podala v slavném průvodu místodržitelce stížný spis, v němž žádáno s počátku za zrušení, později toliko za ulevení ediktů náboženských. Ze ale žádost ta s výsledkem se nepotkala, zdvihli se protestanti, až k fanatismu podráždění, vrhli se na katolické chrámy, jichž prodlením málo dní několik set vydrancovali a pobořili, a dopouštěli se vůbec všelikých nepravostí. Nyní vystoupili katolíci z jednoty, majíce ji za útok na vlastní náboženství.

Filip II., zvěděv o těchto příbězích, vypravil vojevůdce svého Albu s vojskem dobře vycvičeným do Nizozemí, ztrestat účastníkův spolku a vůbec všech, kdož byli podílu měli v obrazoborství a jiných rozbrojích. Hrůza, jež Albu předcházela, byla příčinou, že tisícové protestantův zemi opustivše, do Německa a Anglie se vystěhovali. Mezi uprchlíky nalezal se též Vilém Nassavský, kníže Oranžský, jenž byl vůbec hlavním strůjcem minulého povstání. Alba zřídil po příchodu svém v Nizozemí zvláštní soudní dvůr, radu nepokojů, přezvanou potom od lidu radou krvavou, poháněje před ni bez rozdílu vyznání všecky ty, o nichž zvěděl nebo domníval se, že měli jsou podílu v nedávných roztržkách, i dal věčím dílem nad nimi také popravovati. Týž osud stihnul také hraběte z Hornu a hraběte Egmonta, vítěze Sv. Quentinského a Gravelinského, a mnohé jiné šlechtice.

Když po té Alba vypsál veliké daně, od nichž bylo se obávat zkažení tržby a blahobytu Nizozemí, sáhli jsou ke zbrani nejprv Hollandští, chystajíce zřejmé odtržení. Zástup vystěhovalců, tak zvaní žebráci (geusové) vodní, zmocnili se města Brielu; Vilém Oranžský vešel válečně do země, zvolen jest od smýšlejících po protestantsku provincií severních za místodržitele (1572). Nadarmo povolal nyní Filip vévodu z Alby nazpět, nadarmo snažil se položití odboj vysláním opatrnějších a vldnějších místodržících (mezi nimi Don Juan d' Austria a Aleksandr z Parmy); nesvedlť tam ničeho více. Panství zachoval sobě král jen v provinciích jižních, kteréž s věcí část věrný byly zůstaly náboženství katolickému; provincie severní,

7 na počet, mezi nimiž bylo nejdůležitější Hollandsko, učinily r. 1579 spolek, tak zvanou jednotu Utrechtskou, kteráž dvě léta později (1581) vyhlásila Filipa II. za prázdná trůnu. Hlavou tohoto spolku byl Vilém Oranžský, jehož následoval, když r. 1584 úkladně zabit jest, syn jeho Moric ve vrchním řízení věcí.

Válečné úspěchy Aleksandra parmského (1578—1592) přivedly Hollandany (tak totiž nazváni jsou vůbec obyvatelé sedmi provincií severních po přední provincii Hollandsku) do velikého nebezpečení i byly jsou toho příčinou, že ti to jali se mezi jiným dovolávati se pomoci Alžběty, královny anglické. Filip usiloval přetrhnouti takový spolek vystrojením nádherného loďstva, tak zvané „nepřemožitelné armády“. Byloť mu přikázáno zmocniti se Anglie, přetrhnouti odtud spojení země s povstalci a přinutiti tyto k poslušenství. Pln velikých nadějí převzal vévoda z Mediny Sidonie vrchní velení, ale od udatnosti spolčených nepřátel, zejména pak od prudkých bouří mořských vzala armáda s věcí část za své (1588) a tím zmařeny všecky věci, skrze ni obmyšlené. — Španělsko, vysílivši se dokonale těmito výpravami, stalo se odtud za dráhný čas nezpůsobným ke všelikému věcímu podniknutí a přece nebyl Filip II. s to, odhodlati se k uznání nezávislosti Hollandanů uzavřením míru a zaceliti takto otevřených ran říše své.

[Filip III. 1598—1621. Filip IV. 1621—1665.] Filip III. uspišil klesání říše vypovězením ze země průmyslných Morisků (potomků Maurův), nesmyslnými zákony tržebními a zbytečným mařením důchodův státních. Válka s Hollandany vedena dále, posléze však nedostávalo se prostředkův a proto uzavřel Filip III. příměří (Ostendské) na 12 let (1609), čímž vlastně uznal svéprávi Hollandanův. — Syn a nástupce jeho Filip IV. dával se příliš věsti miláčku svému, ministru hraběti (později vévodovi) Olivarezu. Neuskrovněná nádhera dvora, obnovení války s Hollandany, ustavičné účastenství krále u válce 30leté a přidruživší se k této válka s Francií, zničily vzdor zvýšenému dovozu stříbra z Ameriky na dobro blahobyť Španělska. Hrozné břímě daní a špatná správa země donutily i jiných provincií, následovati příkladu Hollandanův; tak vzbouřily se r. 1640 Kastilie a Portugaly a několik let později Neapolsko. S největším namáháním, a to jen s částí, položeny jsou odboje tyto. V míru vestfalském uznalo posléze Španělsko samostatnost pro-

testantského Nizozemí. S Francií smluven teprvé r. 1659 mír pyrenaejský, jenž podobně způsobil Španělům ztrátu některých krajin.

Portugaly, jež nebylo lze více k poslušenství připravit, uznáno po smrti Filipa IV. v míru Lisbojském (1668) za samostatné. Z dřevních kolonií svých dostali Portugalci jen díl nazpět, v tom zejména Brasilii; ostatních byli se zatím zmocnili Hollandané. Španělsko bylo takorůzka na smrt uštváno a přece zapletlo se opět do nových bojů s Francií.

[Znamenitost tržby hollandské.] Jednou z nejpamátnějších stránek boje Hollandanů za svobodu a samostatnost jest ta, že tito nepodobně Španělsku z války zbohatli. Stavše se výhradními vlastníky nebo aspoň pány asi řek nizozemských, vytiskli odtud tržbu a průmysl provincií jižních a potáhli k sobě veškeren blahobyť hospodářský, jemuž někdy těšilo se celé Nizozemí. Amstrdam zejména zaňal místo Antorfu. Hollandané zjednali sobě nejživějšího spojení obchodního s veškerým světem; příčinou rozkvětu toho byla jednak statečnost jejich námořská, jednak převážné množství, áprava a řízení jich lodí, jakož i lacinost cen převozných. Kupci francouzští, angličtí, italští i španělské užívali hollandských lodí k provozování své tržby a proto nazýváni také Hollandané dovozníky Evropy. Španělsku na vzdory, když zejména bylo Portugalsko nezávislost svou ztratilo, odvážili se Hollandané do Indie, k ostrovům zonským i moluckým, usadili se zde trvale a vyváželi skoro samojediní vzácné plodiny východní do zemí západních. Sami Benátčané, kteříž druhdy na svých lodech Bryg i Antorf plodinami asijskými byli zásobovali, dostávali jich nyní prostředkem lodí hollandských. Tržba sice zůstala, ale úkoly se vystřídalý. Hanza německá, kteráž by jinak s Hollandany byla mohla nejspíše závoditi, neměla té doby moci; bylať se výsadami svými stala obtížnou sousedním národům, zejména severním, a tito přicházeli s otevřenou náručí vstříc Hollandanům. Ani tržby v poříčí Rýnském nedovedla města hanzovní zachovati sobě; do 1300 lodí hollandských provozovalo ji po Rýnu. — Jak veliká byla tržba, tak značný byl i průmysl Hollandska; hollandské plátno, papír a sukna požívaly od výborné jakosti své všudež nejlepší pověsti. Při této výši udržely se tržba i průmysl Hollandanův až do počátkův 18. století.

§. 6. Francie.

1. Poslední Valoisští.

[Mladší linie rodu Valoisského. 1498—1589.] Pokusy Francie, počaté již za Karla VIII., usaditi se totiž trvale v Italii opětovány jsou napořád, ač jen s krátkými úspěchy, i za následujících králů, Ludvika XII. (1498—1515) a Františka I. (1515—1547). — Panování Františka I. mělo své stkvělé i

temné stránky. Moc královská zvelebena za něho nemálo, umění a vědy potkávaly se při něm se zálibou i vyznamenáváním, tak že král sám „otcem věd“ nazván jest, a literatuře francouzské nadešla doba nová. Naopak bylo rozkošnictví královo s velikým pohoršením, poněvadž téměř veškera šlechta nechvalného příkladu jeho jala se následovati. František I. nemíval stálého sídla, zdržuje se dvorem na rozličných místech; při něm shromažďovali se zástupové šlechty s tak četnými družinami, že čítali druhdy do 12 000 koní. O stkvělé slavnosti a radovánky nebylo při dvoře jeho nikdy zle. Tuto náklonnost k smyslným rozkošem a vnější nádheře zdědili po něm i nástupcové jeho.

Jindřich II. (1547—1559), syn Františka I., byl šťastnější v rozšiřování moci své; neboť spolčiv se (1552) s německými protestanty, zejména pak s Moricem Saským, získal odtud panství svému biskupství Metské, Toulské a Verdunské. Později zapletl se do války s Filipem II., králem španělským, a vzal při té příležitosti Angličanům, spolčencům Španělska, pevnost Calais, jediný ještě zbytek anglického panství na půdě Francie (1559). Jeho následovali u vládě posloupně 3 synové, František II. Karel IX. a Jindřich III.

Dějiny těchto tří posledních králů z domu Valoisského plny jsou vnitřních nepokojů, způsobených rozbroji náboženskými, jež i do Francie průchod byly sobě zjednaly. Zde zejména ujalo se mocně učení Kalvinovo, jehožto přívrženci nazváni ve Francii hugenoty. Již František I. jal se se vši přísností na ně nastupovati, ale ani jemu ani Jindřichu II. nepodařilo se zniknouti je přese všechna krutá opatření; naopak hugenoti kořistíce pro sebe ze stavu věcí politických, nabyli za následujících králů mnohem větší moci.

Když František II., manžel Marie Stuartky, královny skotské, nastoupil vládu, měl teprv 16 let stáří. Poněvadž král k vládě nestačil, potýkali se princové Bourbonští, z nichž dva k víře kalvinské se znali, a katoličtí vévodové z Guise o svrchovaný vliv u věcech vládních, až posléze tito za pomoci staré králové, Kateřiny Medicejské, vrch obdrželi. Když ale František již po roce zemřel (1560) a devítiletý teprv bratr jeho Karel IX. pod poručenstvím Kateřiny následoval, uznala tato pro vlastní bezpečnost toho potřebu, spolčiti se s Bourbony, čímž váha a číselný vzrůst hugenotů získaly. Obě, jak vyznáním tak směry politickými rozvaděné strany stály s takovým záštitm

proti sobě, že bylo lze předvídati skoré vypuknutí zřivého boje. První podnět k němu posel od Guisských, jichž družina, berouc se městečkem Vassy, shromážděné tam v jedné stodole k službám božím hugenoty zbrojně přepadla a s věcí část pobila. To bylo heslem k početí francouzských válek náboženských. Celá Francie rozstoupila se ve dva nepřátelské tábory, kteréž na sebe s největší zřivostí dorážely, nejšerednějších ohavností se dopouštějíce. Kde Kalvinští panství se dodělali, tam kaženy obrazy i ozdoby chrámů, povalovány kříže a oltáře, mniši a jeptišky do smrti týráni; kde pak katolici vrch obdrželi, pálili jsou bible a knihy náboženské, vyháněli a pobíjeli hugenotské kazatele, pokoušejíce se přinutiti lid hugenotský násilně k víře katolické. Nejhubře pak počínali sobě obě strany v jižní Francii.

Průchodem osmi let (1562—1570) přetržena jest zřivá válka třikráte smlouvami o pokoj, jimiž měrou dosti hojnou hugenotům svoleno svobodné vykonávání náboženství, ano i přístup zjednán k veřejným úřadům, tak že podobalo se, jakoby postavení jejich těmito ústupky pojištěno bylo. Poněvadž pak i Kateřina Medicejská odhodlala se, vdáti dceru svou Marketu za bourbonského králevice Jindřicha z Navarry, náčelníka hugenotů, bylo lze takto trvalý smír mezi oběma stranama očekávati, ba hugenoti směli z takového sňatku i jiných výhod se nadíti. V tom ale za nedlouho hrozně jsou zklamáni. Kateřina zpozorovavši totiž s nevolí, že syn její Karel IX. přátelských stykův s náčelníky této strany náboženské, zejména s admiralem Colignym sobě hledí, a obávajíc se ztráty vlivu svého, uzavřela zahubiti je dokonale. Jindřich Guisský (mladší), jenž by se rád byl zbavil politických i náboženských protivníků svých, nabízel se jí v tom za horlivého pomocníka a posléze vynuceno též na králi svolení k pobití hugenotů. Poněvadž bylo se nadíti, že k zasnoubení Jindřicha z Navarry všichni vznešení členové strany jeho do Paříže se sejdou, vyhlídnta doba ta k provedení chystané nástrahy. Uzavřeno zejména pobiti v noci ze dne 24. na 25. srpen 1572 (noc sv. Bartolomějská) všechny hugenoty v Paříži a rozšířiti krvavou popravu tuto, možno-li, také na ostatní kraj. Hrozný tento účinek zvedl se ale jen s část a způsobil posléze, že ve Francii válka náboženská znova se vzňala. Jindřich Navarrský zachoval se v oné strašné noci při životě jedině slibem, že stane se katolíkem. Sotva ale dostal se ke

svobodě, přistoupil opět k dřevním spoluvěrcům svým. Dvě leta po těchto událostech zemřel Karel IX. (1574), teprvé 24 let stár, mučen jsa až do smrti výčitkami svědomí.

Následoval ho bratr Jindřich III. Tento vrátil se rychle z Polska, kdež po vymření Jagělovcův za krále zvolen byl, do Francie, aby ujal se vlády. Byl on zajisté panovník zženštilý, oddaný rozkošnictví, ješitný a vůbec bídny. Za jeho panování počaly války náboženské netoliko znova zůřiti, nýbrž i různice jiného ještě způsobu k nim se družiti. Jindřich III. byl bezdětek a tudíž poslední mužský potomek domu Valoisského; nejbližším dědicem byl odtud Jindřich z Navarry. Poněvadž ale tento byl hugenot, nechtěli katolici o vládě jeho ani slyšeti a vešli tudíž v jednotu, tak zvanou ligu, jejímiž náčelníky byli vévodové Guisští, kteří sami naději sobě činili k trůnu francouzskému. Vliv jejich stal se záhy všemohoucím, uváděje i samého krále v nebezpečnost, odkudž tento na ochranu sebe vladaře rodu guisského úkladně dal pobiti. V následcích toho prohlásila liga Jindřicha III. za prázdná trůnu a vyhnala ho z Paříže, načež se král s hugenoty spojil. Právě když strojil se ke vzetí Paříže, zavražděn jest od Jakuba Clementa, fanatického mnicha řádu dominikánského (1589).

2. Bourbonští (1589—1792).

Zákonitým dědicem trůnu francouzského byl Jindřich IV. z Navarry i byloť mu o něj podstupovati kruté boje, poněvadž nejen katolická jednota ve Francii, nýbrž i Filip II., král španělský, kterýž s ní byl se spojil, válku na něho zdvihli. Po pětiletém zápasu, jemuž přese všecku chrabrost a osobní způsobilost konec učiniti nestačil, počal se již přesvědčovati, že při veliké převaze katolíků ve Francii nebude s to, aby co hugenot na trůnu trvale se udržel; tak posléze přistoupil r. 1593 k církvi katolické. Rychle změnilo se nyní smýšlení katolíků; oni přidrželi se Jindřicha, kterýž pak chytrou vlídností a opatrností udolal všecken ostatní odpor. Chtěje další války náboženské na dobro přetrhnouti, vydal edikt Nantský (1598), jímž zjednán hugenotům přístup ke všem hodnostem a úřadům a propuštěna téměř neobmezená svoboda náboženská.

Uklidiv šťastně rozbroje náboženské, jal se král se vším úsilím pečovati o blaho země a podporován jsa slavným ministrem svým Sullym, s velikou opatrností hojiti rány, způsobené

zemi dlouhými a záhubnými válkami. Zvelebovalť zemědělství, zakládal silnice a průplavy, nadlehoval průmyslu a tržbě a vůbec snažil se zvýšiti dobré bydlo zejména nižších tříd národa, u něhož také proto u vděčné zůstal ještě paměti. Když takto Francie vnitř byla se utišila a usílila, obrátil Jindřich IV. zřetel svůj k věcem zahraničným i obnovil zejména oumysly svých předchůdcův, oslabiti totiž moc Habšpurských. K tomu cíli vešel v tajné spolky se všemi jich nepřátely, zvláště v Němcích, Holandsku a Italii, Čechách i Uhřích. Již strožil se, za příležitosti sporu o dědictví Jülišské veřejně vystoupiti proti Habšpurským, ano při projíždce skrz Paříž od Ravailaca zákeřnický přepaden jest a zabit (1610).

Následovalť syn jeho Ludvik XIII. (1610—1643). Že však mu bylo teprvé pět let, ujala se poručnické vlády matka jeho Marie Medicejská. Rozbroje stranické ožily opět a moci francouzské hrozilo nové oslabení. Když ale kardinal Richelieu coministr králův zemi jal se spravovati, donutil přísností svou zpupné velmože poddati se a znova chopil se úmyslův Jindřicha IV., nesoucích se za ponížením moci habšpurské. Proto spolčil se ve válce 30leté s protivníky rodu toho a způsobil mu veliké nesnáze. Ale sám nedočekal se stkvělých výsledků činnosti své; neboť zemřel již r. 1642 a několik měsíců později následoval ho i Ludvik XIII. na věčnost, zůstaviv říši 5letému synu svému Ludvikovi XIV., za jehož panování uzavřen pro Francii výhodný mír vestfalský.

§. 7. Ostrovy britské.

1. Anglie a Irsko za vlády Tudorovců (1485—1603).

[Jindřich VII. 1485—1509]. Jindřich VII. Tudorský dostal se po ukončení bojů mezi oběma ržema k panství v Anglii a moc jeho vzrostla velice v následcích vnitřního pokoje, jakož i moudré i rázné vlády jeho. Syn jeho

[Jindřich VIII. 1509—1547] byl panovník ukrutný, oddaný vášním a smyslným rozkošem. S počátku zdál se býti horlivým přítelem církve katolické, ba vystoupil i zvláštním spisem proti Luthrovi, začez se mu od papeže dostalo titulu „ochránce víry“. Záhy však se věc tato změnila. Syt jsa stárnoucí již manželky své Kateřiny Arragonské (tety Karla V.) i obmýšleje v manželství vejíti s dvorní dámou Annou Boley-

novou (r. Bálynovou), žádal papeže za svolení k tomu. Když mu v tom však odepřeno, odpadnul od církve katolické i dal se od parlamentu prohlásiti za vrchní hlavu církve anglické, kterouž nyní podle vlastní vůle zreformoval. Zrušil všechny kláštery a potáhl jich jmění ke koruně; ve věrouce dbal toho však, aby jen málo od církve katolické se uchyloval, zavrhuje s větší část mínění reformatořův té doby. Kdo k nějakému úřadu dostati se chtěl, musil složiti tak zvanou přísahu supremační, t. j. uznati vrchní moc panovníka u věcech církevních. Kdož novotám těm se protivili, bez milosrdenství stíhání jsou a utracováni. S podobnou ukrutností zacházel se šestí manželkami svými, kteréž napořád byl pojal; s dvěma dal se rozvésti, nade dvěma dal popraviti, jedna zemřela smrtí přirozenou a šestá ho přežila, zniknuvši šťastně nebezpečností poprav. Potomstvo jeho záleželo na dvou dcerách a jednom synu; byliť to zejména: Máří (z první manželky Kateřiny), Alžběta (z druhé manželky Anny Boleynové) a Edvard (z třetí manželky Seymourové, r. Símorové).

[Edvard VI. 1547—1553. Marie Tudorovna 1553—1558.] Po-
něvadž Edvard, následník Jindřichův, čítal teprvé 10 let, zřízena jest vláda poručenská, za níž učení Luthrovo a Kalvinovo v Anglii valně se rozšířilo. Předčasná smrt krále učinila zatím přítrž dalšímu rozšiřování se protestantství, neboť sestra jeho Máří, která po něm na trůn dosedla, zůstala po matce věrna víře katolické a snažila se zjednati jí bývalé panství. Pronásledujíc přední přívržence reformace, dala nad mnohými z nich popraviti, zejména také nad arcibiskupem Cranmerem. — Máří, jsouc provdána za Filipa II., krále španělského, účastnila se války jeho s Jindřichem II., králem francouzským, ztratila však při tom k nevýslovné bolesti své Calais, poslední anglickou državu na pevnině. Zemřela bez dědiců a následovala tedy nevlastní sestra její Alžběta.

[Alžběta 1558—1603.] Ta hlásila se zjevně k protestantství, přetrhla veškeré spojení s Římem a uvedla církev anglickou do téhož skoro postavení, v jakémž podnes se nachází. Církev tato, nazvaná anglikanskou, biskupskou č. vysokou, v níž nebyla zrušena hodnost biskupská, jest co do věrouky mnohem bližší katolického náboženství, než protestantství. Kdož nový stav věcí uznati nemínili a zejména složiti se zdráhali přísahu supremační, pronásledováni jsou opět a popravováni,

nehledíc k tomu, byli-li katolíci čili presbyteriani. Tito byli protestanti, kteří zavrhuje vrchní moc biskupův, jediné starší (presbytery) měli za představené své. S Irskem, jež statečně přidržovalo se víry katolické, nakládali Angličané jako s zemí dobytou.

Tak upevněna jest úsilím Alžběty reformace v Anglii, ana katolická Marie Stuartka počala dědicky táhnouti se k Anglii a po smrti manžela svého (Františka II. francouzského) v panství nad Skotskem se uvázala (1561). V Skotsku bylo zatím přičiněním Johna Knoxe (r. Džana Naxe) kalvinství vzalo valné rozšíření a proto očekávali Skotové s nedůvěrou příchodu své královny. Tato znesnadnila brzo postavení své vlastní neopatrností a lehkomyšlností. Zasnoubilať se zejména s hrabětem Darnleyem (r. Dárnlym), jenž dosáhnuv úlisným chováním důvěry mladé kněžny, této brzo zcela nehodným býti se prokázal. Když pak Darnley s palácem, v němž ležel nemocen, za nepřítomnosti Marie do povětří jest vyhozen a královna té pošetlosti se dopustila, že v několika měsících po smrti druhého chotě Bothwellovi (r. Bósuellovi), na němž leželo důvodné podezření, že vinen jest smrti Darnleyho, ruky své podala, utvrzen jest lid v důmění, že královna byla spoluvinnicí zločinu toho. Vzbouření propuklo, královna prohlášena za zbavenou koruny a přinucena takto utéci se do Anglie (1568). Zde však nepožila žádoucí svobody, nýbrž vzata jest do vazby, poněvadž Alžběta obávala se, aby Marie Stuartka ve spolku s pozůstalými katolíky anglickými o korunu ji nepřipravila. Po 18letém věznění postavena posléze Marie před soud, obžalována ze spoluviny v úkladech o bezživotí Alžbětino a sekerou utracena (1587).

Tím způsobem zbavila se Alžběta všelikého nebezpečství, jež by panství jejímu od domácích protivníků bylo mohlo povstati. Chtíc pak udolati nesnáze, naléhající na ni od spolku Filipa II. s katolíky anglickými, škodila Španělům, seč stačily síly její. Odvážliví bohatýři námořští projížděli se bez ustání po všech mořích, kazíce Španělům tržbu a zajímajíce bohaté náklady stříbra, kteréž z Ameriky do Španěl se vozily. Filip, jenž nemínil snášeti déle podobných útokův jakož i zjevného podporování odbojných Hollandanů se strany Anglie, uzavřel pokořiti Alžbětu jedním rázem a vystrojil tak zvanou nepřemožitelnou armádu. Ale zamýšlený útok rozbil se o nepohodu

živlů a Anglii nebylo se více báti vysíleného ustavičným zbrojením Španělska.

Mezi bouřemi rozličných těchto bojů vzkvétaly tržba i průmysl Anglie. Početní Hollandané, kteří pro víru z domova svého sem byli se uchýlili, přenesli do země rozličné průmysly, zejména výrobu zboží vlněného, plátenictví a j. Povlovné rušení tržebních výsad, jichž města hanzovní dosud v Anglii byla požívala, zakládání kolonií v severní Americe jakož i vyzdvížení tržební společnosti východoindické (1600) klestily cestu potomní velikosti tržby anglické. S tímto stkvělým rozvojem bral se zároveň i rozkvět písemnictví, zejména básnictví dramatického. Působení největšího dramatického básníka věku nového, Shakespeara, připadá do časův panování Alžbětina. Angličané počítají Alžbětu k největším svým panovníkům a chovají ji u vděčné paměti.

2. Velká Britannie a Irsko za dvou prvních Stuartovců v 1603—1649.

[**Jakub I. 1603—1625.**] Po smrti Alžbětině dosedl na trůn anglický Jakub I., syn nešťastné Marie Stuartky, a spojil tak Skotsko i Anglii trvale v jediné panství pod jménem Velké Britannie. Byltě panovník slabý, za něhož Anglie mnoho pozbyla moci své. Ustavičné sužování katolíků způsobilo tak zvané spiknutí prachové, což byl spolek několika katolických šlechticů k tomu konci, aby vyhodili parlament i s králem do povětří (1605); ale plán jejich jest před časem prozrazen i zmařen.

[**Karel I. 1625—1649.**] Karel I. dostal se do roztržky s parlamentem, jenž nechtěl popustiti práva, povolovati daně. Poněvadž král k podpoře vyhnaného falckrabí Bedřicha, svaka svého, peněz potřeboval, nucen jest povolití parlamentu v tak zvané „prosbě za právo“ a zřící se tím svévolného ukládání daní a zatýkání osob, v podezření vzatých. Vzdor tomu vybíral, později v celé říši z vlastní moci clo lodní. K těmto svádám s parlamentem přidružil se ještě spor církevní se Skotskem. Karel chtěl totiž i v kalvinském Skotsku zavésti církev biskupskou, aby spojením obou církví k místu přivedl přátelské styky mezi oběma národy. V Skotsku vypuklo však z toho povstání, jež pohnulo krále svolati tak zvaný dlouhý parlament (1640). Ten obžaloval nejprv ministry, jichž rady král při svévolném panování svém užíval, totiž hraběte Strafforda (r. Sträfföt) a arcibiskupa Lauda (Lóda), a provedl to, že Strafford byl smrtí ztrestán. Ale povolnost králova k žádostem

parlamentu nezpůsobila přece dokonalý smír. Neboť když potom utlačovaní katolíci irští pomstu vykonali nad přistěhovalci protestantskými, několik tisíc jich pobivše, kladeno králi za vinu, jakoby ke skutku tomu tajně byl svoloval, a mezi ním a parlamentem nastala nyní smutná roztržka (1642). S králem držela většina šlechty a přívrženci církve biskupské, s parlamentem pak lid měšťanský a presbyteriani (puritani), kteří se byli zatím valně rozšířili a z nichž ještě zvláštní fanatická sekta „independentův“ byla vznikla. Ti zamítajíce všeliké řízení církve skrze kněžstvo, každého za kazatele vyhlašovali, kdož „duchem“ byl nadchnut; hlavou jejich byl Olliver Cromwell. Když král po vypuknutí války u Naseby (Näsebe) poražen jest od Cromwella (1645), utekl se ke Skotům, hledaje u nich spásy; ale ti ho za peníze vydali parlamentu. Presbyteriani byli ochotni, míti ho i dále za krále, jestli zaváže se, ustoupiti od dřevního svévolného panování; independenti opírali se všelikému smíru s Karlem, poněvadž prý vedlé mínění jejich „od boha jest zavržen“. Že pak u vojště měli převahu a Cromwell byl jedním z nich, obdrželi vrch. Parlament, z něhož presbyteriani vyloučení jsou (odtud nazván jest parlamentem kusým), zřídil zvláštní dvůr soudní, před nějž král postaven. Ten vynesl nad Karlem nález smrti a dal nad ním mečem popravit (1649). Na místě království postavena nyní republika.

§. 8. Polsko.

Hlavní pásmo dějin ve spojené říši polskolitevské, kteráž co do rozlohy byla vždy ještě největší v Evropě, činí té doby úsilné snahy šlechty polské o dokonalé vtělení Litvy do koruny (polské), jehož domáháno se všelikými prostředky přese všechen odpor velmožův litevských. Vedlé toho běží časté války s Rusy, jakož i roztržky o země baltické, k nimž jsou podnět daly převraty politické, rozšířením se protestantství i v nich způsobené.

[Polsko za posledních Jagělovcův 1506—1572.] Již Zikmund I. Starý (1506—1548), jakkoli statečný král a dobrý hospodář, ztratil ve válce s cářem ruským Vasilem III. r. 1513 Smolensk; za to utvrzeno jest vrchní panství Polska v Prusích, jehož nový světský (protestantský) kníže, Albrecht Brandenburský, manství polské opět musil podstoupiti. Šlechtě vydána r. 1538 po tak zvané „Kohoutí vojně“ nová práva na újmu koruny.

Zikmund II. (August, 1548—1572) zapleten jest záhy v zůřivé boje s Rusy i Švédy v příčině zemí řádu rytířů mečových (Estonie, Livonie a Kuronie), touž dobou od Rusův těžce svíraných, kdež vojmistr řádu Kettler hodlal zavedením protestantství podobné světské panství sobě způsobiti, co Albrecht Braniborský (1558). Kettler udržel se však jen v Kuronii jako lenník polský (od r. 1561), Estonie obsazena od Švédův (ostrov Ezel od Danův), o Livonii pak vedena válka dále s rozličnými přetržkami, až pak r. 1629 trvale v rukou Švédův zůstala. Zikmund August, nemaje dědicův, přirůčnul sněmům polským právo, voliti krále (1564) a dosáhl posléze skrze tak zvanou unii Ljubelskou (1569) dokonalého sloučení Polska s Litvou u věcech politických.

[Králové volení. Vasovci na trůně polském. 1572—1668.] Po smrti Zikmunda Augusta zvolila šlechta polská, kteráž od té chvíle skoro výhradně na hlučných sněmích zvolila svou prováděla, královici francouzského Jindřicha Valoisského za krále (1573); když pak tento za několik měsícův, zpraven byv o smrti bratrově, tajně ze země ujel (1574), povýšen jest proti císaři Maximilianu II. kníže sedmihradský Štěpán Bathory (1575—1586) na trůn.

Po smrti jeho zvolila šlechta po nemalých rozbrojích v zemi královici švédského Zikmunda na království, naděje se časem svým i provedení unie se Švédskem a tudíž trvalého uklizení sporův o země baltické. A však nestřídmou touto politikou zapleten jest Zikmund III. (1587—1632), kterýž v skutku také na čas koruny švédské dosáhl (1592—1604), posléze do války se Švédskem (1598), kteráž za 16 let se prodlela a trvalým osazením Livonie od švédského krále Gustava Adolfa (1629) se skončila. Když pokus nabytí Švédska se nezdařil, hodlala šlechta při prošlém té doby vyměření Rurikovců (1598) podobné dobrodružné úmysly provést i v sousedním Rusku, v čemž i od samého krále podporována jest. Král, nalezaje se zcela v rukou strany katolické, provedl skrze tak zv. unii břestskolitevskou (1596) také církevní jednotu Polska s Litvou; a však chtěje i pravoslavné Kozáky v lůno církve katolické uvést, položil tím základ k hrozným odbojům jejich, kteréž sice teprv za staršího syna a nástupce jeho Vladislava IV (1632—1648), zejména r. 1645 vypukly a však posléze vkládání se Ruska a nové války s ním způsobily, jež nemnoho šťastné

vedeny jsou (1654—1667). Odtud přinucen jest mladší syn a druhý nástupce Zikmundův, Jan Kazimír (před tím kněz a kardinál, panoval 1648—1668 † 1672), postoupiti v míru Andrušovském (1667) k Rusku knížectví Smolenské, Černigovské a Sěverské i s územím Kozákův na levém břehu Dněpru, a poněvadž týmž časem král byl zapletl se v dědickou válku se Švédskem (1655), kteráž s menším ještě štěstím před se šla, dočkalo se Polsko jen nového ztenčení panství svého. V míru olivském (1660) zřekl se král netoliko na vždy práv svých k Livonii a Estonii ve prospěch Švédska, nýbrž propustil i vévodu pruského z úvazku lenního. Tím skleslo Polsko na stát druhé třídy v Evropě.

§. 9. Říše ruská.

[Poslední Rurikovci. Válka o dědictví ruské.] Cařství ruské, zbavivši se za slavného Jána III. Vasiljeviče šťastně jarma tatarského, pokračovalo za posledních Rurikovců celkem šťastně a důsledně na cestě vnitřního sjednocení a obecného zvelebení svého a silic se takto vnitř, mohlo s prospěchem pomýšleti netoliko na zničení posledních zbytkův panství tatarského při hranicích, nýbrž i pokusiti se prostředkem válek s Polskem o navrácení zemí, druhdy od Litvy odebraných, jakož i o nabytí zemí baltických, kteréž pro tržbu ruskou i vzhledem k žádoucímú spojení říše se vzdělaným západem Evropy byly jsou ode dávna s největší vahou.

Syn Vasila III. Ján IV. Vasiljevič (1533—1584), dospěv do let (1547) po dlouhém poručnictví, kteréž nemalé zmatky v říši bylo způsobilo, zanášel se s počátku s velikými věcmi jak vzhledem k zvelebení tak i rozšíření říše, v čemž užíval rady mnohých slavných mužův. Chanství Kazaňské i Astrachaňské byla dokonale podrobena (1552 a 1557) a týž osud chystán i poslednímu zbytku bývalé moci tatarské, chanství Krymskému totiž. A však tu zapletl se cář u válku s Polskem a Švédskem o země řádu rytířův mečových (1558), kteráž s počátku sice též šťastně vedena. Když ale cář r. 1560 počal s rozumem se míjeti a duševní chorobu netoliko neobyčejnou nedůvěrou k dosavadním přátelům svým, nýbrž i despoticou vládou a úžasnými ukrutnostmi na jevo dával (odtud dostalo se mu přímí Hrozný), zmařeny jsou posléze, jakkoli

u válce pokračováno, všechny dosavadní značné úspěchy zbrání ruských. Za to dočkal se cíř ještě dobytí západní Sibíře, kdež skrovný zástup donských kozáků, maje odvážného atamana Jermaka Timofějeva v čele, r. 1582 tamějšímu chanství tatarskému konec byl učinil. Za nástupce Janova, mladšího syna jeho Fěodora I. (1584—1598) podstoupila Gruzie svrchovanost Ruska (Imeretie teprv r. 1651) a získána v nové válce se Švédy též Karelíe a tím i spojení s mořem baltickým. Jelikož Fěodor zůstal bezdětek, mladší pak bratr jeho Dimitrij r. 1593 v Ugličském klášteře úkladně zabit jest, vymřel jím r. 1598 panující rod Rurikovcův.

Po smrti Fěodorově povýšen jest na trůn Boris Godunov, test i všemohoucí ministr posledního cáře, který již za svého vladaření dovedl sobě netoliko moudrou a ráznou správou (zřízení patriaršství i vysokých škol v Moskvě a j.), nýbrž i zavedením člověčenství sedlského lidu v Rusi přízeň duchovenstva i vyšší šlechty získati. A však kvašení, kteréž zvlášt mezi sedlským stavem z přísného provádění nových zákonův vzmáhati se počalo, použila část šlechty polské k pokusu, zmocniti se i panství nad Rusí a přichystati sloučení její s Polskem. Na Litvě objevil se totiž r. 1604 jistý dobrodruh, jmenem Řehoř Otrepjev, kterýž vydávaje se za Dimitra Ugličského, obdržel válečnou i mravní podporu od rozličných šlechticův polských, jakož i uznání samého krále Zikmunda, načež za pomoci nevědomého lidu ruského, k němu všudež se hrnoucího, domnělých práv svých mocně jal se dobývati a po smrti Borise Godunova i na cířství v Moskvě korunován jest (1605). Když ale podvod na jevo vyšel, zabit jest Otrepjev v povstání lidu moskevského (1606), načež proti novému cíři Vasilu Šujskému (1606—1610) postaven od šlechty polské druhý Lždimitr, kterýž sice i pomoci kozákův požil, ale trvalých úspěchův se nedodělal. Po smrti obou (1610) obnovil Zikmund sám válku, chtěje korunu cařskou pro syna svého Vladislava získati, a osadiv válečně Moskvu, jal se i jiných pevných míst v zemi dobývati. Tu zdvihla se národní strana mezi Rusy, opanovala Moskvu i Kreml a uvedla r. 1613 svobodnou volbou národa na trůn mladého Michala Fěodoroviče, z bojarského rodu Romanovův.

[První Romanovi 1613 — 1676.] < Michal Fěodorovič (1613—1645) spatřoval se s počátku panování svého před úkolem

velice nesnadným; přece však podařilo se cáři s radou rozličných vlasteneckých mužův, zvláště pak vlastního otce, potomního patriarchy moskevského Filareta (od r. 1617), udolati všechny nesnáze a říši spokojiti. A však zbavení se nepřátelských sousedův vymáhalo velikých obětí, zejména musil cář postoupiti Švédům v míru Stolbovském Ingrii (1617), a Polákům v míru Poljanovském (1634) Smolensk, Černigov, knížectví Sěverská i Livonii. Syn Michalův, Aleksěj Michailovič (1645—1676), statečný a bystrý panovník, přihlížel nejprv úsilně k vnitřnímu zvelebení říše a zdvižení pokleslé vzdělanosti opravami v zákonodárství politickém, soudním i církevním, jakož i u věcech válečných, při čemž požil mnohonásobně rady cizincův, a tak bylo záhy již možno, pomýšleti za příznivých okolností zahraničných na obnovení dávní politiky cářův ruských, o navrácení západních provincií pracující. Ve válce s Janem Kazimírem polským (1654—1667), ku kteréž dán podnět kozáky ukrajinskými, již pod ochranu pravoslavných cářův ruských se stavěli, osvědčilo se zlepšené zřízení vojsk ruských a tak posléze získal cář v míru Andrušovském (1667) odstoupené Polsku v míru Poljanovském krajiny (kromě Livonie) zase nazpět a s nimi kozáckou Ukrajinu na levém břehu Dněpra, ku kteréž později i Kijev postoupen.

ODDĚLENÍ DRUHÉ.

Od míru vestfalského až do propuknutí revoluce francouzské (1648—1789).

§. 10. Přednictví Francie v Evropě za Ludvíka XIV.

Poněvadž Ludvík při smrti otce svého teprve 5 let čítal, ujala se vlády matka jeho Anna rakouská (sestra Filipa IV. krále španělského). Co ministr stál jí po boku kardinál Mazarin, jenž podlé příkladu Richelieua zasazoval se o zvelebení moci královské. Podařilo se mu v skutku také na uzdě udržeti nepokojnou šlechtu a rozšířiti spolu hranice francouzské uzavřením výhodných mírů (vestfalského 1648 a pyrenaejského 1659). Po smrti jeho (1661) ujal se Ludvík, jenž po delší dobu již byl po samostatném panování toužil, sám otěží vlády a dokončil to, za čímž oba ministři-kardinálové byli jsou se brali, totiž sjednocení vší moci ve Francii v osobě samého krále. Francie stala se odtud mocnářstvím absolutním.

Ctižádost ponoukala Ludvíka XIV. též k rozšíření panství svého; než ale o provedení těchto úmyslův se pokusil, hleděl zjednati si k tomu hojných prostředkův. V tom podporoval ho výdatně finanční ministr Colbert; úsilí jeho podařilo se odstraniti četné nepořádky ve správě vnitřní, zvelebiti průmysl a tržbu a sice tou měrou, že za nedlouhou dobu zdvojnásobily se čisté důchody státu, zvýšivše se z 32 na 63 mill. lirů. Jen tak učiněno možné, že král námořnictví i vojsko přivedl k znamenitosti nebývalé. V tom byli mu zase pomocní výteční generálové, jako Turenne a kníže z Condé, zejména však ministr války Le Tellier a syn i nástupce jeho Louvois. Týmž časem pracoval král tajně o to, aby prostředkem úplatkův zjednal sobě vlivu při všech dvorech evropských, v čemž se mu také mimo nadání výborně zdařilo.

[**Ludvik vede první válku výbojnou 1666 — 1668.**] Války, kteréž Ludvik k rozšíření moci své vedl, nazvány jsou od dějepisců německých válkami zbojnickými, poněvadž napořád šly před se beze vší příčiny spravedlivé. První válku toho druhu vedl se svakem svým, nezletilým Karlem II., králem španělským. Tvrdilť, že manželka jeho Marie Terezie, dcera Filipa IV. z manželství prvního, má podlé zákonů některých provincií belgických k těmto věcí právo dědické, než Karel II., syn Filipa IV. z manželství druhého, a proto činil sobě právo k španělskému Nizozemí. Španělsko, příliš jsouc osláblé, nemohlo samo sebe hájiti, setkało se ale s podporou od spolku, mezi Anglií, Hollandskem a Švédskem učiněného (tak zvaná triplalliancí). V následcích tohoto spolku musil Ludvik v míru Cášském (1668) spokojiti se odstoupením několika měst flandrských.

[**Druhá válka výbojná 1672 — 1678.**] Ludvik na nejvš jsa popuzen z toho, že Hollandané se odvážili, překážeti obmyslům jeho, ustanovil se na tom, ztrestati je co původce zmíněného spolku. Odvedl od nich skrze úplatnou politiku svou dřevní spolčence, Švédsko i Anglii, a nakloniv tyto sobě, vytrhnul do Hollandska i opanoval věcí díl země. V této nesnázi prokopali Hollandané hráze řeky Rýnu a zatopivše tak celou zemi, zamezili další postupování Francouzův. Zatím ale spolčili se Španělové, císař Leopold a kurfiršt braniborský k zachránění republiky. Válka roznítila se nyní na třech stranách: na Rýnu, ve Franche Comté ano i v Pomořanech, na kteréž Švédové jako spolčenci Francie se vyhrnuli. Francouzi, vedeni Turennem, ostávali celkem všude vítězi, naopak utržili Švédové u Fehrbellina od kurfiršta braniborského, Bedřicha Viléma, citelnou porážku (1673). Ludvik dal se posléze do vyjednávání, při čemž chytráckým způsobem spolčence mezi sebou znesnadnil. Tak uzavřel nejprv mír nijmežský (1678) s Hollandskem, Španělskem a císařem, v němž dostal mimo některá opevněná místa od císaře Freiburg v Brýsgavsku a od Španělska Franche Comté. Kurfiršt braniborský, jenž teprv o rok později (1679) mír v St. Germain en Laye učinil, musil vrátiti Švédsku téměř všecky opanované kraje.

[**Reunie.**] Brzo potom dokázal Ludvik, že dovede stejnou měrou užiti jak pokoje tak války k zveličení říše své. Prohlásilť totiž z nenadání za vlastnictví své veškera území, byvší někdy

ve spojení s oněmi državami, jež skrze poslední míry k Francii jsou připadly, a zmocnil se tudíž několika set míst, jež zřízené k tomu zvláštní dvory soudní (tak zvané komory přivtělovací) za taková příslušenství byly prohlásily. Po té napadnuv beze vší příčiny Štrasburk a Lucemburk, opanoval obě města. Císař nemohl mu v tom překážeti, poněvadž Turci, poštvaní Ludvikem XIV., zrovna té doby na Vídeň se strojili. Tak zavřeno posléze (1684) mezi Ludvikem a Leopoldem 20leté příměří, jež pojistilo Francii věcí díl tak zvaných reunií.

[**Třetí válka výbojná 1688 — 1697.**] Uvolil se císař proto k ústupkům tak smutným, poněvadž měl od r. 1683 novou válku s Turky. Když mu však průchodem války štěstí přáti počalo, zrušil Ludvik ihned příměří a vytrhnul opět do Němec. Jak nespravedlivá byla válka, tak barbarský a ukrutný byl způsob, jímž Ludvik tehdaž sobě počínal. Nejbohatší a nejzámožnější města falcká jsou nejprv šacována a pak většinou v ssutiny položena, jako zejména Heidelberg, Raštat, Pforzheim, Mannheim, Worms a Špýr; v tomto městě spálili Francouzi staroslavný dóm císařský, vypáčivše v něm dříve kryptu a zhanobivše kosti starých císařův. Celá Falcí měla se státi jedinou pouští, aby císař nemohl válečně vejíti do Francie; ale i v jiných krajinách německých, ba po samých Čechách potulovali se francouzští paliči. Takovými křivdami k válce na Ludvika donuceni jsouce, hledali císař i Německo spolčence ve Španělich, Anglii, Holandsku a Savojsku. Na moři poraženi jsou Francouzi dokonale u La Hogue (1692) od spolčených Angličanů a Hollandanů, ale na zemi vítězili napořád. Že ale Ludvik té doby počal právě zanášeti se velikými plány vzhledem k mocnářství španělskému, nemínil déle oslabovati sil svých i učinil posléze v Rysviku mír (1697), v němž vrátil nejen veškerý nové výboje, nýbrž i věcí část držav přivtělených, vymouc Elsas a kraje belgické.

[**Zrušení ediktu Nantského.**] S velikou vahou pro vnitřní věci ve Francii bylo zrušení ediktu Nantského r. 1685, kteréžto svévolné opatření donutilo protestantský lid severnských hor k zřejmému odboji a způsobilo hrozné vraždění. Poněvadž většina hugenotů raději domov opouštěla, než aby zřekla se přesvědčení svého, zapověděl král, aby tolik pilných a průmyslných rukou neztratil, všeliké stěhování a dal hranice osaditi dragouny; vzdor tomu ušli přece tisícové lidí do ciziny i

usazovali se jednak ve Švýcarech, jednak v Braniborsku, jednak i v Anglii a Hollandsku.

[Život při dvoře Ludvikově.] Osobou Ludvika XIV. došla neobmezená moc královská nejstkvělejšího výrazu. Vně jevil se Ludvik s důstojností v pravdě královskou, kteréž všecken svět pokorně se klaněl. Panovnická moc jeho neznala mezí; pokládal se za neobmezeného pána nad životem, svobodou i statky poddaných svých a dle toho upravil také všecko konání své. Moc šlechty povalena jím v prach a veškeren národ uznával ho jednosvorně za jediného pána svého, poslouchaje bez rozpakův rozkazů jeho, ano poddávaje se rovněž bez vůle i všelikým chtíčům jeho. — V živobytí dvorském obrazilo se důstojenství královské se zvláštním leskem. S ohromným nákladem zřídil sobě Ludvik letní sídlo ve Versailles, jehožto sady staly se vzorem všem podobným výtvorům evropským. Obřadnictví dvorské, rozdílné podlé paláců, v nichž králi právě zhlíbilo se sídleti, dospělo do neobyčejné dokonalosti. Netoliko činy (hodnosti) služebnictva dvorského, pořádek sezení při slavnostech, způsob pozdravování krále a promlouvání k němu a t. d. měly svůj určitý řád a způsob, ba i o věcech zcela titěrných uvažováno i ustanovováno se s velikou opravdivostí, jako n. p. kdo z přítomného panstva podávati má králi, oblékajícímu se, ten neb onen kus šatu, kdo ho má při mytí obsluhovati, kdo záslony spouštěti, zasvitlo-li slunce do komnat královských a p. v. Nejvznešenější z pánů přeli se náruživě o přednost při takovýchto posluhách, o nichž podobalo se, že při osobní velebnosti králově mají veliké váhy. Francouzský mrav dvorský nabyt z dob Ludvika XIV. právní platnosti téměř při všech dvořích evropských; frančina, dříve již valně rozšířená, stala se odtud jaksi řečí světovou, stala se jazykem diplomatickým; zejména pak šlechta německá, zanedbávajíc jazyka mateřského, snažila se na újmu tohoto osvojiti sobě řeč francouzskou.

§. 11. Německo a dědičné země rakouské.

Nástupcem Ferdinanda III. byl syn jeho Leopold I. (1658—1705), jenž původně k stavu duchovnímu určen byv, po smrti staršího bratra svého (Ferdinanda IV.) dědicem zemí rakouských se stal a přese všechny pletichy Ludvika XIV. také na císařský trůn německý dosednul. Za něho vymřela poboční linie tyrolská, již bratr Ferdinanda II. byl založil, a císař Leopold stal se odtud pánem veškerých panství německých Habšpurkův (1665). Panování jeho naplněno jest ustavičnými válkami, jimž byly podnětem jednak časté odboje Uhrův a nájezdy spolčených s nimi Turkův, jednak pánovitost a zeměchtivost Francie.

[Války turecké.] Od té doby, co Sulejman II., hrozný škůdce říše rakouské, se světem se rozloučil (1666), počala klesati moc Turkův i nepotkávali se více ve válkách s křesťany vždy se

stejným štěstím. Hlavní moc jejich spoléhala na statečné a vycvičené pěchotě, tak zv. janičářích, kteříž sbírali se z mladých, zvláště k tomu vychovávaných plenníkův křesťanských. — První válka Leopoldova s Turky strhla se o Sedmihradsko, kteréž po smrti Bethlena Gabora dostalo se v držení Rakocych. Když potom Jiří II. Rakocy r. 1660 zemřel, zvolili stavové sedmihradští chrabrého válečníka Jana Keméně za knížete svého, jenž vešel v přátelské styky s císařem. Sultán Mohamed IV., nehodlaje toho trpěti, dosadil Michala Apafiho na vojvodství sedmihradské, což stalo se příčinou války. Turci přešedše u kláštera cisterciáckého Sv. Gotharta přes řeku Rabu, jsou zde dokonale poraženi od císařského vojevůdce Montecuculiho a výtečného generála jízdy hraběte Šporka (1664). Byloť to nejstkvělejší vítězství, jakéhož se od 300 let dostalo křesťanům nad Turky v širém poli. Avšak mír, brzo po té (ve Vašváru 1664) uzavřený, nijak nesrovnával se s úspěchy dobytými na bojišti; neboť císař uznal Apafiho za vojvodu sedmihradského, ba postoupil i Turkům několik stolic ve východních Uhřích.

V Uhřích vznikla z nepěkného míru toho nemalá nevole; Ludvik XIV. pak, jenž s některými magnáty v tajném trval spojení, rozněcoval nespokojenost tuto ustavičně. I učiněno spiknutí, jež ale tak zřejmě prováděno, že císař o všech zámyslech zvěděl a potom nad hlavními vinníky (byliť to zejména nejvyšší sudí Nádaszdy, bán charvatský Zrinský, hrabě Frankopán a zemský hejtman štyrský Tattenbach) — popraviti dal (1671). Těchto příběhův hodlal Leopold užiti k upravení zřízení zemského v Uhřích na způsob ostatních zemí. Z toho ale vzniklo v zemi obecné kvašení a povstalcům našla se brzo hlava v osobě hraběte Jindřicha Tökölyho. Ten byl muž v umění válečném zběhlý a zkušený, odvážný a smělý, jak toho čas vyžadoval, pln jsa nad to záští proti domu habšpurskému. Brzo spatřoval se Tököly v čele nenepatrného vojska (1677) i dal se s Turky do vyjednávání, hodlaje ve spolku s nimi na země císařské novou válku uvaliti. Leopold zase vešel ve spolek s chrabřým Janem Soběským, králem polským, ujistiv se zároveň pomocí některých mocnějších knížat německých. Ještě neměl císař nijaké skutečné podpory se strany svých spolčenců, ano četné vojsko turecké, vedené velkým vezírem Karou Mustafou, do pole vytrhlo, berouc se přímo

k Vídni (1683). Nadarmo snažil se vojevůdce císařský, vévoda Karel Lotrinský, zdržeti blížícího se nepřítele; přinucen jest ustoupiti i zanechal ve Vídni posádku 14000 mužův, jíž velel hrabě Rüdiger ze Stahremberka. Císařský dvůr opustil město a s ním stěhovalo se přes 60.000 lidí, obávajících se, že nepřekážají hrůz obležení. Když posléze Turci k městu přitrhše, jali jsou se jeho dobývati, závodili měšťané a studenti společně s vojskem v odrážení útoků obecného a vítězstvími zpitého nepřítele, jehož síla na 200.000 mužův se páčila. Chtěje obranu usnadniti a nepřítele všeliké pomoci zbaviti, dal Stahremberk zapáliti předměstí. Od 14. července až do 12. září 1683 trvalo památné obléhání Vídne. Za všecken ten čas, zejména ale od počátku měsíce září pokračováno u válce podkopní a přístupné s takovou zúřivostí, že by obležení byli již podlehli, kdyby posléze pomoc nebyla přispíšila. Zatím byly totiž pluky císařské s vojsky spolčencův se spojily, blížící se osvoboditelé spatřeni jsou z Vídne dne 11. září na Lysé hoře a tak vznikla v sevěrných obhájcích města naděje na skoré vysvobození. Dne 12. září svedena bitva mezi oběma vojsky. S nadšenou myslí vrhli se bojovníci křesťanští na turecké zástupy a přinutili je couvati na všech stranách; tisícové pobiti jsou na útěku a celé drahocenné ležení stalo se kořistí vítězů. Za nesmírného jásotu osvobozeného obyvatelstva Vídeňského vešli tito do sídelního města a brali se přímo do hlavního chrámu, kdež chrabrý král polský sám zapěl „Tě boha chválíme“.

Po osvobození Vídne vedena válka proti Turkům celkem se stkvělým výsledkem dále, jakkoli úspěchy císařských zbraní vypuklou mezi tím válkou francouzskou nejednou přetrženy a zdrženy jsou byly. Opevněná města Ostřehom, Nové zámky a Budín jsou dobyta, Turci pak vytlačeni povlovně z celé země, kterouž 150 let byli drželi, a zporáženi ve všech rozhodných bitvách, tak od markrabě Badenského u Zalaněkamene (1691) a posléze od prince Eugena Savojského až do zkažení u Zenty (1697). Císař požil ovoce těchto vítězství ještě v samém průchodu války. Nejprv položen jest odboj Uhrův, po té vzdali se stavové na říšském sněmu v Prešpurku (1687) posavadního práva volebního a přijali Leopolda za dědičného krále svého. Podobně zřekl se kníže sedmihradský Michal II. Apaři na zjištěné výslužné panství svého ve prospěch císaře (1695). Turci, seznavše posléze, že více s to nejsou válku

dále vésti, učinili mír v Karlovcích (1699), v jehož následcích navráceny jsou Rakousku veškerý země koruny uherské kromě Banátu.

§. 12. Velká Británie a Irsko.

[Republika za Cromwella 1649—1660.] Republiku, založenou po odpravení Karla I., řídil Cromwell. Karel II., syn popraveného krále, jenž za pomoci Skotů na trůn dostati se chtěl, jest poražen (1651) a přinucen uchýliti se do ciziny. Od té chvíle, co Cromwell k moci se dostal, netoužil po ničem jiném, než po koruně královské. Kusý parlament, jenž takovému povýšení nakloněn nebyl, jest rozpuštěn, načež Cromwell od vojska za lorda-protektora republiky vyhlásiti se dal (1653); výše se však neodvážil, poněvadž i vojsko hodnosti královské nenávidělo. Ustavičný strach, že i na něho se spiknou, trápil ho až do konce života jeho. Politiku zahraniční řídil Cromwell rukou mocnou a provedl také vítěznou válkou proti Hollandsku tak zv. aktu navigační. Chtěje totiž tržbu anglickou zvelebiti, zapovídal Cromwell tímto ustanovením všem cizím národům všeliké trhování s Anglickem, až na výrobky vlastní; tím zkazil Hollandanům výnosnou tržbu dostavovací.

Po smrti Cromwellové (1658) vyhlášen syn jeho Richard za protektora, jenž ale za nedostatečného se máje, již po 8 měsících se poděkoval. Bezvládí nyní se rozmohšímu učinil konec generál Monk, náčelník anglických vojsk ve Skotsku, jenž do Anglie válečně vešel, parlament svolal a skrze něj Karla II. za krále svolati dal (1660).

[Poslední Stuartovci: Karel II. 1660—1685 a Jakub II. 1685 do 1688.] Karel II. vraceje se do zemí svých, přijat jest s radostí nelíčenou, záhy ale ukázal se býti nehodným důvěry, v něho skládané; neboť shromáždív kolem sebe nehodné miláčky, oddával se životu nemravnému a prostopášnému. Při tom snížil se tak hluboko, že přijímal od Ludvika XIV. výroční důchody na uhrazení daremných výdejův svých, poněvadž parlament nebyl mu po vůli s povolováním peněz. Karel II. jsa nad to tajným přítelem vyznání katolického, vyhledával toho prostředky, jakby těžký stav katolíků anglických k lepšímu obrátil. Ale parlament, nehodlaje proposicím jeho v příčině katolíků býti po vůli, přinutil ho spíše k přijetí tak zv. testaktu, v jehož následcích vylučoval se každý, kdož k církvi anglikánské se

nepřiznával, ze všelikých veřejných úřadův. Mimo to donucen jest Karel II. stvrditi nový nález sněmovní, tak zv. „Habeas-corpus-akt“, kterýmž přítrž učiněna všemu svévolnému zatýkání. — Bratr a nástupce jeho Jakub II. hlásil se veřejně k církvi katolické a usiloval zjednati jí přese všechen odpor parlamentu postavení bezpečné. Ale násilný způsob, kterýmž se o to pokoušel, jakož i nemenší jeho odvislost od Ludvika XIV. odcizily mu myslí všeho národa v Anglii i způsobily posléze konec jeho panování. Zeť jeho Vilém, princ Oranžský, spolčil se s anglickými nespokojenci a přinutil ho, vyjiti ze země (1688).

[Vilém III. Oranžský 1689 — 1702.] Vilém dosedl nyní s manželkou svou Marií, dceří Jakuba II., na trůn anglický. Nálezy sněmovními upraven řád následství v ten způsob, že nesměl více býti katolik panovníkem v Anglii. Katoličtí Irčané, kteříž vypuzeného krále v pokusech jeho, dosáhnouti opět za pomoci Francie trůnu anglického, úsilně podporovali, jsou poraženi (1690) a odtud nakládáno s nimi ještě krutěji než kdy předtím. Vilém byl největší státník své doby; již za náměstnictví svého v Holandsku opíral se vši mocí a se stkvělým výsledkem výbojnosti francouzské, co král stal se pak hlavním strůjcem všech podniknutí, čelících proti Ludvikovi XIV. Nejlepší toho příležitost naskytla se mu u válce o dědictví španělské.

§. 13. Válka o dědictví španělské (1701—1714).

Filipa IV. následoval v panství syn jeho Karel II., poslední mužský potomek rodu habšpurského ve Španělich. Poněvadž Karel byl na těle i na duchu velice slabý a tudíž bylo se obávati předčasné smrti jeho, raděno se a jednáno mnoho let napřed, komu by jednou dáti náleželo mocnářství španělské. Největší právo k němu činili sobě Ludvik XIV., císař Leopold I. a mladý kurfiršt následník bavorský.

Ludvik XIV. dovozoval práva svého z toho, že je synem nejstarší dcery Filipa III. a manželem nejstarší sestry Karla II. Leopold táhl se především k tomu, že je mužským potomkem rodu habšpurského, dále že je synem mladší dcery Filipa III., která nezřekla se práv dědických, jak to učinily matka a manželka Ludvika XIV. Kněžic bavorský dovozoval svého práva od matky své, která byla dcerou Leopoldovou z manželství jeho s mladší sestrou Karla II. Karel II. učinil závět, v němž kněžice bavorského ustanovil dědicem trůnu, vyminiv sobě zejména, aby do Madridu přivezen byl; ale cestou zemřel kněžic po krátké nemoci v Bruselu (1699). Nyní dčvedl toho vliv francouzský při dvoře španělském, že Karel II.

krátce před smrtí svou složil nový závět, v němž prohlásil Filipa Anjou-
ského, vnuka Ludvika XIV., za dědice trůnu španělského. *)

Ludvik XIV. uvázal se na základě závětu v říši španělskou pro vnuka svého Filipa, jenž potom v Madridě vyhlášen jest za krále. Leopold, jenž nehodlal zřici se dobrovolně práv svých k Španělsku, prohlásil závět za podvržený a tak došlo k válce, v jejímžto počátku měl císař k straně své toliko Prusko a Hannoversko; záhy však spojily se s ním mimo jiná knížata německá ještě Anglie a Hollandsko, průchodem války samé též Portugalsko a Savojsko; naopak stáli kurfirštové bavorský a Kolínský k Francii. Válka vypukla nejprv v Italii. Eugen Savojský vtrhnul v čele císařského vojska do Italie a zvítězil nad Francouzi ve dvou bitvách, ana bitva třetí zůstala nerozhodnou. Co se toto dělo, šlo druhé vojsko francouzské přes Rýn a postoupilo až do Bavor, kdež s vojskem bavorským se spojilo; neodvážila se ale tato vojska ničeho, poněvadž hned s počátku rozcházela se mínění o celém rozvrhu války. Když po té kurfiršt na tom se ustanovil, vtrhnouti s pluky svými do Tyrol, aby spojil se s Francouzi z Italie postupujícími, nezdařil se pokus ten; neboť Tyrolští, vedeni odhodlanými vůdci (Martin Sterzinger) pozdvihli se a zahnali nejen od severu až k Brenneru proniknuvší Bavor, ale i Francouze, kteří od jihu se blížili, napořád vše pustošice.

Zatím spojil se Eugen Savojský, jenž opustiv bojiště italské, do Němec byl se odebral, s vévodou Marlboroughem (r. Mälboró), chrabřým vůdcem vojsk anglických. U Hochstátu svedli jsou s armádou bavorsko-francouzskou bitvu (1704) i porazili ji tak rozhodně, že z nepřátelského vojska sotva třetina zbyla a celé Bavor, od spolčencův jsou obsazeny. Brzo po

*) Rodokmen k objasnění rozličných práv dědických k mocnářství španělskému:

Filip III.

Filip IV.		Anna manž. Ludvika XIII. Ludvik XIV.	Marie Anna manž. Fer- dinanda III. Leopold I.
Marie Terezie manž. Lud- vika XIV.	Marketa Terezie manž. Leo- polda I.	Karel II. † 1700	
Ludvik králevic Ludvik Filip V. dauphin Anjou- ský	Marie Antonie manž. Maxe Emanuela Bavorského Josef Ferdinand † 1690.		

tomto vítězství rozešli se oba vojevůdcové; Eugen vypravil se opět do Italie a Marlborough do Nizozemí. — Touž dobou (1704) počala také válka ve Španělsku, kamž druhý císařův syn Karel (III.) se odebral, aby ujal se panství; ale v Španělsku došel toliko nedokonalého uznání.

Když Leopold I. r. 1705 zemřel, následoval ho v držení zemí dědičných jakož i na trůnu císařském starší syn jeho Josef I. (1705—1711), jenž u válce se stejným úsilím pokračovati se jal. Eugen, obrátiv se po bitvě u Hochstátu opět do Italie, porazil po obtížném pochodu přes Alpy Francouze u Turina (1706) a zmocnil se po té Lombardska, kdež dal holdovati Karlu III.; zároveň poslal vojsko do Neapolska, kteréž i tuto zemi opanovalo, tak že zůstala Francouzům jediná Sicilie.

S podobným štěstím bojoval také Marlborough v Nizozemí; porazil Francouze v bitvě u Ramilliersu (1706) a po návratu Eugena Savojského z Italie ve spolku s tímto u Oudenarda (1708), tak že již Ludvik XIV. ochotným se jevil, vyjednávat o mír. Poněvadž však spolčenci činili příliš veliké požadavky, odhodlal se král ještě jednou k boji, ale vojska jeho utrpěla u Malplaquetu (1709) opět rozhodnou porážku. Nyní byl by se skoro uvolil přičiníti se i k tomu, aby vnuk jeho, Filip Anjouský, přinucen byl zřici se trůnu španělského, kdyby nebyly se právě zběhly události neobyčejné, kteréž způsobily, že někteří spolčenci odstoupili od spolku s Rakouskem. Bylť to předně pád bojechtivého ministerstva anglického, jež ustoupiti musilo ministerstvu pokoje milovnému, a za druhé smrt císaře Josefa I. (1711), jenž zemřel, nezůstaviv po sobě mužských potomkův. Poněvadž by nyní Karel s panstvím ve Španělech byl spojil také panství nad zeměmi rakouskými, byla Anglie míru tím spíše nakloněna, čím sobě nepřála založení říše tak veliké. Příkladu Anglie následovalo i Hollandsko, obě pak mocnosti vzdavše se války, zavřely s Francií mír Utrechtský (1713), jímž Filipa Anjouského za krále španělského uznaly, stojíce toliko na vyšetření náhrady pro Karla. Ale tento nerad byl by se zřekl práv svých a proto vedl válku dále; když mu však prostředkův k ní ubývalo, učinil posléze mír raštatský a badenský (1714). Filip Anjouský obdržel Španělsko a země americké; Karlovi zůstalo Neapolsko, Milansko, Sardinie a Belgie (rakouské Nizozemí); vévodovi savojskému dostalo se Sicilie s hodností královskou; Anglii pak: Gibraltar a Meňorca.

Pro lepší ochranu Hollandska proti Francii přiřknuto onomu skrze tak zvanou smlouvu barrierní právo, osazovati společně s Rakouskem pevnosti belgické.

§. 14. Státové v severní a východní Evropě před vypuknutím veliké války severské.

Touž dobou, kdy na západě Evropy zápasili Habšpurští s Bourbonskými o převahu moci, rozzářil se i na severovýchodě neméně prudký boj o země pobaltické a o panství nad mořem baltickým. Přední účastníci této „války severské“ byli Švédsko a Dánsko, kteréž na začátku 16. věku kalmarskou unií mezi sebou přetrhše, měly již od r. 1523 zvláštní krále, pak Polsko a Rusko.

[Polsko.] Polsko, jež po odstoupení švédských Vasovců (1668) opět krále své z rozličných rodů, a to hlavně z domácích sobě vybíralo, zůstávalo vzdor velikým ústupkům Švédsku i Rusku vždy ještě jedním z největších států v Evropě, ale co do skutečné váhy své jedním z posledních, poněvadž vnitřní věci jeho nalezaly se v nejtrudnějším nepořádku. Ana týmž časem skoro ve všech ostatních státech evropských knížata moci neobmezené se dodělala, svévolně užívající veškerých sil státův svých k útoku i obraně a po ruce majíce vojska pořádně zřízená, rostla malomocnost Polska v následcích nepatrného vlivu králův u věcech vládních a skrze sobectví stran do míry nevidané. Nejstatečnější král té doby byl zajisté slavný Soběský (1663—1696), osvoboditel Vídně, po jehož smrti zvolen jest za nástupce jeho August II., zároveň kurfiršt saský (1697—1733).

[Rusko.] Největší říší na severovýchodě evropském bylo té doby již Rusko; ale byvši posud k vlastním národním silám odkázáno a požívajíc jen slabého a obtížného spojení se západní Evropou, mohlo spíše k Asii počítáno býti než k Evropě. Slavný cíř Aleksěj Michailovič (1645—1676) pokoušel se sice, aby průchod zjednal západoevropské osvětě do Rusi; uváděť zejména řemeslníky i umělce do země, zakládal závody hutní i průmyslné, uvolnil tržbu i pokusil se již o upravení vojska dle způsobu západních států (tak zv. střelci), a však byly to jen slabé počátky. Aleksěj zůstavil po sobě 4 děti, Fěodora, jenž po něm na trůn dosednul (1676—1682), pak Jána, Žofii a Petra. Po časné smrti Fěodorově (1682) prohlášení jsou oba

mladší synové, málomyslný Ján i nadaný Petr pod poručnictvím sestry své Žofie za cáře.

Petr vychován jest blíže Moskvy od Švýcara přjmím Le Forta, jenž líčením mravů a zřízení cizích státův vzbudil při nadaném jinochu neobyčejnou touhu vědění. Petr dospěv do let a spiknutí proti životu svému nastrojené potlačiv, při čemž sestru svou Žofii co strůjkyni jeho do kláštera zavřiti kázal (1689), odebral se s poselstvem, v jehož čele stál Le Fort, do ciziny a sice především skrze severní Německo do Hollandska (1697). Nový svět rozkládal se tu před očima jeho. Chtěje stavbě lodí se přiučiti, dal se v Zaandamu nedaleko Amsterdamu k jednomu tesaři do díla i pracoval zde po celých sedm neděl v loděnicích. Z Amsterdamu obrátil se do Anglie, kdež podobně všechny důležitější věci s největší pílí osobně hleděl seznati. Nejvíce ho zánimala anglická moc námořní, tak že s nadšením provolal: „Kdybych nebyl cářem ruským, chtěl bych býti anglickým admirálem!“ Obratné řemeslníky, námořníky, důstojníky, umělce i lékaře hleděl najmouti do služeb svých a posýlal je na Rus. Z Anglie vydal se na Hollandsko do Drážďan a odtud do Vídně, kdež hlavně k vojenství pozornost svou obrátil. Jsa odtud již na cestě do Italie, dozvěděl se, že střelci, tělesná stráž cářská, skládající se ze šlechticů, proti vládě jeho se vzbouřili (1698). Ihned obrátil se k domovu a ač již na cestě o udušení odboje zpraven jest, octnul se za nedlouho v Moskvě a ztrestal povstálé způsobem hrozným. Sestru svou Žofii, jejíž pletichám nové toto vzbouření opět přičítáno, kázal vsaditi do těsnější vazby a před okny vězení jejího dal pověsiti na 28 šibenicích 150 buřičův.

Brzo po návratu Petrově zemřel Le Fort. Na jeho místo postaven jest nyní Menšikov, jenž z obyčejného pomocníka pekařského byl se znenáhla k nejpřednějším hodnostem povýšil. S podporou tohoto statečného muže pustil se Petr do reformování Ruska. I vnější vzhled Rusův měl svědčiti o jich evropejštění se, proto zakázal Petr světským osobám nositi dlouhé brady a kaftany, proto chtěl tomu, aby i ženy, kteréž posud světa odloučeny zůstávaly, podíl braly v společenských zábavách a t. d. Početné školy jsou zakládány, závody hutní i průmyslné zřizovány, válečné loďstvo vystavěno, vojenství a správa politická i soudní upraveny po způsobu evropském. Hlavní zřetel obrátil Petr k tržbě, zejména pak k tržbě námořní, aby

rozmanitých plodin rozsáhlé říše své lépa zpeněžil. Poněvadž však země baltické, jimiž tržba Rusi s Evropou hlavně šla, byly v držení Švédů, odhodlal se Petr, pokusiti se o ně válečně. Proto vešel ve spolek s Polskem a Dánskem, a to povedlo se mu tím spíše, že i tyto státy rády by se byly zmocnily některých krajín švédských. Příležitost k tomu zdála se býti velmi dobrá; neboť na trůně švédském seděl nezkušený jinoch, šestnáctiletý teprv Karel XII. — Tak došlo na válku severskou.

§. 15. Veliká válka severská (1700—1721).

Karel XII. (1696—1718), jenž byl nejprvé napaden od Dánska a Polska, objevil netušené schopnosti vojenské; rychle připraviv se ke Kodani, oblehl město a přinutil Dánsko k míru (1700). Zatím učinili Poláci i Rusové útok na švédské kraje pobaltické. Karel postavil se odhodlaně i těmto nepřátelům a porazil zejména počtem pětkrát silnější Rusy v bitvě u Narvy (1700). Po té zahnal Poláky z Livonie zpět, proniknul až k samé Varšavě i pohnul čásť polské šlechty, že sesadivši krále Augusta II. Saského s trůnu, zvolila na jeho místo vojvodu Stanislava Leščinského. Po té pronásledoval Karel bez přetržky zbytky vojska polsko-saského až do Sas a přinutil kurfiršta v míru Altranštädtském (1706), aby zřekl se koruny polské a uznal Leščinského za krále.

Tím dosáhlo štěstí Karlovo vrcholu svého. Cár Petr, kteréhož sobě za několik let nebyl všiml a jenž času toho k opravám a zbrojení byl užil, zmocnil se zatím opět Ingrie a založil Petěrburk (1703). Karel strojí se nyní na Moskvu, zamýšleje svrhnouti Petra i připraviti mu osud krále polského. Všecko zrazování z toho skrze nejzkušenější generály jeho bylo marné vůči svéhlavosti a odvážlivosti krále samého. Když král výpravu do vnitra Rusi v skutku nastoupil, dal se od Mazepy, atamana kozáků záporožských, jenž s podporou švédskou zbaviti se chtěl vrchního panství ruského, slibuje mu při tom pomoc vojenskou a hojný dovoz špíže, — svěsti k tomu, že zaměřil stranou do nekonečných lesních a stepních končin Ukrajny. A však sliby Mazepovy ukázaly se býti podvodnými; vojsko Karla XII. bralo ukrutné pohromy od podzimních lijáků a záhy dostavivší se tuhé zimy a když král po té opevněnou Poltavu jal se obléhati, poražen jest dokonale od vojska ruského, jemuž velel sám cár Petr (1709). Porážka tato byla tím rozhodnější, že králi zamezena jest zpáteční cesta do Švédska

a že mu nezbylo, leč spasiti se s ostatkem vojska, jež sotva ještě 2000 mužů čítalo, ústupem přes Dněpr na půdu tureckou.

Nyní nastal svrchovaný čas, vrátiti se s prospěchem nazpět do Švédska; a však Karel, daďa se vésti slepé mstivosti své, pokoušel se všemi silami o to, aby pohnul Turkův k válce proti Rusům. Prodlení, kteréž z toho vzniklo, užil August II. výborně a všed válečné do Polska, vyhnal krále Stanislava, an Petr touž dobou opanoval veškery pobřežní kraje baltické, počnouc od Livonie až nahoru do Finlandie. Též Dánsko zdvihlo se a porazilo vévodu Holštýnsko-Gottorpského, příbuzného a miláčka Karlova. Posléze podařilo se přece Karlovi, nakloniti portu k žádosti své; silné vojsko turecké vytrhlo proti Petrovi do pole a přivedlo ho při řece Prutu (u Huše) do takového postavení, že by byla celá armáda ruská ztracena bývala, kdyby nebylo se podařilo Kateřině, manželce Petrově, skrze úplatky zjednati u velikého vezíra mír prutský (1711), v němž se cář zřekl jediné pevnosti Azova, mírem Karloveckým r. 1699 nabyté (účastniloť se tehďáž Rusko co spolčenec Rakouska války s Turky). Karel, jenž vši silou k tomu pracoval, aby Turecko válku zase obnovilo, vyzván ješť posléze od samého sultána, aby ze země vyšel; když pak toho po dobrém učiniti nechtěl, donucen ješť mocí, načež vrátil se s nevídanou dosud rychlostí (ve 12 dnech) koňmo do Švédska (1714). Ač říše jeho nad míru byla vysílena, nechtěl ani nyní o míru slyšeti a obořil se na Dánsko, hodlaje mu odníti Norsko. Při obléhání Friedrichshallu setkal se však, bez pochyby z ruky zákeřníka, se smrtí předčasnou (1718).

Sestra a nástupkyně Karla XII., Oldřiška Eleonora, usilovala o to, aby co nejspíše k pokoji pohnula rostoucí počet nepřátel Švédska a proto učinila se všemi mír. V následcích jeho postoupilo Švédsko Hannoversku Bremy a Verden, Prusku část předních Pomořan se Štětínem a ostrovy Uznojimem i Volyní, posléze pak v míru Nystädsckém (1721) Rusku: Livonii, Estonii, Ingrii a část Karelie. Dánsko podrželo onu část Šlesvycka, jež vévodovi Holštýnsko-Gottorpskému byla odňata. Tak zničena na dobro převaha, kterouž drželo od války třicetileté Švédsko na severu, a místo jeho zaňalo nyní Rusko.

§. 16. Německo a dědičné země rakouské za Karla VI. (1711–1740).

[Výboje při dolejších Dunaji a v Itálii.] Po smrti Josefa I. (1711) navrátil se bratr jeho Karel ze Španěl a převzav vládu nad zeměmi rakouskými, zvolen jest po té za císaře německého. Brzo po míru raštatském podstoupil císař válku proti portě na ochranu Benátčanů, jimž Turci půlostrov morejský byli odňali. I v této válce osvědčilo se stkvělé válečnické nadání Eugena Savojského; porazil Turky v bitvě u Petrovaradina a dobyl pevnosti Temešvarské, za nedobytnou pokládané. Po té obehnal válečně Bělehrad, porazil vojsko velikého vezíra, jež pevnosti té na pomoc bylo pospíšilo, a zmocnil se i tohoto klíče Srbska. Poněvadž Turci ztratili ještě jiné kraje, měli se posléze k míru, jenž v Požarevci k místu jest přišel (1718) a kterýmž Rakousko obdrželo Banát, Srbsko s Bělehradem, menší Valašsko a turecké Posáví. — Ještě nebyla tato válka u konce, ano hrozilo císaři nové nebezpečení ze Španělska. Filip V. Anjouský, král španělský, toužil po navrácení bývalých zemí španělských, ve válce dědičné ztracených, i podařilo se mu opanovati rychle oba ostrovy Sicílii a Sardinii; dalším však úspěchům jeho položila meze tak zvaná quadrupelalliancí (1718), spolek totiž mezi Anglií, Francií, Holandskem a císařem; Filip jest přinucen zachovávat pokoje a vrátiti své výboje. Karel VI. obdržel za chudé Sardinsko, jež vévodovi savojskému postoupeno bylo, ostrov Sicílii.

Říše rakouská dosáhla nyní největší rozlohy své (13.900. □m.) a přece nestačil Karel VI. k tomu, aby ukázal světu moc a vliv, rozlohy této důstojný. Příčiny byly hlavně ty, že země, jež k říši slušely, byly s částí příliš vzdáleny středu jejího, dadouce se tudíž s těžší hájiti, že v nich panovala vedlé rozdílnosti národní i veliká nestejnost zřízení správního i soudního, a že všecky, zvláště pak Uhry, v následcích dřevních i posledních válek velice byly jsou schudlé a vyhládněny.

[Pragmatická sankce.] Karel VI., jsa jediným mužským potomkem rodu habšpurského, platně musil se obávatí následkův vymření rodu svého. Chtěje tudíž zachovati zemí svých možného odcizení a oslabení, usiloval o to, aby novým zákonem dědičným, tak zvanou sankcí pragmatickou, právo následství náležitě bylo upraveno. Hlavní ustanovení této, ode všech stavů zemí rakouských napařád přijaté sankce pragmatické jsou tato: 1. Říše rakouská nebudiž nikdy dělena.

2. V případě, že by rod habšpurský v potomstvu mužském vymřel, spadnou země jeho na nejstarší dceru císařovu, Marii Terezii, a na potomstvo její podle práva prvorozenství. 3. Vymřeli tato větev, přejde následství na mladší dcery Karla VI., pak na dcery Josefa I. a t. d. nebo potomstvo jejich, taktéž podle práva prvorozenství. Největší pečí Karla VI. bylo, zjednatí sankci pragmatické schválení veškerých mocností evropských, což se mu posléze také, ač s velikými oběťmi, podařilo, vyjmouc jediné Bavorsko a Sasko.

[Spor o trůn polský 1733.] Kurfiřta saského získal Karel posléze tím, že ho podporoval v snahách jeho o nabytí trůnu polského. Po smrti Augusta II. Saského (1733) ucházeli se totiž o něj syn jeho August a Stanislav Leščínský, jemuž zbraně švédské na krátkou dobu byly druhdy k panství dopomohly a jehož dcera Marie byla se zatím provdala za Ludvíka XV. Ve válce o to vzniklé, za kteréž Francie ve spolku se Španělskem a Sardinii ovšem Leščínskému stranila, zvítězil sice v Polsku císař ve spolku s Ruskem a provedl, že dosazen na trůn August III., ale na Rýně a v Itálii byli vojevůdcové jeho nešťastni. Následek toho byl, že po dlouhém vyjednávání musil posléze v míru Vídeňském (1738) odstoupiti Neapolsko a Sicílii španělskému králevici Karlovi a západní končiny Milánska králi sardinskému. V náhradu za to vydána císaři Parma a Piacenza. Stanislav, jenž zřekl se trůnu polského, obdržel za to vévodství lotrinské, jež po smrti jeho mělo připadnouti Francii. Posavadní panovník lotrinský, vévoda František, jenž r. 1736 zasnouben jest s dcerou a dědicou císařovou, Marií Terezií, — dostal v náhradu Toskánsko, jehož knížecí rod, Medicejští totiž, r. 1737 byli vymřeli.

[Válka turecká 1737 — 1739.] Ještě nebyl mír Vídeňský smluven, an císař z přátelství a ochoty k Rusku zaplésti se dal do nové války s Turky, kteráž skrze neschopnost generálů jeho Seckendorfa a Wallise (byltě Eugen Savojský již r. 1736 zemřel) nešťastný konec jest vzala. V míru Bělehradském (1739) přinucen jest císař odstoupiti Turkům důležité Srbsko s Bělehradem jakož i rakouské (tak zv. Menší) Valašsko. Tak zbaven jest Karel VI. posléze téměř všeho zisku z četných a slavných válek posledních, a rakouské mocnařství stenčeno zase na objem 10.700 □mil.

§. 17. První dvě války slezské (1740—1742, 1744—1745) a válka o dědictví rakouské (1740—1748).

[První válka slezská r. 1740 — 1742 a počátek války o dědictví rakouské.] Karlem VI. vymřel po meči rod habšpurský. Mocí sankce pragmatické následovala ho ve všech zemích dcera jeho Marie Terezie, manželka Františka Štěpána, velkovévody toskánského (prvé lotrinského). Ale ihned počal kurfiřt bavorský, jenž nebyl se přiznal k sankci pragmatické, co potomek jedné z dcer Ferdinanda I. dovolávati se práva k jednomu dílu říše rakouské i spolčil se s Francií, Španělskem a Saskem, ač státové tito velikými oběťmi se strany Karla VI. byli sobě dali draze zaplatiti uznání nového řádu následství. Žádalit všichni bez rozdílu z příčin velice lichých, aby se jim dostalo toho neb onoho dílu mocnářství rakouského, tak že mladá panovnice octla se za nedlouho v povážlivém nebezpečenství. Ana se tedy Marie Terezie připravovala na nějaký útok s této strany, přepadena jest náhle od státu, do něhož se něčeho podobného nikdy nebyla nadála, zejména od Pruska. Bedřich II., jenž zrovna týmž časem vládu nad zeměmi svými byl nastoupil, počal najednou činiti sobě právo k slezským knížectvím Lehnickému, Břežskému, Volovskému a Krňovskému, vtrhnul z nenadání do země a porazil vedením výtečného vůdce svého Schwerina vojsko rakouské u Molvic (1741), načež v krátké době skoro celé Slezsko opanoval. Marie Terezie nestačila nikterak k tomu, aby mu Slezsko zase odňala, poněvadž zatím i ostatní nepřátelé její byli v poli se objevili. Kurfiřt bavorský totiž podporován vojskem francouzským, vtrhnul do Rakous hořejších a dobyv Lince, obrátil se po té do Čech a opánovav Prahu, kdež co král český sobě holdovati dal, odešel posléze do Frankfurtu, kdež co Karel VII. zvolen jest na císařství německé (1743—1745).

V tomto zoufalém stavu věcí, když zejména ze všech mocností zahraničných jediné Anglicko za věrného spolčence Rakouska bylo se přihlásilo, vzešla Marii Terezii spása z Uher. Když totiž na sněmě říšském v Prešporku za pomoc v tísní své žádala, usnesli se stavové uherští svolati hotovost zemskou k zachránění říše. Brzo bralo se jedno vojsko podél Dunaje skrze Rakousy do Bavor a vešlo vítězně do Mníchova, kdež Marii Terezii holdováno, ano druhé do Čech pochodem se dalo. Králi pruskému Bedřichovi, jenž vtrhnul do Čech, v bitvě u

Čáslavě zvítězil, postoupila Marie Terezie v míru Berlínském (1742) skoro celé Slezsko i s hrabstvím Kladským (706 □m.), aby měla svobodnou ruku proti ostatním nepřítelům. Nyní přinuceni jsou po delším obléhání Prahy Francouzi i Bavoři, vykliditi Čechy, a poněvadž i Jiří II., král anglický, u Dettink nad Mohanem bitvu nad Francouzi vyhrál, byla Marie Terezie r. 1743 sprostěna tísně největší a zbavena vlastního nebezpečství.

[Druhá válka slezská 1744—1745.] Od těchto šťastných úspěchův Marie Terezie počal se Bedřich II. pojednou obávati, aby nepřišel zase o Slezsko; proto spolčiv se s císařem Karlem VII. a Francouzi, vešel s 80.000 muži válečně do Čech a dobyl po krátkém obléhání Prahy, brzo však přinucen jest ustoupiti. Mezi tím časem zemřel císař Karel VII. a syn jeho učinil potom s Marií Terezií mír ve Füssech (1745), jímž se opět dostal v držení své země, zřeknuv se prvé všelikých práv dědických. Marie Terezie provedla nyní (poněvadž mezitím také Sasko s ní se bylo spolčilo), že zvolen jest manžel její František Štěpán I. (1745—1762) za císaře německého; naopak nezdařil se pokus její, opanovati zase Slezsko, poněvadž vojsko rakouské u Hohenfriedberka (ve Slezsku) poraženo jest. Se stejným nezdařem pro ni potkaly se bitvy u Zárova a Koclérova (kdež hlavně Sasové proti Prusům bojovali). Že takto veškeré úsilí její o opětné získání Slezska bylo cíle se minulo, jala se s Bedřichem II., jenž také po pokoji toužil, posléze o mír jednati, jenž smluven jest v Drážďanech (1745) na základě dřívějšího stavu. /

[Konec války o dědictví rakouské.] Boj trval toliko ještě v Nizozemích, ale bez rozhodného výsledku; posléze i jemu mír Cášský položil konec (1748). Mírem tím odstoupila Marie Terezie španělskému infantu Filipovi Parmu, Piacenzi a Quastallu, načež jí král francouzský navrátil všecka v Nizozemí dobytá místa. Tak zachovala se Marie Terezie přes nejprudší útoky početných nepřátel statečností vlastní při největším dílu svého dědictví.

§. 18. Válka sedmiletá a třetí válka slezská 1756—1763.

Marie Terezie těžce nesla ztrátu Slezska a proto pracovala o učinění spolkův, jsouc té naděje, že s pomocí jejich za dobré příležitosti v panství nad touto bohatou zemí zase se uvede.

V té příčině potkala se vyjednávání vyslance jejího hraběte Václava z Kounic zejména při dvoře francouzském s neobyčejným úspěchem. Bedřich II., jenž se zlým tušením díval se tomuto počínání, chystal se opatrně na všeliký útok.

Příležitost k nové válce vyskytla se, když vznikl mezi Anglií a Francií spor o hranice zemí jejich severoamerických. Jiří II., král anglický, obrátil se k dřevnímu spolčenci svému t. j. k Rakousku s prosbou, aby zastalo se v čas potřeby německé země jeho, totiž kurfirštství Hannoverského. Že ale Rakousko s Francií o spolek bylo se smluvilo, spolčil se tedy Jiří II. s Pruskem. Mimo Francii ujednala Marie Terezie ještě spolek s cařicí ruskou Alžbětou a se Saskem. Bedřich dobře věda, co na něho se strojí, a všeliký útok předejítí chtěje, vytrhnul náhle do Sas, války ani neopovědév (1756), porazil na to vojsko rakouské pod generálem Brownem (r. Braunem), Sasům na pomoc jdoucí, u Lovosic, a přinutil tyto, že v ležení svém u Perna na milost jemu se vzdali. Odtud počínal sobě v Sasích jako ve vlastním panství, uváděje je šacováním a t. d. bez mála na mizinu. Německá říše sama rozstoupila se na dvě strany; jedna držela s Rakouskem, druhá s Pruskem.

Následujícího roku vytrhnul Bedřich do Čech, porazil rakouské vojsko, vedené Karlem vévodou lotrinským, u Prahy (1757), zaplatil ale vítězství toto ztrátou výtečného vůdce svého Schwerina, jenž v bitvě zahynul. Po té strojí se král k dobývání Prahy, kamž Karel Lotrinský se zbytky poraženého vojska byl se uchýlil. Že ale Daun s novým rakouským vojskem již v Čechách stál, chystaje se Praze ku pomoci, obrátil se král s dílem vojska svého proti tomuto, a však poražen jest dokonale u Kolína (1757), tak že ihned obléhání Prahy zanechav, s pluky svými do Sas se vrátil. Z radosti nad vítězstvím u Kolína a na památku jeho založila Marie Terezie řád vojenský, nesoucí jméno její. Zatím vniklo říšské vojsko německé s vojskem francouzským do samých Sas, ale obě vojska přinucena jsou od Bedřicha, jenž z utržené porážky sotva sám byl se zotavil, u Rossbachu k hanebnému útěku. Odtud obrátil se král do Slezska a porazil mnohem silnější vojsko rakouské v bitvě u Litvínova (Leuthen), čímž sobě panství v Slezsku na novo zjistil.

R. 1758 pustil se Bedřich s Rusy do války, kteříž byli mezi tím Pruska, Pomořan i dílu Braniborska dobyli, i porazil

je vzdor veliké síle jejich u Zorndorfu. Ze ale brzo po té sám utržil porážku od Dauna u Hochkirchu a rok na to (1759) u Kunnersdorfu od spolčených vojsk ruských i rakouských (Solytkov a Laudon) ještě rozhodněji jest poražen, při čemž se mu prostředků k dalšímu vedení války již nedostávalo, — tu podobalo se, že uhodila poslední hodinka nové velmocnosti pruské. Ale obapolná nechuť a vznikající z toho roztržky mezi generálem ruským Solytkovem a vojevůdci rakouskými Daunem a Laudonem spasily Bedřicha v zoufalém postavení jeho, ba povedlo se mu dobytí ještě r. 1760 dvou stkvělých vítězství, u Lehnice totiž a Targova. Vzdor tomu přiváděl se i následujícího roku nedůstatek sil jeho tou měrou k platnosti, že poznovu podobalo se vše na zkázu jeho. Tu, hle, zemřela na počátku r. 1762 osobní protivnice jeho, ~~carice~~ ruská Alžběta, a nástupce její Petr III., zbožňovatel Bedřicha II., v skoře spolčil se s ním. Časná smrt jeho přetrhla sice poznovu tento spolek, ale Rusko nepřidružilo se více k činným nepřatelům Bedřichovým. Marie Terezie, kteráž vůči nedostatečnému vyzbrojení a zaopatřování armády francouzské i říšského vojska německého takorča sama břímě války nésti musila, zřekla se posléze naděje k opětnému dobytí Slezska a zavřela ve spolku se Saskem na základě dřevního stavu držebností s Pruskem mír Hubertspurský (1763).

§. 19. Ostatní činnost panovnická Marie Terezie. Císařové němečtí Josef II. (1765—1790) a Leopold II. (1790—1792).

[Ostatní činnost panovnická Marie Terezie.] Hned po skončení války o dědictví rakouské počala Marie Terezie pracovati o změně vnitřních věcí v říši rakouské. Provedlat novou úpravu všech úřadů říšských i zemských a snažila se zejména uvésti tyto v těsné spojení se společnou vládou ve Vídni. Všem odborům vládním vnukla nového ducha, tak že dosavadní středověká povaha správy a soudnictví přizpůsobena jest časům novým. Jsouc milovnice pořádku a šetrnosti, zvelebila finanční stav zemí svých nemálo a podobně zvýšena jest válečná způsobilost i statečnost armády. Nejvíce ale pečovala o zvelebení vyučování. Až po dobu její bylo věcí velice vzáctnou, uměl-li kdo z lidu ~~pro~~ prostého čísti a psát; nyní počala tato nevědomost skrze početné školy městské a vesnické, jichž zakládání panov-

nice tato podporovala, znenáhla pomíjeti. Zrušením řádu jezovitského (1773) dostalo se jí potřebných prostředkův k uspokojení oprav ve školství vyšším; neužílat ostatně statkův jeho k společným výdejům státním, nýbrž určila je k zvelebení vyučování.

V dobu panování Marie Terezie připadá také první dělení Polska (1772), k němuž ona s velikou nechutí byla jest svolila. V následcích tohoto rozdělení dostalo se Rakousku Haliče a Vladiměrska, pak 13 spíšských měst uherských, od 15. věku v polské zástavě byvších. Brzo potom podařilo se jí získati i Bukovinu (1775), již porta cestou míru byla odstoupila. — Novou válku hrozil způsobiti spor o dědictví bavorské (1778—1779), poněvadž po vymření bavorského rodu kurfirštského Rakousko právo k této zemi sobě činilo. Bedřich II. protivil se takovému zvětšení; již byla vojska na pochodě a veliká válka zdála se nezbytnou, ana Marie Terezie s králem se dohodla. V míru Těšínském (1779) vzdala se práva svého a spokojila se s odstupem čtvrti Inské, do těch dob bavorské.

Marie Terezie byla paní velikého nadání, neobyčejně pilná a pracovitá, při tom vlídná a milá. Největší díl času denního obracela k vyřizování věcí státních, dadouc se o všem náležitě poučovati a vybírajíc pečlivě služebníky a rádce své. Že vyšla posléze šťastně z velikých nebezpečností, jež celosti říše její s počátku byly hrozily, toho zásluha náleží jediné jí samé. Na řádné vychování početných synů a dcer svých obracela takovou péči, že věci sotva shledáš při osobách soukromních; milovalať všechny s takovou vřelostí, že podobalo se, jakoby největší štěstí její spoležalo v radostech, jež poskytnouti může šťastný život rodinný. Zemřelať, jsouc ode všech oplakávána, r. 1780 v 64. roce věku svého. Při konci panování jejího čítala říše rakouská 11.550 000 m.

[Josef II. 1765 — 1790.] Syn a nástupce její v zemích dědičných, Josef II., byl hned od smrti otce svého Františka r. 1765 císařem německým. Při všem konání svém neměl vřelejšího přání, leč aby říši rakouskou svedl v podobu jednotnou, učině ji tak způsobilou k největšímu napnutí sil jejích. Snahy jeho, nesoucí se týměž časem za zvelebením dobrého bydlá poddaných, nepotkaly se však se žádoucím zdarem; neboť opravy jeho stíhaly příliš rychle jedna druhou, nedbajíce skutečného stavu věcí i porušující nezřídka práv osob, stavův i zemí; pročež dočkaly se také jen krátkého trvání. Stále byly toliko dvě novoty, zrušení nevolnictví a prohlášení patentu tolerančního, jímž zejména dopuštěno protestantům ve

všech končinách říše svobodného vyznávání víry jejich. Vzhledem k věcem náboženským liboval sobě vůbec Josef II. v mínění časův svých, stenčuje všudež posavadní moc a váhu církve katolické, i zašel v tom tak daleko, že se podobalo, jakoby sám od ní hodlal se odtrhnouti. Zrušiv veliký počet klášterův mužských i ženských, potáhl jmění jejich ke koruně a zakládal na místě nich tak zvaná semeniště generální, v nichž čekatelé katolického stavu duchovního vyučovati dával podlé rozumu svého. Tato jakož i jiné novoty církevní pohnuly samého papeže Pia VI., vážiti cestu do Vídně; ale ani osobní přímlyvy vrchní hlavy církve nesvedly toho, aby císař zastavil se na dráze oblíbené.

V příčině správy vnitřní pokoušel se Josef II., ustrojiti stát dle pravidel tuhé centralisace a vztáhnouti do ní zejména i Uhry; pročež prohlásil také jazyk německý za jedinou řeč úřední. Tato i jiná opatření způsobila v Uhřích posléze hrozné kvašení, jež bylo odtud ještě povážlivější, že také Belgie opravám církevním a politickým se protivujíc, posléze i v zřejmý odboj se vydala.

Císař byl by snad i tato protivenství udolal, kdyby vážnost jeho také v spletkách zahraničných nebyla s nejednou újmou se potkala. Obnovený pokus jeho, získati Bavy (1785), zmařil ostražitý Bedřich II. skrze tak zvanou jednotu knížat, kterouž učinil s většinou knížat německých. Brzo potom pustil se Josef co spolčenec a osobní přítel cířice ruské Kateřiny II. do války s Turky (1788), v kteréž hned s počátku dobře se mu nesvedlo. Nespokojení Uhři nebyli již daleci, následovati příkladu odbojných Nizozemčanův, císaři pak nezbývalo k odvrácení tohoto nebezpečení, leč obnoviti v Uhřích starodávní rady zemské a zrušiti věcí díl svých oprav a novot. Josef II. zemřel mezi těmito zmatky, maje věku svého sotva 50 let a nezůstaviv po sobě potomkův.

[Leopold II. 1790—1792.] Bratr Josefův, Leopold II., před tím vévoda toskánský, byl zcela k tomu způsobilý, aby napravil chyb předchůdce svého. Opatrný jsa i ostražitý, ano i povolný, kde toho potřeba se ukazovala, upokojil ihned Nizozemčany obnovením starých řádův, získal sobě důvěru Uhrův, kteří ochotně korunu na hlavu mu vstavili, a dovedl položití nevoli, jež i v ostatních zemích se ozývala. Statečný Laudon dopomohl zatím zbráním rakouským k vítězství nad Turky a tak

podarilo se nyní císaři, učiniti čestný mír v Svišťově (1791), jenž obešel se i s některým, ač nepatrným rozmnožením državy rakouské.

§. 20. Prusko.

Stát pruský, kterýž postavil se za Bedřicha II. mezi velmocnosti, jest jedním z mladších státův evropských.

Ještě v století 16. držela linie rodu hohenzollernského, z kteréž pochodí královský rod pruský, toliko kurfirštství braniborské, ano linii druhé náleželo vévodství pruské. Po vymření mladší této linie (1618) dostali se kurfirštové braniborští právem dědickým také k panství nad Pruskem. Zvěčenému takto panství dovedl Bedřich Vilém I. (1640—1688), jehož nazývají vůbec velikým kurfirštem, brzo dodati neobyčejné váhy. Tento moudrý kníže zveličil říši svou novými kraji skrze mír vestfálský a podporuje průmysl i tržbu, zvýšil obecný blahobyť, zjednav sobě zároveň příkladnou spořivostí prostředkův k vydržování statečné armády. — K zvelebení státu pruského položil syn jeho Bedřich III. (I.) (1688—1713) nový základ tím, že vyhlásil se za krále pruského, v čemž dosáhl uznání císařova i druhých mocnářů. Jinak byla by novému státu marnotratnost jeho bývala se zkázou; když zemřel, zůstavil po sobě veliké břímě dluhův.

Se štěstím bylo, že syn a nástupce jeho Bedřich Vilém I. (1713—1740) napravil chyb otcových svrchovanou šetrností svou.

Sotva vlády se ujav, dal totiž prodati klenoty a drahocenné nářadí otce svého a zaplatil tak dluhy. Po té propustil věci část služebníků a podržel jich jen tolik, kolik jich nezbytně bylo třeba, a ti držáni jsou skrovně. Strava, domácí nářadí a šatstvo královo byly tak jednoduché, jako v domácnosti některého občana; manželka a děti jeho musily proti vůli své šetriti jako on. Na úřednících svých vymáhal dokonalého plnění povinností a nebyl-li s nimi spokojen, vlastní rukou je zbíl; vyšel-li sobě na procházku a spatřil-li lidi, ani na pohled zahálají, nadával jim lenochů a hrozíval jim holí. Šlo-li ale o to, zvelebiti blahobyť země, zalidniti krajiny spustlé nebo vystavěti vypálená města a vesnice, měl vždy peněz důstatek. Začasté snažil se ovšem způsobem tyranským zjednati platnosti vůli své, připomínaje každému povinnosti jeho; ale nežádal více od jiných než od osoby vlastní. — Známoť, že král na velkých

vojácích velice sobě zakládal, kteříž pak činili gardu jeho. Takové lidi vyhledával doma i v cizině, přičiňuje se, dostati je do služeb svých penězi i násilím.

Při Bedřichu II., synu jeho a nástupci (1740 — 1786), podobalo se s počátku na opak. Co chlapec a mládenec vzpíral se, kdež mohl, tvrdému pořádku otcovu, libuje sobě v hudbě, již tento jako umění bez chleba měl v ošklivosti, a rád zabývá se čtením spisů francouzských, v čemž otec, kovaný Němec, spatřoval náklonnost k lehkomyšlnosti francouzské. Poněvadž Bedřich nevycházel s penězi, skrovně mu vyměřovanými, považován jest u otce za marnotratníka, a tak stával se poměr mezi nimi znenáhla velice trudným. Syn odhodlal se posléze, vybavit se skrze útěk z krutého poručnickování otcova, ale pokus jeho nezdařil se; bylť i s pomocníkem svým, poručíkem Kattem, jat a měl podlé vůle přísného otce smrti zaplatiti pokus svůj. Jen s těží dal se otec obměkčiti; Bedřich musil strávití několik neděl u vazbě, ale Katt jest odpraven. Pracovitostí a větší povolností k rozkazům otcovým dosáhl posléze králevic celého odpuštění.

Když pak Bedřich II. sám na trůn dosedl, ukázalo se záhy, že přese všecku lásku svou k uměním a vědám nehodlá opouštět cest otce svého. V šetrnosti bez mála se mu vyrovnával a podobně nevzdaloval se žádného úsilí k vnitřnímu i vnějšímu zvelebení zemí svých. Pracuje sám s vytrvalostí, té doby velmi vzácnou, nutil úředníky své, aby, čím výše byli postaveni, tím více napínali sil svých, tak že ministrův jeho náleželo spíše politovati než jim v tom závidět. Přednější zálibu míval v literatuře francouzské; pročež vešel s nejčelnějšími spisovateli jejími jednak v dopisování, jednak povolával přímo k sobě učence francouzské, mezi nimiž i slavného Voltaira. Čeho pak dosáhl na bojištích skrze své neobyčejné nadání a umění válečné, o tom bylo již dříve obšírněji vypravováno.

Slezskem, kteréhož dobyl i obhájil, západním Pruskem (bez Gdánska a Toruně), jež byl z prvního dělení Polska vy získal, jakož i východním Frýzskem, jehož právem dědickým nabyt, zvětčil Bedřich državu státu pruského o 1325 □m. i učinil jej takto způsobilým k tomu, aby mohl v radě ostatních velmocností rozhodovati o osudech Evropy.

§. 21. Francie (1715—1789).

Ludvik XIV. zůstavil nedospělému pravnuku a nástupci svému Ludvikovi XV., za něhož s počátku poručníci jeho panovali, neméně než 3000 mill. lirů dluhů. Pokusy vladaře (Filipa Orleanského), zažehnati bídu finanční, minuly se dokonale s cílem a národ chudnul ještě více. Když král sám vlády se ujal, horšil se stav věcí finančních napořád; neboť jednak mívál král účastenství u všech tehdejších válkách evropských, jednak žil sám velice prostopášně.

Co válek se tkne, účastnil se Ludvik nejprvé sporu o trůn polský (1733—1738), při čemž získal Lotrinky, — později také války o dědictví rakouské (1740—1748), posléze pak zavdal spor jeho s Anglickem příčinu k záhubné válce sedmileté, za kteréž potkaly Francii jak na suchu tak na moři opětne porážky a nehody. V následcích jejich přinucen jest král postoupiti Anglicku v míru Pařížském (1763) Kanadu, několik ostrovů v západní Indii, jakož i kolonie senegalské, Španělsku pak Louisianu. Skrovné náhrady za tyto ztráty dostalo se mu nabytím Korsiky (1768), již byl koupil od Janovských.

Ludvik XV. žil s počátku dosti skrovně; později však oddával se neslýchané nemravnosti a nerozváživému marnotratnictví, kteréž mělo v zápětí nesnesitelné břímě daní, jež národ na mizinu jsou přivedly. Zlého příkladu králova následovaly i vyšší třídy společnosti francouzské a tak znenáhla zmaření jsou všickni mravní základové státu. K otřesení dosavadního pořádku státního přičiňovaly se týmž časem nemálo také spisy početných filosofů (encyklopaedistů) a filosofických básníků, mezi nimiž předčili zvláště J. J. Rousseau, Voltaire, d' Alembert a Diderot. Útoky jejich, naměřené s počátku jen na panující církev a neobmezenou vládu, obrátily se záhy proti náboženství a království vůbec a připravovaly takto potomní jich zkázu ve Francii. Ludvik XV. zemřel r. 1774, proklínán národem, jenž jedinou naději skládal ještě na vnuka a nástupce jeho Ludvika XVI. (1774—1792 + 1793). Ten ale nebyl při své dobrosrdečnosti a slabé povaze více s to, aby vyhojil říši hmotných i mravních neduhův jejich; úkol tento vzala na se vypuklá potom revoluce.

§. 22. Veliká Britanie a Irsko.

Po smrti Viléma III. Oranžského následovala svaková jeho Anna (1702—1714), kteráž účastnivši se vedlé Rakouska války o dědictví španělské, rozmnožila tím značně kolonie anglické. Po smrti její uznán jest dle platného řádu následství protestantského Jiří I., kurfiršt hanoverský, za krále anglického (1714—1727). Od té doby zůstaly Anglie a Hanoversko pod jedním panovníkem až do r. 1837. Jiří II. (1727—1760) účastnil se činně co pomocník Marie Terezie války o dědictví rakouské a později po straně Pruska války sedmileté. Teprv následující král Jiří III. (1760—1820) skončil tuto mírem Pařížským (1763), v jehožto následcích dostalo se Anglii značného rozšíření v Americe i Africe.

[Vojna za svobodu americkou 1775—1783.] Vzrostlou takto do neobyčejných rozměrův moc anglickou stihla za nedlouho těžká rána odtrhnutím se kolonií amerických. Od samého počátku století 17. založeno v severní Americe skrze vystěhovalce anglické povlovně 13 kolonií, kteréž s mateřskou zemí zůstávaly v těsných stycích tržebních. Anglie zadluživši se značně ve válce sedmileté, jež na díl vedena jest na prospěch kolonií, žádala nyní, aby i ony přispívaly k umořování dluhův. Kolonisté ale upírali parlamentu právo, ukládati jim daně, pokud nepřihlíží se jim na vzájem práva, posílají do něho také své poslance. Parlament, nedbaje s počátku toho reptání, zavedl kolkovaný papír, obmýšleje takto zvětčiti i důchody z kolonií; když se ale věc ta provésti nedala, uvaleno clo na čaj, do kolonií dovážený. Američané však umluvili se, raději pít čaje se zříci nebo jej od hollandských podloudníků draž kupovati, než platiti clo dovozné. Když brzo po té několik lodí s nákladem čaje do přístavu v Bostoně přibýlo, vkradlo se několik za lodníky přestrojených mladíkův do lodí těch a zmocnivše se nákladu, sházeli jej do moře. Angličané ujali se nyní v Bostoně přísnějších opatření; naopak usnesli se kolonisté na kongressu ve Filadelfii (1774), přetrhnutí všeliké tržní spojení s Anglií. Když po té Angličané zřejmý tento odboj mocně položití se chystali, sáhli i kolonisté ke zbrani a vyhlásili brzo na to dokonalou samostatnost svou (1776), vedeni jsouce od Jiřího Washingtona (r. Uešingtona), jenž co válečník a státník stejnou měrou se proslavoval. S počátku drželi se odštěpení sice s nemalou těží v poli proti četnějším a cvičenějším vojskům

anglickým a však nemeškali záhy zjednati sobě podpory nepřátel Anglie v Evropě (Francouzův, Španělův a Hollandanů), učinivše zejména prostřednictvím jednatele svého v Paříži, Benjamina Franklina, výhodné s nimi spolky. Anglie naopak spolčila se s některými knížaty německými a najavši vojska jejich, s částí surovou mocí sehnaná, užívala jich v Americe. Všelická naděje, položití odboj, zmizela posléze, když Washington, zvítěziv u Yorktownu, lorda Cornwallise se 7000 muži vojska zajal (1781). Naopak zachovali Angličané na moři dávní slávy své, způsobivše jak Španělům tak Francouzům rozhodné porážky. Že ale tím v Americe ničehož nevyzískáno a náklad válečný neobyčejně rostl, uvolila se posléze Anglie k míru Versailleskému (1783), v němž uznána jest samostatnost 13 kolonií severoamerických. Takový byl počátek republiky sjednocených států severoamerických, jež od té doby stala se jedním z nejmocnějších států světa.

[Anglické panství v Indii východní.] Ztráty, jež Angličanům v Americe byly vzešly, vynahradili tito sobě velikolepým rozšířením panství svého v Indii východní. Byloť zejména několik kupců anglických ku konci 16. století s tamějšími domorodci obchodní spojení učinilo, kteréž později výhradně přešlo na tak zvanou východoindickou společnost tržební. Tato zakládala znenáhla kolonie, jež později staly se středišti rozsáhlého panství. Neboť když indická říše velikých mogulův se rozpadla (1739), v početné samostatné státy se proměnivši, podařilo se Angličanům zvláště skrze statečnost válečnou a diplomatickou chytrost potomního lorda Cliva (r. Klaiva), zjednati sobě svrchované panství nad některými těmi říšemi a udržeti se v něm přese všecken válečný odpor Francouzův. Později podnikli velmi nebezpečnou válku s Hydrem (r. Hajdr) Alim, sultánem mysórským. Vynikající schopnosti generálního gubernatora Warrena Hastingsse (r. Uarren Hastings) zjednaly jim i tu posléze převahu; porazil on nejen Hydra Aliho, nýbrž i syna a nástupce jeho Tippa Saiba (1784). Následky toho byly, že Angličané znenáhla celé Indie přední a posléze i některých končin Indie zadní, buď přímo, buď nepřímo se zmocnili, založivše sobě takto říši, jež nyní přes 200 mill. poddaných čítá a od zrušení východoindické tržební společnosti (1853) zcela pod korunu anglickou sluší. Za Indii přijala královna anglická nedávno titul císařovny indické.

[James Cook.] Hojně příležitosti, zakládati kolonie a rozšiřovati moc svou, dostalo se Angličanům ještě skrze výskumy kapitána Jamesa Cooka (r. Džams Kľuk) († 1779). Ten objel třikráte zeměkouli rozličnými směry, rozmnožil značně dosavadní vědomosti o pevnině australské, hned na začátku století 17. skrze Hollandany odkryté, jakož i o ostrovech v sousedství jejím jsoucích, i objevil rozličné končiny Oceanie, severozápadní Ameriky, pak okolo polu jižního. Od nějakých třicíti let vzkvétají vůčihledě kolonie australské, od Angličanů později založené.

§. 23. Pulostrov pyrenaeský.

[Portugaly.] Portugaly nevzpamatovaly se více z úpadku, jež jim spolek jejich se Španělskem byl připravil. Jediné váhy jest panování krále Josefa I. Emanuele (1750—1777), a to skrze činnost ministra jeho, markyze z Pombalu. Ten usiloval rozmnožiti důchody státní zvelebením tržby a průmyslu i zvýšiti moc královskou na újmu šlechty i duchovenstva. Považuje jezovity za přední překážku těchto úmyslův, pokusil se, zkaziti je. Když zejména stal se vražedný útok na krále, obžaloval některé členy řádu jako by původy toho, načež vymohl na králi rozkaz, vypovídající jezovity z Portugalska i kolonií jeho (1759).

[Španělsko.] Filip V. Anjouský († 1746), první bourbonský panovník na trůně Španělském, postonával od občasně těžkomyslnosti, následkem čehož vláda se mu znechutila; nic však méně nutila ho druhá manželka jeho, vysokomyslná Alžběta Parmská, aby vzal na se úkol výbojce a rušitele míru. Chtějíc totiž vlastním dětem svým také nějakého panství dopomoci (měltě Filip již z prvního manželství dva syny), pokoušela se s radou ministra králova, kardinála Alberoniho, o nabytí dřevních španělských zemí v Italii. První pokus se nezdařil (1718), za to potkalo se s větším úspěchem podniknutí druhé, do něhož pustila se za doby sporu o trůn polský 1733. V následcích toho obdržel syn její Karel Neapolsko a Sicilii, kteréžto země činily odtud španělskou secundogenituru. Ve válce o dědictví rakouské napadena jest taktéž Marie Terezie od Španělska, jemuž za to v míru Čášském odstoupeny byly Parma, Piacenza i Quastalla, kteréž ustrojeny jsou na španělskou tertiogenituru.

Poněvadž synové Filipa V. z manželství prvního bez potomkův zemřeli, dosedl Karel III. Neapolský (1759—1788) na

trůn španělský. Nehodlaje Neapolska spojití s korunou, postoupil je ihned druhému synu svému. Karel III., podporován ministrem svým *A r a n d o u*, hleděl stejnou měrou zvýšiti jak blahobyť obecný tak odstraniti překážek, absolutní moci královské posud v cestě jsoucích. Touha po neobmezeném panství byla za jisté rozhodnou, ne-li jedinou příčinou, proč Karel s takovou náruživostí pronásledovati se jal řád jezovitský, následuje v tom příkladu souseda svého, krále portugalského. Skrze tajné rozkazy, zezlané do všech končin Španělska, nařídil, aby jedním dnem všickni jezovití zjímání a do státu církevního dopraveni byli (1767). — Účastniv se války za svobodu kolonií severoamerických, dostal se Karel opět v držení ostrova Menorky.

[**Zrušení řádu jezovitského.**] Stejný osud stihnul jezovity také v italských zemích španělské secundogenitury a tertiogenitury. Již několik let dříve (1764) rozkázal Ludvík XV., aby řád jezovitský ve Francii byl potlačen, ale členům jeho dovolil aspoň zdržovati se v zemi. Nyní obrátili se dvorové bourbonští společně k papeži Klimentu XIV., neustávajice v žádostech svých za dokonalé zrušení zmíněného řádu. Dlouho rozpakoval se papež, býti jim po vůli; nahlédnuv ale posléze, že nebude lze v odporu setrvati, povolil a zrušil r. 1773 řád jezovitský.

§. 24. Rus a Polsko.

[**Poslední léta panování Petra Velikého.**] Reformy, v kterých Petr Veliký jak mezi válkou severskou, tak za doby míru až do smrti své (1725) s nemenším úsilím pokračoval, došly posléze znamenitých výsledkův. Država státní značně jest rozšířena, důchody říše vzrostly na 10½ mill. rublů, prostředky dopravy (silnice, průplavy a t. d.) velice jsou rozhojněny, města po západoevropském způsobě upravena, kupectví spořádáno a hornictví i průmysl zakládáním závodův státních zvelebeny. Hodnost šlechtickou uvedl Petr v těsné spojení se službou státní nebo vojenskou, zřídil nové nejvyšší úřady správní a duchovní (senat a synod) a spojiv i nejvyšší hodnost církevní s osobou panovníka (Petr nazýval se odtud *imperatorem všeruským*), provedl dokonalý absolutismus a centralisaci v říši své. Aby novotám svým náležitěho trvání po sobě pojistil, přenesl netoliko sídlo své z národní Moskvy do nového Petrohradu, nýbrž obětoval i vlastního syna Aleksěje, kterýž nepřitelem novot otcových se čině, posléze u vězení, neznámo jakým způsobem, se světa jest sešel (r. 1718).

[**Nástupci Petrovi.**] Po smrti Petrově následovala manželka jeho Kateřina I. (1725—1727), která hlavně ještě řídila se radou výtečného Menšíkova. Po mnohých a krvavých různých, za kterých třikráte vláda měněna, zmocnila se konečně trůnu Alžběta (1741—1762), nejmladší dcera Petra Velikého, kteráž co osobní nepřítelkyně Bedřicha II., jenž ji posměšky svými byl urazil, Marii Terezii ve válce sedmileté pomáhala. Nástupcem jejím stal se Petr III., syn starší sestry její, kterýmž dostal se na trůn německý rod holštýnsko-gottorpský. Petr III. panoval jen na krátce (1762); manželka jeho Kateřina, kněžnička anhaltsko-srbská, uživši jeho neschopnosti a surovosti, svrhla ho s trůnu, na nějž sama se povýšila. Petr jest po té v žaláři uškrcen.

[**Kateřina II. 1762—1796.**] Kateřina byla paní vynikajících schopností, bedlivě šetříc toho, jak by zvelebila vnitřní sílu říše své. V mnohém směru nedocílono žádoucího úspěchu, buď že úkol takový při ohromné rozsáhlosti a skrovném dosud rozvoji říše příliš nesnadný býti se viděl, buď že cařice o moc s početnými a nehodnými miláčky se dělila, mezi nimiž Potěmkin nejmocnější byl a nejhrdější, obohacujíc je způsobem nestřídmým z důchodův státních. Naopak byly úspěchy vnější politiky její veliké; neboť přivedla, užívajíc velmi příhodně sil svých, Turecko na kraj zkázy i povalila polskou republiku šlechtickou.

[**První dělení Polska a první válka turecká.**] Mezi šlechtou polskou počalo znenáhla přiváděti se k platnosti přesvědčení, že trvalá mdloba vnitřní bezpečně skončí se záhubou státu samého. Když po smrti Augusta III. Stanislav Poňatovský zvláště skrze přízeň Kateřiny zvolen jest na trůn polský (1764), vyšlo jasněji, než kdy prvé, na den, že Polsko stalo se již pouhou hračkou cizích, zejména pak ruských pletich a cizích úplatkův. Vlastenci polští jali se tu opravdu pomýšleti na dokonalou opravu a pokoušeti se zejména o to, jak by uklidili nesmyslný obyčej, podlé něhož díti se měla snešení sněmovní jednohlasně, čímž začasť stávalo se, že provedení nejprospěšnějších opatření odloženo jest pro svévoli jediné osoby. Ale strana jejich nebyla ani tak četná ani tak opatrná, aby šťastně provedla obmyšlené opravy a to tím méně, že zejména Kateřině šlo o to, aby se nezdařily. Bylať totiž odhodlala se, obnoviti zase důrazně oumysly Petra Velikého a rozšířiti říši na západ i na jih a proto hleděla zjednati sobě v Polsku pevnou půdu

a kořistiti na prospěch Rusi z trudných rozbrojův domácích stran. Žádalať tudíž na polském sněmě říšském, aby svoleno bylo dissidentům (t. j. pravoslavným a protestantům) svobodné vykonávání náboženství, a když jí v tom odepřeno, přikázala vojsku svému, vtrhnouti do země. Udeřeno na tak zvanou stranu vlasteneckou a náčelníci její jednak zjímání, jednak přinucení, utéci se do ciziny (1767). Král zachoval se při těchto událostech velmi bídňě, neučiniv ničeho k obraně země.

Porta, stavši se již dávno nedůvěřivou a bojíc se zejména rozšíření moci ruské na újmu vlastní, popudila se nanejvýš z událostí polských i vypověděla Rusku válku (1768—1774). Kateřina přijala ji odhodlaně; brzo postupovala vojska její, vedená Rumjancovem a Dolgoruským, vítězně ku předu a loďstvo dobylo pod admirálem Orlovem stkvělého vítězství u Česmy (při ostrově Chiu 1770), jímž zničeno jest loďstvo turecké. Kateřina obrátila nyní zřetel opět k Polsku, aby sklídila ovoce přičinění svého. Sousední moci Prusko a Rakousko nepodnikly ničeho na ochranu viklající se republiky, nýbrž spolčily se posléze s Kateřinou k rozdělení Polska, nehodlajíce zůstaviti kořisti Rusům samým. Tak rozděleno jest Polsko poprvé (1772); z tří dělicích se mocí obdrželo Rusko podíl největší, 1970 čtver. mil (Kuronii a Bílou Rus). Zbytek říše polské zůstal i po té pod vlivem cizím a přinucen podržeti starou špatnou ústavu. Také Turci přivedeni jsou posléze k uzavření míru v Kudžuku Kainardžském (1774), jímž dostalo se sice Rusku jen několika pevností, ale Tataři krymští odtrženi jsou od Turecka a vyhlášeni za svobodné. Brzo po té podařilo se cařici, zmocniti se hrozného druhdy chanství pomocí peněz a slibů, daných chánu tatarskému, jenž r. 1783 se poděkoval.

[Druhá válka turecká.] Takové štěstí nezastavilo nikterak etizádosti Kateřiny, nýbrž podněcovalo ji k dalším podniknutím. Nejprv obnovila plán, k dokonalému zničení moci turecké se nesoucí (válka od r. 1787—1792), při čemž byl jí císař Josef II. věrným spolčencem. (Bylať se s ním k tomu konci již 1787 v Chersonu sjela.) Vojěvůdcové její, Potěmkin a Suvorov, bojovali šťastně, tak že dostalo se Rusi v míru Jasském (1792) pevnosti Očakova se vším krajem mezi Buhem a Dněstrem.

[Druhé a třetí rozdělení Polska.] Co Rusko s portou opět válčilo, pospíšili sobě Poláci, užiti příhodné té chvíle k opravě

ústavy své, a zrušili zejména také volebnost koruny a tak zvané „liberum veto“ t. j. potřebu jednohlasnosti při snešeních sněmovních (1791). Ale namáhání jejich, zjednati tím říši více síly, bylo již opožděné. Stav věcí viděl se býti Kateřině příliš lákavý, než aby nového útoku byla odložila; neboť zavřený právě s Turky mír zjednával jí možnosti, užiti dle vůle armády ruské, a propuknutí revoluce francouzské odvracovalo týmž časem od Polska pozornost mocností ostatních. K rozkazu carice přešlo tedy vojsko ruské pod záminkou, že jde bránit starodávni ústavy, přes hranice zemské. Nadarmo opíral se mu Kosciuszko v čele národního vojska polského, an sám král Stanislav Poňatovský vydal v šanc věc polskou. Brzo připojili se k Rusům také Prusové a obsadili západní kraje. Tak rozděleno Polsko podruhé (1793) a přinuceno zejména, odstoupiti Rusku území 4550 čtverc. mil (v tom Litvu, část Malého Polska a Podolí) a Prusku 1000 čtverc. mil (v tom téměř celé Velkopolsko s Gdanskem a Toruní). Rakousko nemělo podílu v tomto dělení.

Když i po tomto rozdělení Rusové země neopouštěli, pozdvihli se Poláci ještě jednou vedením Kosciuszka; ale tím se jen dokonale zahubili. Neboť k spolčeným Rusům a Prusům přidružilo se nyní také Rakousko. Kosciuszko poražen u Maciejovic (1795), král přinucen jest zřici se trůnu a Polsko rozebráno na dobro. Rusko obdrželo z toho ještě 2200 čtverc. mil, Prusko 900 čtverc. mil a Rakousko 800 čtverc. mil. Tak založila Kateřina na zkáze Polska ještě větší převahu Rusi.

ODDĚLENÍ TŘETÍ.

Od propuknutí revoluce francouzské (1789) až na naše dni.

Část I. Od vypuknutí revoluce francouzské až do druhého míru pařížského (1789—1815).

§. 25. Počátkové revoluce až do konce jednovlády (1792).

[**Stav věcí ve Francii.**] Francie nalezala se při smrti Ludvika XV. u velmi smutném úpadku hmotném i mravním. Dluhy obnášely 4000 mill. lirů; mravní základové státu zničení jsou pustým životem jak krále samého, tak většího dílu vyšších tříd společnosti francouzské; břemene daní nestačil národ více snášeti, poněvadž šlechta, kteráž prostopášností svou neslýchané sumy mařila, přispívala k nim jen skrovnou měrou. Při tom bralo se soudnictví krivými cestami a obvyklé tajné zatýkání přivádělo svobodu osobní v stále nebezpečenství. Ludvik XVI. usiloval upřímně o to, jak by napravil bídý finanční; ale veškery prostředky nebyly s to, odvarovati blížícího se bankrotu státního, poněvadž výsadami opatření stavové všeliké důkladné opravě se protivovali. Tu svolal král k radě finančního ministra svého Neckra posléze generální stavy říšské, kteří od r. 1614 nebyli jsou pohromadě, aby mu povolili prostředkův k zažehnání tísně peněžní.

[**Stavové říšští.**] Do sněmu stavů říšských, kterýž ve Versailles se shromáždil, vyslalo duchovenstvo 290, šlechta 270 a stav městský 557 zástupců. Podlé přání krále a tříd vyšších měli stavové ve třech sborech (kuriích) zvlášť o sobě se raditi a usnášeti. Že ale bylo s obavou, aby vyšší kurie, spolčíce se

v hlasech, třetího sboru neutlačovaly, jal se stav třetí žádati krále za sloučení veškerých poslancův v jediné shromáždění. Když mu v tom odepřeno, vyhlásil sebe za jediné platné shromáždění národní (17. června 1789). Král pokusil se sice, pohnouti shromáždění národního, do něhož také nemalý počet poslancův šlechtických a duchovních byl přešel, aby se rozešlo; ale hrabě Mirabeau odpověděl vzdorně vyslanému v té příčině komoří královskému: „Jdi a rei těm, kdož tě byli jsou vyslali, že zde z vůle národa shromáždění jsouce, ustoupíme jediné moci bodákův.“ Král, uleknuv se toho, rozkázal nyní šlechtě i duchovenstvu, aby připojili se sami k poslancům stavu městského.

[Shromáždění národní.] Záhy učiněno jest zřejmo, že národní shromáždění, v němž převahu držel stav třetí, nepokládá předním úkolem svým polepsiti finančního stavu říše, nýbrž že pomýšlí na změnu ústavy. Poněvadž pak jitření mezi lidem obecným bralo na se pořád povážlivější podobu, pokoušel se dvůr svoláním 30.000 vojska do Paříže zastrašiti lidu, ale opatření toto bylo již daremné. Lid pohoršil se z toho ještě více a vrhl se na bastilu (t. j. zámek, v němž vězení jsou lidé z pouhé vůle královské), pobil posádku její a obořil nenáviděné toto vězení státní. Aby uchlácholil lid, vzdálil slabý král vojsko z vřkolí Paříže a svolil k zřízení národní obrany, již za velitele dosazen Lafayette. U vojště pak byla kázeň následkem úplatkův a svádění tak chatrná, že nebylo lze více na ně spolehnouti. Tak stalo se, že království v spuchřelých základech svých napořád více se viklalo, ano shromáždění národní téměř celou Francii za sebou mělo. Díl šlechty, maje hraběte Artoiského, bratra králova, v čele, vystěhovali se ze země, aby ušli hrůzám revoluce a zároveň ucházeli se v cizině o pomoc vojenskou na povolení její.

Národní shromáždění pracovalo zatím pilně o změně ústavy. V noci ze dne 4. na 5. srpna usneslo se zejména o zrušení roboty a jiných břemen feudálních, o zastavení církevního desátku a prodávání úřadů, o rozpuštění cechův a vyhlazení rozličných jiných výsad a privilegií vůbec, a to bez všelikého odškodnění posavadních držitelův. Dále ustanoveno, že příští shromáždění národní záležitosti má z jedné komory, ta aby po občasí dvou let volbami se obnovovala a nálezy své králi ke schválení předkládala, jenž na kratičkou toliko dobu směl ho odpírati. Když pak král v skutku zdráhal se, stvrditi některá

usnešení národního shromáždění, vypuklo v Paříži povstání, jež od strachu před hrozcím, prý, hladem záhy ještě více se rozmohlo. Zástupové surového lidu, mezi nimiž vykřičené prodavačky ryb obzvláště vynikaly, přivalili se do Versaill, vnikli do zámku královského, pobili stráž palácovou a pohanivši hrubými nadávkami královou Marii Antoinettu (dceru císařové Marie Terezie), vyhrožovali smrtí jí a dětem jejím. Král zachoval rodiny své ostatního týrání jedině slibem, že sám i s národním shromážděním do Paříže se přestěhuje, což také bez prodlení jest vykonáno.

[**Národní shromáždění v Paříži.**] Také v Paříži bralo se shromáždění národní dále na kluzké cestě nálezův revolučních. Zrušiloť všechny mnišské řády, zabavilo církevní statky v užitek státu a nutilo všeliké duchovní osoby k složení přísahy na nový pořádek věcí. Aby pomohlo se bídě finanční, vydány jsou poukázky (assignaty), kteréž z výnosu prodeje zabavených statkův během času měly býti vyplaceny. Starodávňé rozdělení na provincie jest zrušeno a na jeho místě rozdělena Francie v 83 departementů, soudnictví dokonale změněno a dědičné šlechtictví se všemi výsadami svými za neplatné prohlášeno. Těmito nálezy pobouřily se myslí všeho lidu a rozbroje z toho povstalé tisícernásobně zvyšovány jsou početnými kluby (politickými spolky), kteréž po celé zemi jako houby vznikaly a jež všechny předstihnul mocí svou Pařížský tak zv. klub Jakobinů. Mužové, kteří v posavadním jednání národního shromáždění přední podíl byli měli, jako Mirabeau a j., cítili nyní, že nastala potřeba, položití hráz vlnám obecného hnutí; ale hlasové jejich zanikli, byvše ukřičeni, a proud revoluční valil se odtud bez překážky dále.

Král, jenž za takového stavu věcí o vlastní bezpečnost platně počal se strachovati, pokusil se ujíti s rodinou do ciziny. Ale pokus nezdařil se; bylť na útěku poznán a donucen vrátiti se do Paříže. Děl národního shromáždění žádal, aby ihned byl svržen; po dlouhých o to přímlovách uvedli ho sice zase v práva jeho, ale jen na oko, neboť v pravdě octnul se král beze vší moci, jsa vydán v šanc všelikým útokům a úšklebkům.

[**Shromáždění zákonodárné. Od 1. října 1791 — 21. září 1792.]** Když porady o nové ústavě ke konci přivedeny a tato od krále schválena, rozešlo se shromáždění národní a na místo jeho nastoupilo volbou tak zvané shromáždění zákonodárné. Členové jeho dělili se na dvě strany, tak zvanou pravici čili

monarchisty a horu s rovinou čili republikány. Tito ale drželi většinu, dělíce se zase na tak zvané Girondiny, kteří majíce muže velikých schopností mezi sebou, v hájení mínění svého střídě sobě počínali, — a na vlastní republikány, kteříž dávajíce se vésti vnuknutím klubu Jakobinů, pomýšleli na to, aby zjednali platnosti náhledům svým ne toliko prostředky násilnými vůbec, nýbrž i pobitím odpůrcův. Král neviděl jiné spásy, leč povolati Girondiny do ministerstva svého, kteréž ho za nedlouho ve spolku se shromážděním zákonodárným přinutilo, opovědětí válku Františkovi II., „králi českému a uherskému.“ Když Ludvik se zpěchoval dáti svolení svého k některým usnesením shromáždění zákonodárného, vypuklo v Paříži nové povstání; pošťvaná lůza, majíc ušlé trestance mezi sebou, vrazila do Tuilerií a král, chtěje zbýti nejhoršího týrání, uniknul s rodinou svou do sborné síně shromáždění zákonodárného. Zde ale vzat jest do vazby a s rodinou svou do templu vsazen. Nadarmo pokoušel se Lafayette s oddělením vojska protiviti se nehodnému s králem nakládání, vojsko ho opustilo, on sám pak přinucen, uchýliti se do ciziny. Danton, nový ministr spravedlnosti, postaral se o to, aby každému zašla chuť ujímati se svrženého krále; dal totiž zatknouti několik tisíc vězňů a vznešených osob pařížských, o nichž šla pověst, že činí se nepřátely nového pořádku. Uplacená lůza vrhla se po té na vězení jejich a podávala ubohých zajatých celkem do 3000 osob (2.—7. září 1792).

§. 26. Republika za panování národního konventu a doba hrůzovlády 1792—1795.

[Ličení pře s králem.] Zákonodárné shromáždění usneslo se zatím, rozejíti se a nově vyvolenému shromáždění předložiti k rozhodnutí otázku, má-li Francie zůstatí při vládě monarchické čili nic. Novému tomuto shromáždění říkali konvent národní (21. září 1792—26. října 1795). Ihned po svém zahájení vyhlásil tento Francii za jedinou a nedílnou republiku a našel, dáti krále v obžalobu, při čemž sám vzal na se úkol žalobníka i soudce. Líčení pře vzalo ten konec, že Ludvik Capet (tak totiž krále nyní nazývali) odsouzen jest k smrti a poprava nad ním přese všecko namáhání Girondinů, zachrániti ho, vykonána dne 21. ledna 1793. Hlava jeho padla pod guillotinou. Aby vyhlazení byli všichni nepřátelé republiky, zřízen jest nyní soud

(tribunál) revoluční, jehožto přisedícími učiněni jsou věčnou někdejší strýčkové vražd zářijových a jehožto nálezy zněly bez rozdílu na smrt. Brzo po té zřízen jest z prostředka konventu samého tak zvaný výbor veřejného blaha, složený z 9 členů, jemuž svěřena dohlídka nad ministry a jenž vlastně sám vládnul. Girondini, chtějící se opřítí takovému počínání, nesvedli ničeho; kdo z nich nespasil se útekem, zatknut jest (2. června 1793) a utracen.

[**Hrůzovláda.**] Zatknutím Girondinů nastaly Francii nejhorší dny, tak zvaná hrůzovláda (od 2. června 1793 až do 28. července 1794). Vlastní držitelé všeliké moci státní, Robespierre, Danton a Marat, pracovali netoliko o vyvrácení všeho posavadního pořádku věcí, nýbrž i o vyhubení všech skutečných i dělaných protivníkův, třeba do sta tisícův. Netoliko v Paříži šly napořád před se popravy všelikých podezřelých osob, k nimž posléze počítáno všěcky šlechtice, kněze a boháče, ale i po všem venkově zřizovány jsou soudy revoluční a pracováno guillotinou. Některá města, jako Lyon, Toulon, Marseille a j., kteráž proti vladařům byla se prohlásila, jsou obléhána a byvše útokem vzata, vydrancována jsou způsobem nejohrovnějším i obyvatelstvo jejich houfně pobíjeno. V provincii Vendée, kdež sedláci zřejmě pro království byli se prohlásili, vzňala se ukrutná válka občanská, kteráž způsobila vyliďnění celé té krajiny. — Poněť o tom, co právo jest či křivda, pomátla se skrze nepočtené ty zločiny do té míry, že Charlotta Cordayová, dívka mravův neuhonných, domnívala se vykonati skutek šlechetný, zabivší oukladně Murata, jednoho z nejhorších pošetilcův a spolupůvodce nedávných hrůz revolučních.

Nyní pohnána též ovdovělá králová Marie Antoinette před soud revoluční. Strávivši poslední dobu vazby své v odloučení od vlastních dětí ve vlhké a těsné komůrce, kdež přinuceena jest lhati na roztrhané žíněnce, musila jevití se v hadrech před žalobníky svými. Počínalať sobě za touto příležitostí, jakož i za dní ostatního utrpení svého s důstojností podivuhodnou. I ona odsouzena jest k smrti a poprava vykonána guillotinou (1794). Podobný osud stihnul brzo po tom Filipa vévodu Orleanského, jenž rozdmychuje drahně času revoluci, stal se posléze republikanem, přijav jmeno Egalité. Z dětí královských (Ludvik a Marie Terezie) dán jest chlapec v opatrování ševci Simonovi, člověku surovému. Zemřel v následcích ukrutného s ním zacházení již r. 1795. Dcera vydána později Rakousku na výměnu za jaté důstojníky francouzské.

Mimo vyhubení protivníkův hleděli též vladatí vyvrátiti vše, cokoli upomínalo na dřevní stav věcí. Tak odstraněn jest kalendář křesťanský

a zavedeno počítání dle let republiky, počínajíc vyhlášením jejím; zůstal v platnosti od 22. září 1792 až do 23. září 1805. Po té zrušeno křesťanství, odstraněna katolická bohoslužba a zavedeno velebení rozumu. — Také umění a vědy propadly krutému vandalismu; staroslavné stavby jsou poškozeny, velikolepé sochy strhány, knihovny zkaženy, královské hrobky v St. Denisu vypáčeny a vyházené ven mrtvolý dávných králův zohaveny.

Původcové a účastníci nepočetných vražd a loupeží počali posléze zřítí sami na sebe. Nejprv svržen jest Danton se společníky svými od Robespierra a společně s nimi odpraven. Nyní stal se Robespierre skutečným samovládcem, ale tyranství jeho nemělo dlouhého trvání. Liceměrností, zpupností a krvelačným počínáním rozmnožil počet nepřátel svých do té míry, že posléze sám konvent, jehož členové skoro bez rozdílu o životy své již se strachovali, dodav sobě srdce k odporu, Robespierra dal v obžalobu. Ten pak s přívrženci svými jat byv a před soud revoluční postaven, k smrti jest odsouzen a s 21 soudruhy odpraven (28. července 1794).

[Konec panství konventu.] Po odpravě Robespierrově vystřízlivěl rychle národ. Lepší díl jeho pozdvihl se proti bláznivému hospodářství Jakobinův a dodělali se vrchu. Konvent sám povolal mezi sebe vyhnané Girondiny, dal zavřítí klub Jakobinův a vyhlásil po té novou (méně demokratickou) ústavu. Podlé této vložena vláda do rukou pěti direktorů, jimž stál po boku zákonodárný sbor, skládající se z rady 500 a z rady starších (250 osob, z nichž nikdo nesměl býti mladší 40 let).

§. 27. První válka spolčencův čili koaliční (1792—1797). Napoleon Bonaparte.

Francouzi, ženouce divokým útokem na starý pořádek věcí, neušetřili ani práv cizích, zabavivše mezi jiným také důchody a statky knížat německých v Elzasu a Lotrincích. Poškozená knížata chtějíc míti náhradu, vyzývala Rakousko i Prusko k válce proti Francii. Když ale obě moci otálely, přinutili Francouzi vlastního krále svého k vypovězení války (1792), bojíce se zejména četných zástupcův vystěhovalcův, kteří v Porýnsku ve zbrani se spatřovali. Nástupce Leopolda II. na trůně německém

císař František II. (1792—1806 † 1835) podstoupil nyní sám válku i spojil se s králem pruským Bedřichem Vilémem II. (1786—1797), jenž strýce svého Bedřicha II. v panství byl následoval. Ano vojsko francouzské

bylo bez kázně a pořádku a ve Francii samé následkem revoluce všecko na ruby obráceno, podobalo se ovšem, že spolčená vojska bez velikých nesnází k Paříži proniknou a zkrotíce revoluci, králi za nedlouho dřevní moci dopomohou. Ferdinand, vévoda Brunšvycký, jenž měl vrchní velení, postupoval v čele spolčených vojsk, k nimž také 1200 ozbrojených emigrantů bylo se přidružilo, ku předu a vydal veřejný list k národu francouzskému, vyzýváje ho, aby vrátil se pod zákonnité panství Ludvika XVI., začož jemu spolčenci chťi odpustiti všelikých křivd; nestane-li se tak, že nebudou žádného živiti a nezůstavi v Paříži kamene na kameni. Tímto manifestem podráždění jsou ale Francouzi do míry neslýchané a strany, na sebe posud nevražící, sjednotily se nyní k pospolitému boji proti cizincům. Poněvadž pak Ferdinand Brunšvycký obléháním a dobýváním nepatrných pevností času svého svévolně mařil, učiněno jest Francouzům možné, obrany své lépe opatřiti. Po marném střelení a daremné srážce s vojskem francouzským u Valmy uznalo vojsko spolčenců, v němž i nemoci valně byly se rozmohly, za dobré ustoupiti. Francouzský velitel Dumouriez obrátil se po té proti rakouskému vojsku, v Belgii stojícímu, a porazil je u Jemapp (1792), následkem čehož osazena jest Belgie od Francouzův.

Po vykonané na králi popravě sáhla téměř celá Evropa ke zbraní proti Francii, ale této nebylo se v podstatě věcího nebezpečenství obávati, poněvadž Prusko, syto jsouc již války, na nové rozdělení Polska pomýšlelo a Rusko proto zejména k válce s Francií ponoukalo, aby podobně mělo volné ruce v Polště. K tomu přistoupilo i to, že drobné sbory válečné z říše, jimž uloženo shluknouti se v říšskou armádu, nacházely se v stavu velice bídném, nad to pak mnohá knížata naděla se spíše cizí obrany sebe proti Francii, než vlastního účastenství u válce. Jediná Anglie, jejížto vládu zvláště ministr Pitt (mladší) řídil, podporovala spolčence penězi, vojskem i loďstvem.

Počátek r. 1793 byl spolčencům se štěstím, Francouzi musili vzdáti se Belgie i Mohuče, kterouž také prvé byli osadili. Ale když po návrhu Carnota veškeren k boji způsobilý lid svolán jest do zbraně a Francouzi takto počtem nad nepřátely vynikli, obrátilo se štěstí válečné na stranu jejich. Jourdan dobyl bitvou u Fleurusu (1794) Belgie a Pichegru Holandska. Dědičný místodržící přinucen jest vyjíti ze země a z Holandska učiněna republika batavská. I levý břeh Rýna

dostal se Francouzům do rukou. Prusko majíc válku v Polště odešlo z bojiště a učinilo s Francouzi zvláštní mír v Basileji (1795), na kterýž přistoupily také státy severoněmecké. Poněvadž Španělsko a Toskansko také o mír byly se smluvily, zůstaly v koalici posléze jen Rakousko, Anglie, Neapolsko a Sardinsko.

Válka vedena jest nyní výhradně jen od Rakouska, a sice jednak v jižním Německu, jednak v Italii. Francie vyslala do Němec dvě vojska; jedno, jež řídil Jourdan, přešlo přes střední Rýn, druhé, jemuž velel Moreau, bojovalo při hořejším Rýnu. Proti nim stál v poli mladý arcivévoda Karel. Tento ustupoval s počátku, nechtěje s četnými vojsky Jourdana setkat se, až k hranicím českým; zde však dostav posily, porazil napořád za ním jdoucí Francouze u Amberka a Vyrčburka (1796) tak rozhodně, že tím i Moreau přinucen jest k ústupu. Tyto šťastné úspěchy arcivévody pozbyly své váhy porážkou rakouského vojska v Italii.

Zde postaven jest v čelo armády francouzské r. 1796 27letý teprv generál Napoleon Bonaparte. Týž narodil se r. 1769 v Ajaccii na ostrově Korsice, kdež jeho otec byl advokátem. Ten zemřel předčasně, zůstaviv 5 synů a tré dcer, na jichžto vychování matka jejich Laetitia všelikou péčí vynakládala. Napoleon Bonaparte přijat jest zejména do vojenské školy v Brienně a dovršil později vojenského vzdělání svého v Paříži. Po vypuknutí revoluce přihlašoval se s nadšením k republice a vyznamenal se nejprvé při obléhání Toulonu. Brzo učiněn jest generálem dělostřelectva a dostal se posléze skrze přízeň direktora vládního Barrase v čelo armády italské. Sotva zde se objeviv, porazil Rakušany, jimž velel Beaulieu, u Montenotte a Millesima (1796) a přinutil krále sardinského, odstoupiti republice Savojsko s Nizzou a učiniti pokoj. Druhé vítězství jeho u Lod polekalo knížata italská do té míry, že prosili jsou za mír, jenž jim také svolen jest na veliké sumy peněz. Po té jal se Napoleon obléhati Mantovu, porazil rakouské vojsko, pevnosti ku pomoci spějící, a přinutil posléze generála Wurmsra, jenž uchýliv se do pevnosti, mocně jal se jí brániti, vzdáti ji se všelikými zásobami.

Nyní poslán jest arcivévoda Karel s vojskem do Italie proti Napoleonovi. Tento vytrhnuv arcivévodovi vstříc, tlačil ho napořád skrze Korutany až k Judenburku štýrskému, tak že sama Vídeň uvedena jest v nebezpečí. Tu zavřel císař František

s vojevůdcem francouzským příměří v Ljubini, za nímž brzo následoval mír v Campo Formio (1797). Čelní výminky míru byly tyto: 1. Rakousko odstoupilo francouzské republice Belgii, Milánsko pak nové republice předalpské, jež nyní měla zřízena býti a s kterouž mimo to sloučeny jsou Modena a 3 papežské legace. 2. V náhradu za to dostalo se Rakousku hlavního dílu državy republiky benátské, kterouž Napoleon samostatnosti zbavil. 3. Aby knížatům německým za ztráty jejich na levém břehu Rýna, jenž odtud k Francii patřiti měl, nějaká náhrada byla vyšetřena, ustanoveno, že věc ta vyřídí se na zvláštním kongressu.

§. 28. Francie za vlády direktorův 1795—1799.

Vládě direktorův bylo přemáhati veliké obtíže, poněvadž netoliko rozhodnutí republikáni, nýbrž i po královsku smýšlející na ni nevražili. Spiknutí royalistů, nastrojené proti vládě, jest potlačeno a vítězství toho užito k zbavení se protivníkův panující ústavy. V ostatním byli direktoři, vyjmouc jediného Carnota, lidé nevelikých schopností a protož nepovedlo se jim, napraviti nepočetných nepořádků vnitřních. Proto také libovali sobě v politice válečné, jednak aby odvrátili pozornosti lidu od sobeckého počínání vlastního a bídy finanční, jednak aby zaneprazdňovali v cizině výtečné generály, zejména Napoleona Bonaparta, kteří mohli státi se nebezpečnými delšímu trvání jich panství.

[Výprava do Egypta.] Poněvadž Anglie neustávala u válce i po míru Campoformijském, vyzbrojila Francie ve vojenských přístavech svých silné loďstvo, jakoby hodlala, pokusiti se o válečný vstup na půdu Anglie. To ale učiněno jen na pomatení; neboť když přípravy dokonány byly, vyjel Bonaparte s jádrem italské armády své (35 000 mužů) z přístavu Toulonského přímým směrem do Egypta (1798). Uloženoť jemu této země se zmocniti, aby odtud mohla podvrácena býti anglická moc v Indii.

Na cestě do Egypta odňal Bonaparte rytířům svatojánským zradou ostrov Maltu, uniknul stíhajícímu ho loďstvu anglickému, jemuž velel Nelson, a přistál v Alexandrii, již vzal útokem. Odtud vedl vojsko své za největších útrap a svízeli skrze poušť, porazil v bitvě u pyramid vojsko Mamelukův a vešel po té vítězně do Kaira. Ano zde zanášel se organisací země po způsobu evropském, dopadl Nelson loďstvo francouzské

u Abukiru a zničil je téměř dokonale, tak že Francouzům i návrat nemožným jest učiněn. — Aby předešel možný útok se strany paše syrského, dal se po té Napoleon sám na pochod do Syrie, vzal útokem Jaffu, kdež 2000 zajatých Ščipetářů postříleti kázal, a přikročil na to k obléhání staroslavného Akru. Hnav několikrát útokem, nestačil přece k vzetí pevnosti, jíž hájil anglický komandant Sidney Smith, i odhodlal se tudíž, poněvadž také mor valnou část vojska jeho byl zachvátil, vrátiti se do Egypta. Brzo po návratu svým porazil u Abukiru třikráte silnější vojsko turecké a dodal tím opět myslí malátně-jícímu již vojsku svému. Dostav po té zprávu o nebezpečném postavení republiky francouzské, odevzdal vrchní velení generálu Klebrovi a zdvihl se na cestu do Francie ((1799). Zůstavené v Egyptě vojsko francouzské vrátilo se r. 1801 v následcích smlouvy, kterouž zavázalo se vykliditi Egypt, na anglických lodech do vlasti.

§. 29. Druhá válka spolčenců (1799—1802) a konsulství Napoleona Bonaparta (1799—1804).

[Obnovení války v Evropě.] V Evropě vzal zatím mír Campoformijský rychlý konec, poněvadž direktori početnými svévolnostmi byli učinili zřejmé, že zamýšlejí proměnití Itálii v republiku, podřízenou Francii. Papež Pius VI. stal se první obětí této politiky; byltě jat, z Říma vyveden a stát církevní proměněn v republiku (1798). Podobně přinuceni jsou král sardinský odstoupiti Piemont, Švýcarsko pak Ženevu a k rozkazu francouzskému dáti sobě novou ústavu. Tato napořád rostoucí svévole byla posléze příčinou, že vzniknul nový spolek evropských mocností proti Francii (1799). Členy této druhé koalice byly především Rakousko, Rusko, Turecko, Neapolsko a Anglie. V Rusku byl zatím Kateřinu II. následoval u vládě syn její Pavel I. (1796—1801).

Neapolští počali válku, vtrhnuvše do republiky římské; jsouť ale poraženi, Neapol sama vzata jedním sborem francouzského vojska a po útěku králově proměněna země v republiku parthenopskou (1799). Touž dobou zbaven jest i velkovévoda toskánský pro podporu, Neapolským poskytnutou, země své. Zatím dostavilo se na bojiště vojsko rakouské a ruské; prvému veleli arcivévoda Karel a Melas, druhému Suvórov. Arcivévoda Karel, jenž stál proti Francouzům v Němcích, zvítězil

u Ostrachu a Stockachu (21. a 25. března 1799) a zahnal je za Rýn. V Itálii porazili Melas a Suvórov vojsko francouzské, jemuž velel Moreau, u Cassana, načež znamenitý tento vojevůdce ruský u Nového dokonale je potřel. V následcích těchto vítězství dostala se téměř celá Itálie do rukou spolčenců, kteří jali se bývalé vladaře zase dosazovati. Suvórov dal se po té na odvážný pochod přes Alpy do Švýcar, aby i odtud vypudil Francouze; ale pokus jeho nezdařil se, an Massena s Francouzi podrželi vrch. Suvórov opustil brzo po té se zmenšeným vojskem bojiště i navrátil se do Rus.

[**Bonaparte způsobuje svržení direktorů.**] Toť hle byl ten povážlivý stav republiky, o němž Bonaparta v Egyptě zprávy byly došly a kterýž ho pohnul vrátiti se. I odhodlal se, svrhnouti vládu direktorů a vyhlásiti ústavu novou, jež by mu zjedнала moci nejvyšší. Za pomoci přívržencův jeho a zejména vojska jest násilím rozeznána rada 500, zatímni vláda vložena do rukou Bonapartových a dvou spolčených s ním direktorů, načež zvláštní komisse vypracovala novou ústavu, jež vyhlášena jest dne 24. prosince 1799. Skrze ni vznešena jest na Napoleona Bonaparta co prvního konsula vláda na dobu 10 let; oba spolukonsulové, již mu dáni jsou za pomocníky, měli toliko postavení podržené. Konsulům po boku stál tribunál, skládající se ze 100 členů, již se o zákonech radili, a sbor zákonodárný, záležející z 300 členů, jimž předkládány jsou zákony buď ke schválení buď k zavržení.

[**Bonaparte zavírá druhou válku spolčencův.**] První konsul byl především bedliv toho, jak by umenšil počet nepřátel Francie a vyzbrojil nové vojsko. První věc zdařila se mu šťastně při císaři Pavlovi, jenž s Rakouskem i Anglií byl se znesnadnil a z jehož nedůtklivosti dovedl Bonaparte výborně kořistiti. Vojsko vyzbrojil s jara r. 1800 a dav se s ním mimo nadání na pochod přes oba Bernardy, Simplon a Sv. Gotthart, octnul se tím způsobem v zadech vojska rakouského, kteréž až k Janovu bylo postoupilo. Když Melas, velitel vojska rakouského, o tomto pochodu zvěděl, obrátil se proti Francouzům, jest ale od Bonaparta u Marenga (14. června 1800) poražen do té míry, že musil dáti v šanc ovoce dřevních vítězství v Itálii.

Zatím nevedlo se lépe vojsku rakouskému v Němcích, jemuž arcivévoda Ján velel a jež stálo v poli proti Francouzům za generála Moreaua; bylot u Hohenlind (3. prosince 1800)

poráženo a tak měli Francouzi se dvou stran svobodnou cestu k samému středu říše rakouské. Císař František II. odhodlal se tudíž k míru v Luneville (1801), jenž smluven pro Rakousko skoro na týchž základech, co mír v Campu Formiu. Nejzávažnější následky připravil mír tento německé říši, kteráž jest přinucena, odstoupiti Francii levý břeh Rýna. Knížata světská, pokud byla při tom o panství svá přišla, podělena jsou v náhradu duchovními statky, ležícími na pravém břehu Rýna, pak většinou bývalých svobodných měst říšských. I vypuzeným knížatům toskánskému a modenskému dostalo se podobné náhrady v Němcích. Počet kurfiřtů zvýšen na 10, z nichž toliko jeden byl duchovní, a sice nový arcikancelér, jemuž dán díl duchovního zboží Mohučského a Řezenského.

V Itálii podrželi jsou papež i král neapolský kraje, jež drželi po míru Campoformijském; republika předalpská rozšířena opět Parmou a nazvána republikou italskou; prvním konsulem jejím byl také Bonaparte. Vévoda parmský obdržel v náhradu Toskánsko, jež nazváno královstvím hetrurským. Přímě zůstaly s Francií sloučeny veškeré državy krále sardinského, pokud na pevnině položeny byly (Savojsko, Nizza a Piemontsko).

Francie trvala nyní jediné s Anglií u válce. Poněvadž po smrti imperátora Pavla I. (1801) syn a nástupce jeho Alexandr I. přátelství s Bonapartem zachovával, viděla se posléze i Anglie pohnuta míti se k míru, jenž brzo potom v Amiensu (1802) jest smluven. Anglie vrátila Francii všechny odebrané kolonie a slíbila, že i Maltu, již byla zatím dobyla, vrátí řádu svatojanskému; ale na to nedošlo, poněvadž válka hned následujícího roku pro svévolné jednání Francouzův znova jest vypukla.

[Bonapartova vnitřní činnost za doby konsulství.] Účinky vlády konsulův byly Francii celkem s velikým prospěchem. Poprvé od propuknutí revoluce navraceny jsou zemi zase pokoj a bezpečnost; Bonaparte sám pečoval celou řadou velice šťastných opatření o trvání jejich. Vyučování, byvší prvé dokonale zanedbáváno, přišlo opět k zvelebení a církvi katolické zjednáno smlouvením konkordátu s papežem Piem VII. (1801) bezpečného trvání. Zákonodárství občanské uvedeno slavným zákoníkem Napoleonovým (Code Napoleon) v jednotu a pořádek. První konsul snažil se smířiti všechny třídy obyvatelstva, zejména

šlechtu, s novým stavem věcí, emigrantům povolen pod jistými výminkami návrat do vlasti a mnohým vráceny jsou i zabavené statky. Tak braly se za první doby konsulství Bonapartova vnější i vnitřní věci Francie k nápravě i uzdravení svému, on pak sám stával se osobou velebenou v cizině a milovanou od vlastního národa. To však změnilo se rychle, a sice v následcích pánovitosti, kterouž první konsul povlovně počal na jevo dávat. Cizích vlád jal se totiž znepokojovati výbojnou myslí svou a doma přiváděl jedinou vůli svou k platnosti, zničuje při tom znenáhla politickou svobodu země.

Nejednou pokoušeli se jak republikáni tak královští odkliditi Bonaparta násilím z cesty, ale pokusy takové nezdařivše se, zavdaly mu spíše příčinu, zbaviti se deportacemi i popravami skutečných i podezřelých nepřátel svých. Podobný osud stihnul vévodu Enghienského, člena bourbonského rodu královského. Bonaparte dal ho v Badenu jíti a jako podezřelého účastníka spiknutí ve Vincennech zastřeliti. Cestu k trvalému držení nejvyšší moci proklestil sobě konsul tím, že dal sobě nejprv uděliti konsulství doživotní (1802), načež vložena na něho dvě léta později obecným hlasováním lidu dědičná hodnost císařská (1804). Po té proměnil i republiku italskou v království italské a zvěčiv toto novými svévolími (mezi jiným také državou republiky ligurské t. j. bývalé janovské), vstavil si sám v Miláně železnou korunu lombardskou na hlavu (1805). Co konsul byl již založil Napoleon řád čestné legie i způsobil takto počátek nového druhu šlechtictví: co císař Napoleon I. otočil se pak početnými, nově jmenovanými vévodami, knížaty, hrabaty a jinými osobami, jež všelijakými tituly jsou vyznamenány.

§. 30. Nová válka mezi Napoleonem a Rakouskem čili třetí válka společenců r. 1805.

[Příčiny.] Již r. 1803 vypukla nová válka Francie s Anglií, any obě moci na vzájem jaly se vyčítati sobě nezdržení výminek míru Amiensského. Poněvadž Hanoversko náleželo královskému rodu anglickému, počal první konsul válku, obsadiv tuto zemi; týmž časem zapověděl všeliký dovoz tovarů anglických do všech zemí jemu podaných a učinil takto počátek tak zvaného zavření kontinentu. Rakousko spatřovalo zase v tom, jak Bonaparte

v Itálii sobě počínal, nebezpečenství pro sebe. Tak přišel mezi oběma zkracovanými mocnostmi, mezi Rakouskem totiž a Anglií, k místu spolek, k němuž přistoupily také Rusko a Švédsko.

[**Průchod války.**] Napoleon tvařil se spočátku, jakoby pokusiti se chtěl o válku v Anglii samé. Znamenaje však, že Rakousko k válce jest připraveno, vytrhnul náhle z ležení boulogneského a poručil, aby vojsko, jsoucí již s částí na lodech, dalo se na pochod k Rýnu. Státy jihoněmecké, Bavorsko totiž, Vyrtembersko a Bádensko, podporovaly ho co spolčenci. Válka roznítla se jak v Itálii, kamž Rakousko nejlepšího válečníka svého, arcivévodu Karla, poslalo, jsouc toho mínění, že zde Napoleon válku započne, — tak i v Němcích, kdež velel generál Mack. Napoleon, zvoliv však Německo za bojiště, zaskočil Macka v Ulmu a přinutil ho, vzdáti se s velikým dílem vojska svého. Francouzi postupovali po té bez překážky dále, Murat obsadil Vídeň, an Napoleon do Moravy se obrátil, kdež srazil se u Slavkova s vojskem ruským, kteréž ke zbytkům vojska rakouského bylo se připojilo. V tak zvané bitvě tří císařů u Slavkova (2. pros. 1805) dosáhl Napoleon dokonalého vítězství. Císař František II. učinil ještě téhož měsíce mír v Prešporce, jímž postoupiti musil panství benátské ke království italskému, Tyroly Bavorům a venkovské země rakouské Bavorsku, Vyrtembersku a Badensku. Za to vydáno jest Františkovi Salcpursko, jehož držiteli, někdejšímu velkovévodovi toskánskému, dostalo se Vyrcpurka v náhradu.

Napoleon, jenž na tomto zisku ještě neměl dosti, užíval dále ještě štěstí svého. V Itálii zrušil panství Bourbonův nad Neapolskem, poněvadž král byl ke spolčencům přistoupil, a odevzdal zemi bratru svému Josefovi jmenem království; z republiky batavské učinil království hollandské a postavil nad ním druhého bratra svého Ludvika; kromě toho podělil nejzasloužilejší přátele své jinými menšími knížectvími. Většina knížat jiho- i západoněmeckých, zřekše se staré říše německé, smluvili se o spolek nový, tak zvaný spolek rýnský, jehož protektorem učiněn Napoleon. Knížata spolku rýnského zavázala se, podporovati v každé válce Francii určitým počtem vojska. František II. složil důstojenství císaře německého (1806), prohlásiv již dne 11. srpna r. 1804 v tušení věcí budoucích všecky své země dědičné za císařství rakouské a přijav

odtud název císaře rakouského. Z knížat spolku rýnského přiložili sobě Bavorský a Vyrtemberský titul králův.

Anglické panství na moři pokoušel se Napoleon vyhladiti ve spolku se Španělskem. Ale loďstvo španělsko-francouzské zničeno jest dokonale od Nelsona u Trafalgaru (1805); Nelson sám položil život v bitvě této. Válka s Anglií neustávala.

§. 31. Válka Napoleona s Pruskem čili čtvrtá válka spolčenců (1806—1807).

Prusko přidržovalo se od míru Basilejského ustavičného spolku s Francií, ač vzrůstající moc Napoleonova byla samostatnosti jeho s nemalým nebezpečenstvím. Když vypukla válka mezi Napoleonem a Rakouskem, zamýšlelo Prusko přistoupiti k tomuto, ale Napoleon uchlácholil je i získal krále pro sebe, vydav mu zatím Hanoversko. Záhy však ukázalo se, že nemíní Napoleon nikterak šetřiti Pruska, ač nebude-li to na vlastní prospěch jeho, a v skutku vyjednával již s Anglií o navrácení Hanoverska. Nyní odhodlalse Bedřich Vilém III. (1797—1840) k válce ve spolku s několika knížaty německými, mezi nimiž byl také kurfiřt saský. Vojsko francouzské, zveličené pomocným vojskem knížat spolku rýnského, postupovalo rychle ku předu údolím řeky Sály; neboť Prusko bylo opomenulo přese všecku radu zkušených generálů, stáhnouti vojsko své při Rýnu. Napoleon, bera se zatím po šťastné šarvátce u Saalfeldu dále, porazil armádu pruskou v dvojité bitvě u Jeny a Auerštadt u (14. října 1806) tak rozhodně, že tato téměř vši mysli pozbyla; nejsilnější pevnosti se vzdaly a Napoleon ve 14 dnech po bitvě vjel vítězně do Berlína.

Nadarmo žádal král za mír; přinucen jest válku dále vésti, což učinil také za pomoci Ruska i Anglie, kteréž zatím byly se s ním spolčily. Ale i teď nepřálo mu štěstí válečné. Spolčená vojska rusko-pruská, bojovavši sice u Jilového (Eulau, 7. a 8. února 1807) dosti šťastně, setkala se po té u Fridlantu s rozhodnou porážkou. Po osobní schůzi cíře ruského Alexandra s Napoleonem zavřen s Ruskem a Pruskem mír v Tylži (1807). Výminky jeho byly tyto: 1. Prusko odstoupilo kraje své, ležící mezi Labem a Rýnem, z nichž Napoleon, zvěčiv je Brunšvyckem, Hessenkasselskem a částí Hanoverska, zřídil království vestfálské, jež propůjčil nejmladšímu

bratru svému Jeronýmovi. 2. Prusko vzdalo se svých polských držav, z nichž uděláno vévodství varšavské pro kurfiřta saského, jenž po bitvě u Jeny s Napoleonem byl se spolčil a k spolku rýnskému přistoupil, začož se mu dostalo také titulu královského. Posléze musilo 3. Prusko svoliti k válečné náhradě 120 mill. franků a zanechati až do vyplnění ustanovených výminek pevností svých v rukou Francouzův. — Řád zápo-
vědi kontinentu nevztahoval se odtud již na pouhé přístavy francouzské a na všechny země, s Napoleonem spolčené, nýbrž i v síle míru tylžského i na Prusko. K spolku rýnskému patřily odtud také všechny státy německé kromě Rakouska, Pruska a Holštýnska, jež bylo v držení Dánův.

§. 32. Svévolné novoty Napoleona na půlostrově pyrenejském.

Po míru tylžském obrátil Napoleon hlavní zřetel svůj k půlostrovu pyrenejskému. Portugalsko jest vyzváno, aby přistoupilo k zápo-
vědi kontinentu, že ale zpěčovalo se co dávní spolčenec Anglie zavřítí jí přístavy své, vešel Junot s francouzským vojskem skrze Španělsko do Portugal. Rodina královská zachránila se útekem do Brasilie, načež uvázal se Junot jmenem císaře Francouzů v držení Portugalska. Stejnému osudu propadlo Španělsko. Napoleon naklonil sobě krále Karla IV., čině mu naději k Portugalsku, a dovedl přitom chytře kořistiti ze ctižádosti padoucha don Manuele Godoye, španělského ministra. Nehodlaje nikterak plniti slibův svých, ustanovil se spíše Napoleon, jehož vojska zatím ve Španělich byla se rozložila, zmocniti se také země této. Lid, tuše nebezpečení, vzbouřil se v Madridě a přinutil Karla IV., aby vzdal se vlády ve prospěch syna svého Ferdinanda VII. Pod rozličnými záminkami vylákal po té Napoleon oba krále k cestě do Bayonnu na půdu francouzskou. Maje je zde v moci své, přinutil oba, že zřekli se práv svých ve vlastní jeho prospěch, on pak propůjčil korunu španělskou bratru svému Josefovi, jenž za to svakovi svému Muratovi Neapolska odstoupil.

Španělsko spatřovalo se v stavu nejbídnějším, jsouc opuštěno vlastními panovníky a nemajíc ani vojska ani prostředkův; vzdor tomu zdvihal se lid španělský pod smělymi vůdci

všech končinách země, chtěje zachovati cti a samostatnosti. Týmž časem vypravili Angličané vojsko vedené Wellesleyem (potomním vévodou Wellingtonským) do Portugalska, kteréž všedši do země, podporovalo odtud všemi silami chrabře bojující Španěly. Úspěchy nedaly na se dlouho čekati; Španělové zaskočili 20.000 mužů silný sbor francouzský u Bayleny a přinutili jej ke kapitulaci (22. července 1808) a několik neděl později vytlačili Angličané Francouze z Portugalska. Tyto události způsobily v Evropě největší překvapení a probudily nové naděje.

Nehody tyto byly posléze příčinou, že Napoleon osobně ujal se války ve Španělsku. Vojsk svých doplnil zde na 350.000 mužův, rychle uvedl bratra svého do Madridu a snažil se jednak lichocením jednak násilím nakloniti Španělův k uznání nového krále. Početná nová nařízení a dobré zákony určeny byly upevniti panství jeho. Zatím bojovali generálové Napoleonovi na rozličných místech s úspěchem proti udatným sborům národním, ba i sama Saragossa, bráněná hrdinským Palafoxem, musila se vzdáti po zoufalém odporu. Vzдор těmto i jiným ztrátám drželo se Španělsko přece, ba náleželo i povážiti, budou-li vítězné voje francouzské s to, aby trvale odporovaly ustavičným útokům obyvatelstva domácího, jež na všech stranách spojení jejich přetrhovalo a dovozu špiže i zbraní překázelo. Nejprv zlepšilo se postavení Španělův tím, že Napoleon s dílem vojsk svých ze země vyšel, maje válku s Rakouskem. Wellington, jenž nyní osmělil se z Portugal vypadnouti, porazil Francouze v bitvě u Talavery (28. července 1809). Poněvadž pak Napoleon po ukončení války s Rakouskem v pošetilosti své ještě se odvážil zdvihnouti válku na Rusko, dodělávali se Angličané i Španělové napořád nových úspěchův; po bitvě u Salamanky (22. července 1812), kdež ostal Wellington také vítězem, přinuceni jsou Francouzi opustiti Madrid, a když i u Vittorie (1813) jsou poraženi, vyklidili na dobro země španělské. Napoleon sám propustil nyní Ferdinanda ze zajetí, v němž ho do té chvíle byl držel, a ten ujal se zase vlády nad dědičnou svou zemí.

§. 33. Napoleon válčí s Rakouskem (1809).

Rakousko, jehož postavení porážkou Pruska a obrovskou rozsáhlostí moci francouzské napořád stávalo se povážlivějším,

uvítalo s potěšením povstání Španělů proti násilnickému panství Napoleonovu, majíc za to, že nadešla pro ně chvíle, za kterouž opět bude lze nabyti ztracené váhy a moci. Tak vypukla nová válka s Francií. Rakousko spoléhalo při tom na pomoc Pruska, kdež mezi tím ministr Stein pracoval opatrně o vnitřních opravách, dokazuje napořád potřebu války. Ale Stein, byv od Napoleona vypovězen, přinucen jest vyjít z Pruska; poněvadž pak Bedřich Vilém III. osobně obával se odvážiti tak smělého podniknutí, zůstalo spolupůsobení Pruska zcela na vahách. Tak mohlo Rakousko jediné na Anglii co spolčence počítati; naopak podporovaly Napoleona veškerý pomocné voje spolku rýnského, ba i samo Rusko spolčilo se s Francií, čímž donucen jest císař František poslati armádu též do Haliče. Kabinet rakouský byl té naděje, že národ německý, syt jsa tyranství francouzského, sáhne ke zbrani proti Napoleonovi, a vydal tudíž obecný manifest za tím směrem. Ten ale neměl trvalého účinku; toliko Tyrolští, kteříž panství bavorské byli sobě znechutili, zdvihali se houfně. Arcivévoda Karel, uživší opatrně doby míru k opravám válečným, vytrhnul s vojskem rakouským z Čech do Bavor, an Napoleon se značnou mocí válečnou podél Dunaje dolů postupoval. Po několika vítězných pŕtkách u Abensperka, Lancutu, Eckmühl a u Řezna zatlačil Napoleon vojska rakouská za Inn a vjel brzo po té vítězně do Vídně. V sousedství tohoto města, a sice u Ošprŕ na poli moravském, podstoupil Karel Napoleona novou bitvou (21. a 22. května), v níž tento poprvé jest poražen. Obecné víře v nepřemožitelnost jeho zasazena tím citelná rána. Napoleon zjednav sobě nyní na kvap posil, vrhnul se po té u Čonger (Wagram, 5. a 6. července) na arcivévodu Karla, jehož povedlo se mu zde poraziti. Císař František shledávaje, že nelze déle u válce pokračovati, uzavřel v Znojmě příměří, jež brzo následoval v zápětí mír Vídeňský (14. října 1803), skrze kterýž ztratilo Rakousko skoro 2000 mil državy své. Z toho obdržel Napoleon hořejší Korutany, Krajinu, celé rakouské i uherské Přímoří, jakož i Charvátsko až k Savě; Bavorsku dostalo se z toho Salcpurska a j. menších krajův, k vévodství varšavskému pak odstoupen celý zisk z třetího dělení Polska, t. j. tak zv. západní Halič, Rusku kraj Tarnopolský. Z odstupků k Francii zřízeny jsou potom i s Dalmacií tak zv. illyrské provincie a přivtěleny k císařství francouzskému; Rakousko pak, jsouc moře zcela odloučeno

a přestávajíc na povrchu 9464 □ m., kleslo na stupeň státu druhé třídy v Evropě.

Smutný byl zvlášť osud Tyrol. Bylať země tato r. 1805 postoupena Bavorům pod tou výminkou, že šetřeno bude zemského zřízení jejího. Když však dáno Tyrolům netoliko nové jméno (Bavory jižní, nýbrž zvěčeny i daně a zaveden nenáviděný popis obyvatelstva, vzniklo v celé zemi veliké jitření, jež zvýšeno ještě tím, že hrubě uráženo jest od Bavorův katolické přesvědčení Tyrolanů. Spoléhajíce na pomoc císaře, povstali tudíž horáci tyrolští, aby položili statky i krev za práva předkův svých a za panství rodu habšpurského. V čele hnutí stál Ondřej Hofer, hostinský v údolí Passerském, muž pro horlivost náboženskou a mysl vlasteneckou nad jiné vážený; neméně proslavili se podnikavý Speckbacher a nadšený kapucín Haspinger, jenž s křížem v ruce vodil chrabré zástupy. Bavoři přinuceni jsou opustiti Inšpruk a vzali ještě jiné značné ztráty; ale zpráva o příměří Znojenském zbavila hnutí to všeliké naděje platného výsledku. Proto však nepopustili Tyrolští ani té chvíle, nýbrž bránili se Bavorům i Francouzům zároveň a dosáhli také mnohých stkvelých úspěchů, ale posléze vzmohli je přece silnější nepřátelé jejich. Tyrolsko jest rozděleno ve tři části; jedna vtělena do království italského, druhá sloučena se 7 provinciemi illyrskými a třetí zůstala pod jmenem Bavor jižních při Bavorsku. Přední vůdcové povstání zachránili se útěkem; Ondřej Hofer však, jenž po dva měsíce se skrýval, vyzrazen byv a jat, zastřelen jest v Mantově k rozkazu Napoleona.

§. 34. Vrchol moci Napoleonovy.

[Zničení státu církevního.] Již za války s Rakouskem zmocnil se Napoleon státu církevního, poněvadž papež Pius VII. se zpěchoval, učiniti s Francií těsný spolek i přistoupiti k záповědi kontinentu. Když papež po té samého císaře v klatbu dal, jat jest a nejprvé do Savony, posléze pak do Fontainebleau odveden. Teprv porážka Napoleonova v Rusku zjednala mu něco volnosti.

[Druhé manželství Napoleona.] Po míru Vídeňském nalezal se Napoleon na vrcholu moci své. Nemaje z manželství svého s Josefinou, vdovou po odpraveném generálu Beauharnaisovi, žádných potomkův, dal se s ní rozvesti a zasnoubil se s Marií Louisou, nejstarší dcerou císaře Františka I. (1810), při čemž dávána na odiv největší nádhera. Následujícího roku porodila Marie Louisa manželu svému syna, jemuž udělen titul krále římského.

[Annexe Napoleonovy.] Chtěje jednak všudež dokonale provesti tržební zapovězení kontinentu na škodu Anglie a zkrotiti

takto posledního a nejzarytějšího nepřítele, jednak veden jsa nenasytnou pánovitou a zeměčtivostí, připojil Napoleon k říši své v době mezi l. 1810—1812 království hollandské (poněvadž bratr jeho, král Ludvik, zpěchoval se, zničití blahobyt země přísným zachováváním záповědi kontinentu), Hamburk, Brema, Lubek, Oldenbursko a všecko pobřeží, ležící mezi Labem a Rýnem; tím dosáhlo císařství francouzské největšího objemu. Rozkládalo se zajisté od pobřeží dalmatského až k Baltu a většina států evropských nalezala se kromě toho v závislosti nebo aspoň pod vlivem jeho; toliko Anglie, ač valně oslabena, vzdorovala ještě, a jediné Rusko stálo v plné své síle.

§. 35. Válka Napoleona s Ruskem (1812).

Od míru Tylžského byl Napoleon ve spolku s Aleksandrem, imperátorem ruským, jehož sobě byl získal, čině mu nadějí k rozšíření moci ruské na újmu Švédska i Turecka. A však naděje tyto ukázaly se býti pouhými vnadidly; neboť Rusko vymohlo na Švédsku po krátké ale stkvělé válce (1809) toliko odstupu Finlandie. Že však Napoleon jal se po té nakládati s Ruskem jako se státem třídy druhé, uraziv císaře i tím, že násilně zmocnil se země vévody oldenburského, blízkého příbuzného ruské rodiny panovnické, rostla nevrlost Aleksandrova, tak že posléze stala se válka nezbytnou. Napoleon spoléhal při tom netoliko na prostředky vlastní, nýbrž také na pomoc spolku rýnského, neméně i Rakouska a Pruska, kteréž vojska svá s část musily postaviti pod velení jeho.

S ohromnou armádou, čítající více než půl milionu bojovníků, hnul se posléze Napoleon v létě r. 1812 na Rus; pravé křídlo, jemuž velel Švarcenberk, bralo se do jižní Rusi, křídlo levé vedl Macdonald, v centru pak měl vrchní velení sám Napoleon. Tento přepravil se v červnu přes řeku Němen a vešel skrze Litvu do velké Rusi. Vojevůdcové ruští Barclay de Tolly a Bagration ustupovali před ním až k Smolensku, kdež posléze strhla se bitva, kteráž ale nebyla rozhodnou. Ač někteří z generálů Napoleonových zrazovali nyní z dalšího pochodu, shledávajíce, jak mocným spolčencem jest Rusům přirozená povaha země jejich, zůstal Napoleon přece na svém a tak dala se vojska na pochod k samé Moskvě. Nad Rusy pře-

vzal nyní vrchní velení starý Kutúzov. Ten nechtěje dáti Moskvu v šanc nepřátelům, odvážil se k vražedné bitvě u Borodina (jinak nad řekou Moskvou), v níž zůstalo na bojišti 70.000 mrtvol. Kutúzov musil ustoupiti a Napoleon vešel několik dní později vítězně do staroslavné stolice ruské, kterouž ale shledal na veliké překvapení své liduprázdnou; jen příšerné postavy míhaly se sem a tam po pustých ulicích. Záhy vzňal se v rozličných končinách ohromného města toho zúřivý požár, jenž potrvav za několik dní, téměř dokonale v ssutiny je obrátil.

Napoleon, nenašed tudíž v rozvalinách Moskvy žádoucího oddechu vojsku svému, jest takto přinucen, vydati se na pochod zpáteční; že však byl příliš dlouho otálel, nechtěje sáhnouti k tomuto jedinému prostředku spásy, promeškal tak chvíli příhodnou. Neboť když vojska francouzská dne 18. října posléze na pochod se dala, dostavila se hned s počátku zima severní se vši svou krutostí, způsobujíc Francouzům napořád veliké ztráty. Tyto vzrůstaly každým dnem do hroznějších rozměrův, poněvadž cestou skrze spustošené krajiny nastal dokonalý nedostatek potravy a zima posléze dostoupila až 27 stupňů. Při tom týrání jsou Francouzi ustavičnými nájezdy kozákův, kteří na koních svých s podobnou náhlostí jsou se ztráceli, s jakou byli se zjevili. Když posléze hlavní armáda k řece Berezíně dorazila, ukázalo se, že toliko 8000 mužů způsobili jsou ke zbrani; Ney a Oudinot bránili s nimi přechodu přes Berezínu proti přesile a početným dělům vojska ruského. Po tomto posledním hrdinství změnil se ústup v zmatený útěk a vojsko francouzské bylo v pravdě v niveč obráceno. Teprv na půdě německé shromažďovali se zase skrovní pozůstatkové jeho. Napoleon vida vše býti ztracené, opustil armádu a spěchal na saních do Paříže. Pomocné sbory rakouské jakož i pruské, nebyvše nepřítelem příliš obtěžovány, měly poměrně malé škody; York, vůdce vojska pruského, učinil o své újmě s Rusy smlouvu neutrální, čímž zbavil se všelikého útoku s jejich strany. Podlé zpráv úředních zahrabáno jednak, jednak spáleno r. 1813 v Rusku přes 243.000 nepřátelských mrtvol.

§. 36. **Vojna za svobodu (1813—1814).**

Požár Moskvy a v zápětí za ním následovavší záhuba armády francouzské probudily v uhnětených národech evrop-

ských naději konečného osvobození a zničily víru v nepřemožitelnost Napoleona. V přední řadě bylo to nejvíce ponížené Prusko, jehož lid dychtil po válce proti Napoleonovi. Král uposlechnuv hlasu národa, schválil po skutku smlouvu, již byl York učinil s Ruskem. Poněvadž pak byl Berlín obsazen Francouzi, přeložil král, aby svobodně mohl jednati, sídlo své do Vratislavě i vydal odtud (3. února 1813) manifest k národu, volaje k posvátné válce za ukovanou domovinu. Staří i mladí uchvácení stejným citem, hrnuli se k praporům. Zatím ujednána také mezi Pruskem a Ruskem smlouva na společný boj proti Francii, ku kteréž přistoupili také Anglie a Švédsko.

Tak počala se z jara r. 1813 v Němcích válka za svobodu. Napoleon, jenž po celou zimu pilně byl zbrojil, přišel s čerstvým vojskem, jež arci záleželo z mladých necvičených nováčkův, a spojiv se se sbory spolku rýnského, porazil Rusy i Prusy u Lična (Lützen, 2. května) a Buděšína (20. května). Po té vešel s nimi v příměří, hodlaje zatím o mír vyjednávati, a kdyby tento k místu přiveden nebyl, se zdvojenými silami znova na ně udeřiti. Na sjezdu v Praze počalo jednání; že však Napoleon výbojův svých zřici se nemínil, skončily se domluvy beze všeho výsledku. Rakousko, činíc se z nouze prostředníkem, mělo posléze chvíli za příhodnou, aby také obrátilo se čelem na utiskovatele svého. Když tedy příměří prošlo, přistoupil také císař František ke spolku proti Napoleonovi.

Spolčenci postavili do pole tři armády; armáda hlavní záležela po výtce z Rakušanů a Rusů pod velením knížete Švarcenberka, armáda slezská skládala se z Rusů a Prusů, vedených od Blüchra; v armádě severní pak, v níž byli Rusi, Prusi, Švédi a Hannoverští, velel králevic-následník švédský, někdejší maršálek francouzský Bernadotte.

Když válka znova počala, dobyl Napoleon u Drážďan nad Rusy a Rakušany velkého vítězství (27. srpna). Byl to však poslední jeho úspěch, neboť od té chvíle stíhaly ho ustavičné nehody. Byltě již několik dní před tím Oudinot poražen u Grossbeeren od Bülowa a Tauenziena (23. srpna), Blücher pak dobyl při Katzbachu stkvělého vítězství nad Macdonaldem (26. srpna); týmž časem podlehl spolčeným sborům ruským i rakouským u Chlumu a Nakléřova českého (30. srpna) i Vandamme, jenž sám jest jat, a několik dní po té poražen jest u Dennevic dvakráte od Bülowa a

Tauenzienu maršálek Ney (6. září). Ztráty, způsobené Napoleonovi těmito porážkami, páčily se mnohem výše než na 100.000 mužů a vynesly jasně na den slabost jeho vůči silám spojencův. Tito, vyhýbavše se mu ustavičně od bitvy u Dráždan, aby podřízeným velitelům jeho zasadili rány tím citelnější, shromáždili nyní veškeré síly své a svedli s ním bitvu u Lipska (16.—18. října), v kteréž posléze zůstali jsou vítězi.

U Lipska měli spojenci v třetí den bitvy asi 300.000 mužů, Napoleon pak neměl ani plných 200.000. Bitva trvala po tři dni. První den nebyl Napoleonovi s neštěstím; nerovnost mezi silami jeho a silami nepřátel objevila se teprv druhého dne, když byli tiito značně posily k sobě stáhli. Mohl sice Napoleon dne druhého s obětmi poměrně nepatrnými nastoupiti zpětný pochod, ale pýcha jeho nedovolovala mu přiznati se takto k porážce své; tím ale zavinil sám třetího dne ztráty tak ohromné, že nebyl později ani s to, aby obhájil hranice porýnské.

Pomocné sbory spolku rýnského odpadly jednak již mezi bitvou od Francouzů, jednak počala nyní knížata spolku rýnského na kvap zřikati se spolku s Francií. Bavorsko učinilo to hned počátkem měsíce října a pokoušelo se se sbory svými zameziti Napoleonovi zpětný ústup. Tento porazil však u Hanau bavorského generála Wreda a dostal se šťastně až k Rýnu. Z vojska jeho následovaly ho však jen nepatrné zbytky. Přes 190.000 Francouzů, rozložených posádkami v pevnostech německých a polských, bylo nyní odtrženo od domova a ztraceno obraně vlasti.

Spojenci neholdali s počátku přejíti přes Rýn, nýbrž nabízeli Napoleonovi mír, jestliže se spokojí s hranicí rýnskou a vzdá se práv svých k Německu, Italii a Španělsku; nenasytné panovačnosti jeho viděly se však žádané oběti býti přílišnými a tak rozhodli se posléze spojenci, přenést válku do samé Francie a vynutiti tam konečný mír. Porážkou, již Napoleon po té u La Rothière (1. února 1814) utřil, podobalo se vše na zkázu jeho; že však nepřátelé z vítězství toho dosti nekořistili, domohl se svým geniálním vedením války nových úspěchů. Zvítězil totiž nad Blüchrem a Švarcenberkem, kteří se byli rozešli, a naklonil tak spojence k novému jednání o mír, kteréž ale při jeho neustupnosti podruhé minulo se cíle. Od té chvíle odvrátilo se však štěstí dokonale od něho; neboť poražen jest od Blüchra u Laonu a od Švarcenberka u Arcisu nad Aubou. Spojenci hnuli se nyní přímo k Paříži, ta se jim vzdala, a tak zlomena jest moc Napoleona, jenž

nevida zbyť, posléze ve Fontainebleau trůnu se zřekl (11. dubna). Za to vykázán mu ostrov Elba a 2 milliony franků ročních důchodů.

Se svolením vítězů dostali se zase Bourbonové k panství ve Francii. Ludvik XVIII., bratr popraveného krále, zavřel se spolčenci první mír Pařížský, v němž uvedena jest Francie kromě přírůstku 150 □mil na dřevní své hranice.

§. 37. Nové spořádání Evropy v následcích kongresu Vídeňského (od 1. listop. 1814 až do 9. června 1815).

K upravení nového pořádku věcí sešel se ve Vídni kongres, k němuž dostavili se osobně největší díl panovníkův evropských, čímž nabylo shromáždění toto lesku nikdy nevidaného. Po dlouhých vyjednáváních, vzavších na se nejednou povahu povážlivou, smluvena jsou posléze následující ustanovení:

1. Rakousko obdrželo nazpět všecko, co bylo r. 1809 Francii postoupilo, a mimo to ještě celé Tyroly, Salcpursko, Lombardii a Benátsko s Dalmacií, Kotorskem a državou býv. republiky Dubrovnické (celkem 2634 □m.)

2. Prusko dostalo část velkovévodství varšavského (Poznaňsko), Gdansk, švédské Pomořany, ostrov Ruji, část Saska (již musil odstoupiti král saský), rozsáhlé kraje při Rýnu (s úlohou, býti strážcem jeho proti Francouzům) a Neufchatelsko ve Švýcarech.

3. Rusko obdrželo největší část velkovévodství varšavského (Krakov jest vyhlášen za republiku).

4. Anglie dostala Helgoland, Maltu, 7 ostrovů jonských a část dobytých kolonií.

5. Hollandsko a Belgie sloučeny jsou v jednu říši, jež nazvána královstvím spojeného Nizozemí, a dány domu Oranžskému.

6. Švédsko, jehož budoucím panovníkem státi se měl Bernadotte, obdrželo Norsko, jež musilo odstoupiti Dánsko.

7. V Němcích dosazeno opět několik vypuzených knížat, jako hannoverský, hesský a brunšvycký. Zároveň svedeny jsou veškeré státy německé v jediný spolek a tak založen spolek německý. Týž záležel mimo státy ryze německé ještě z Rakouska a Pruska (za jejich německé državy),

dále z Dánska (za Holštýnsko a Lauenbursko) a z Nizozemí (za Lucemburk). Všech členů spolku bylo 33.

8. V státu církevním, Španělsku, Portugalsku, v království sardinském (jež zvěčeno jest Janovem), v Toskánsku a Modeně dosazení k vládě dřevní panovníci. Marie Louisa, choť Napoleonova, obdržela k doživotnímu užívání Parmu, Piacenzu a Quastallu. Ze všech panovníků, Napoleonem dosazených, zachoval se jediný Jachým Murat v držení Neapolska.

§. 38. Napoleon se vrací.

Se srdcem sklíčeným rozloučil se Napoleon ve Fontainebleau s vojskem a panstvím svým i odešel na Elbu. Nebyl ještě dlouho na ostrově, ano neopatrné počínání Bourbonův, kteří s počátku s ochotou ve Francii uvítání byvše, myslí národa brzy sobě odcizili, naplnilo ho nadějami k obnovení ztracené slávy. Odhodlav se posléze, užiti rychle příznivých sobě okolností a spoléhaje na roztržku mezi účastníky kongressu Vídeňského, vrátil se v průvodu asi 1000 vojáků, kteří ho na ostrov Elbu byli následovali, zpět do Francie. Když se rozhlásila zvěst, že přistál v Cannech, vysláno jest proti němu četné vojsko francouzské; ale jak vojáci tak vůdcové jejich přešli k bývalému císaři svému. Sám maršálek Ney, jenž se byl prohlásil, že samozvance jatého do Paříže přivede, spojil se s ním. Po té opustil Ludvik XVIII. s rodinou královskou Paříž a utekl se do Gentu, ano Napoleon dne 20. března (1815) vjel vítězoslavně do Paříže. Tak počalo tak zvané 100-denní císařství.

Spolčené mocnosti, shromážděné na kongressu Vídeňském, sotva o těchto příhodách zvěděvše, vyřkly nad Napoleonem acht, usnesli se o obnovení války proti Francii a vypravili vojsko asi 900.000 mužů silné do pole. Napoleon, jenž by se byl rád vyhnul boji, zbrojil nyní o přítrž, ale vzdor všemu úsilí nebyl s to doplniti sborův svých na polovici počtu vojska nepřátelského; jen tehdy kynula naděje vyvážnutí, kdyby se mu bylo podařilo, přepadnouti a poraziti po jednom vojev nepřátelských, jež té doby ještě nebyly se v jediný celek shlukly. Nastoupil tedy na tuto cestu a vytrhnul do Belgie, kdež se mu zatím opříti mohli toliko Prusové a Angličané. Podařilo

se mu sice dobytí u Ligny některého úspěchu nad Blüchrem, ale hned po té poražen jest dokonale u Waterloo (čili Belle Alliance, 18. června 1815) od Wellingtona, jemuž ještě v čas ku pomoci přispěl neunavitelný Blücher. Vojsko jeho rozběhlo se na útěk, on sám pak vrátil se kvapně do Paříže a zřekl se trůnu ve prospěch syna svého. Po té odešel do Rochefortu a spoléhaje na velikomyslnost Anglie, vstoupil na loď anglickou. Angličané však, nedadouce mu požití očekávané svobody, podrželi ho v zajetí a odvezli ho posléze na ostrov Sv. Heleny, kdež držán co vězen státní až do smrti své (5. května 1821). Nyní odpočívá tělo jeho v Paříži.

Spolčenci, kteří podruhé do Paříže vešli, dosadili zase Ludvíka XVIII. na trůn a zavřeli s ním druhý mír Pařížský (15. listopadu 1815). Teď bylo Francouzům pykati za účastenství své v odboji Napoleona; ztratiliť přičknuté jim v prvním míru Pařížském rozšíření starých hranic z r. 1789, musili zaplatiti 700 mill. franků válečné náhrady, navrátiti pobrané v rozličných zemích evropských umělecké poklady a posléze vydržovati po tři leta posádku vojenskou 150.000 mužův.

Neštěstí Napoleona dotklo se také svakra jeho Jachýma Murata, krále neapolského. Poznávajíc ovšem, že od převedení Napoleona na Elbu nedostává se trůnu jeho pravého podkladu. Když tudíž Napoleon ve Francii poznovu vrchní moc k sobě potáhl, povstal také Murat, svolávaje Italiany do zbraně. Ale u Tolentina jest od rakouských vojsk poražen (3. května 1815) a zbaven trůnu neapolského ještě před dokonáným pádem Napoleonovým. Když pak později pokusil se opět o ztracené panství, jest na pobřeží Kalabrie, kdež byl přistál, jat a zastřelen.

Tím způsobem dovršeno jest vítězství spolčených knížat na všech stranách. Připisující příčinu velikých úspěchův svých po tolika porážkách a protivenstvích prozřetelnosti božské, smluvili se o založení spolku nového, tak zvané svaté alliance, kterouž slibovali pomáhati sobě věrně vespolek u všelikých potřebách a spravovati národy své v duchu křesťanství. Přední členové svaté alliance byli císař František, císař Aleksandr I. a král Bedřich Vilém III.; znenáhla přistoupila k ní většina panovníků evropských, spolek však neměl dlouhého trvání.

Část II. Od druhého míru Pařížského (1815) až na naše časy.

§. 39. Turecko a Rusko.

[**Turecko.**] Turecko mělo za doby válek, v ostatní Evropě Napoleonem způsobených, dosti klidu a pokoje až na jednu válku s Ruskem, v kteréž přinuceno jest mírem Bukureštským (1812) odstoupiti Bessarabii; za to připravovaly se vnitř říše mnohem horší roztržky a bouře, jež zavinily hlavně útisky poddaných skrze lakotná pašata, jakož i nezřízená svévole posádek tureckých. Nejprv zdvihli se (r. 1806) s podporou Rusův Srbové za statečného Jiřího Černého, kteříž ale po mnohých utrpeních teprv r. 1816 vedením Miloše Obrenoviče (potomního prvního knížete) svobody a samostatnosti sobě vydobyli. Několik let později (1821) propuklo povstání mezi Řeky, kteříž spoléhajíce podobně na pomoc ruskou, také pokusili se učiniti konec tyranství tureckému. Válka, provázena nejohrožnějšími ukrutnostmi, klonila se již ve prospěch Turkův, any Anglie, Rus i Francie, spolčivše se k zachránění Řecka, loďstvo turecké v bitvě u Navarina dokonale zničily (1827). Poněvadž sultán Mahmud II. ani teď nemínil povolit Řekům samostatného postavení, vypovědělo mu Rusko válku.

[**Rusko.**] Válka vypukla r. 1828, ale nepotkávala se s počátku s rozhodným výsledkem. R. 1829 dobyl však ruský general Děbič u Šumna velikého vítězství a přešel Balkán, blížil se již k Cařihradu, an Paskěvič v Asii až po samý Erzerum postoupil. Nyní prosil sobě Sultán míru, kterýž uzavřen jest posléze v Odrině (1829) a jímž rozšířeny netoliko hranice Ruska až k Dunaji a hořejšímu Arasu, ale pojištěny také značné výhody tržbě jeho. Mahmud II. uznal také samostatnost Řecka, kteréž prohlášeno r. 1830 za království a jehožto koruna vložena dvě léta později na hlavu bavorského králevice Oty.

Kongress Vídeňský obnovil také království polské pod svrchovaností ruskou, jakkoli v těsnějších mezích, císař Aleksandr I. (1801—1825) udělil mu pak r. 1815 ústavu se sněmem a vlastní správou. Poněvadž záští Polákův, obnovení dřevní veliké říše své nikdy z mysli nepustivších, nikterak tím se neumálilo a Mikuláš I. (1825—1855), jenž šlechtného

bratra svého na trůně následoval, přísnou samovládou ještě více je rozněcoval, vypuklo v Polsku r. 1830 povstání, jehož účelem bylo, svaliti se sebe dokonale panství ruské. S počátku dodělali se povstalci leccjakých úspěchů, později ale odvrátilo se štěstí od nich dokonale. Po porážce u Ostrolenky (skrže Děbiče) a vzetí Varšavy od Paskěviče (1831) přinuceni jsou Poláci složiti zbraň a zbaveni jsou ústavy své; jinak ponechána zemi vždy ještě zvláštní správa s místodržícím v čele.

Císař Mikuláš jal se v potomních letech obecného míru s nemalým úsilím pracovati jak o vnitřních opravách, tak o zlepšení poměru křesťanů východních, hodlaje takto nejspíše dojíti vlastního vysokého cíle svého, totiž podvrácení panství tureckého v Evropě. Dosáhnuv vlivem svým ve prospěch křesťanův tureckých vážných ústupků při portě, jal se u sultána Abdula Medžida ucházeti se o protektorát nad křesťanskými jeho poddanými. Že ale sultán v žádosti této nemínil povolit, propukla nová válka mezi Ruskem a Tureckem (1853). Loďstvo turecké poraženo a spáleno sice v námořní bitvě u Sinubu (listop. 1853) a neméně osazeny jsou od Rusův Moldava i Valašsko. Brzo po té dostalo se však Turkům výdatné pomoci od Francie a později též od Sardinie, odkudž válka východní čili krymská nabyla mocných rozměrův. Válečné sbory francouzské i anglické jevily se na Krymu (ano Rakousko obsadilo od Rusův opuštěná knížectví podunajská), dobyly při ř. Almě vítězství nad Rusy (1854) a vzaly posléze po jedenáctiměsíčním obléhání útokem velikou přímořskou pevnost Sevastopol. Mikuláš zemřel během války (1855); syn a nástupce jeho Aleksandr II. smluvil se se spolčenými mocnostmi o mír Pařížský (1856), v němž Rusko odstoupilo hrdla dunajská i s částí Bessarabie a uznalo celost državy turecké. Zveličená takto Moldava a Valašsko spojily se na to v jediné knížectví pod jmenem Romanie, na jehož trůnu nachází se nyní kníže Karel z rodu hohenzollernského.

Po míru Pařížském obrátil císař Aleksandr II. všechen zřetel svůj k vnitřnímu stavu říše a obecnému zvelebení jeho. Zrušiv nevolnictví lidu sedlského (1861) a upraviv všestranně nové poměry jeho, přihlížel především k povznesení národního hospodářství a osvěty, zakládaje školy, silnice a železnice, uvolňuje tisk, průmysl a tržbu a vydav nové zřízení městské i zemské. Podobně zlepšeno jest soudnictví, zvláště pak postaveno

vojsko i loďstvo na roveň s nejčelnějšími státy evropskými. Opatření tato vztažena jsou též na Polsko, ale k neveliké libosti Polákům. Tito zdvihli se poznovu (1863); byvše ale poraženi, přišli odtud nejen o vlastní správu zemskou, nýbrž přivtělení jsou dokonale k říši ruské.

§. 40. Francie.

[Bourbonští.] Ve Francii počaly za panování Bourbonských znova průchod bráti revoluční spolky a pletichy. Nadarmo snažil se král Karel X. (1824—1830), jenž bratra svého Ludvika XVIII. následoval, odvrátiti mysli národa od těchto nebezpečných cest válečnou výpravou do Alžíru (1830), v jejížto následcích vzat jest netoliko Alžír sám, nýbrž i největší díl země; různice mezi národem a vládou vzrůstaly napořád. Když král zejména nově zvolený sněm rozpustiv, chystal se i řád volební změnit, vypukla tak zvaná revoluce červencová (27.—29. července 1830). Karel X. přinucen jest vyjít ze země; jím připravila se starší linie Bourbonských o trůn francouzský, na jich pak místě prohlášen od sněmu Ludvik Filip, vévoda Orleanský, za dědičného krále Francouzův (7. srpna).

Revoluce červencová způsobila v celé Evropě mocné pohnutí myslí a došla následování i v jiných zemích. Tak stalo se zejména v Belgii, kdež vypuklo r. 1830 vzbouření lidu v Bruselech, jež čelilo k odtržení Belgie od Hollandska. S dopuštěním pěti velmocností prohlášena jest na konferenci v Bruselech nezávislost Belgie a Leopold princ sasko-kobursko-gotský zvolen dědičným králem Belgie (1830—1865).

A však i panování Ludvika Filipa ve Francii bylo ustavičným bojem s legitimisty, t. j. přívrženci vypuzených Bourbonských, s republikány i bonapartisty, v kterémž posléze skrze novou revoluci, dne 22.—24. února 1848 vypuklou, král podlehl a v jejížto následcích vyjít musil ze země i s rodinou svou. Po pádu Ludvika Filipa vyhlášena jest ve Francii republika, kteráž ale neměla dlouhého trvání. Louis Napoleon Bonaparte, synovec císaře Napoleona I., dal se zvoliti za presidenta a dovedl toho jednak rázností, kterouž obnovil zase pokoj a pořádek, jednak lstí a násilím, že na něho vznešeno obecným hlasováním

lidu pod jménem Napoleona III. důstojenství císařské (2. prosince 1852).

§. 41. Německo, Rakousko a Itálie.

[**Německo.**] Sjezd panovníků ve Vídni zřídil r. 1815 spolek německý, skládající se z 34 monarchických států a 4 svobodných měst, jehož účelem bylo zachování nezávislosti a neporušitelnosti státův spolkových a udržení vnějšího i vnitřního pokoje v Němcích. Věci tyto vyřizoval spolkový sněm ve Frankfurtě nad Mohanem, kamž jednotliví plnomocníci svých posílali.

Po roce 1815 očekával národ německý, že se mu dostane od panovníkův jeho opravdivého podílu v moci zákonodárné. Že se tak ale buď vůbec nestalo, buď jen do míry skrovné, zmocnila se myslí lidu trvalá nespokojenost, kteráž za rozličnými příležitostmi sobě na den cestu klestila. Pařížská revoluce únorová r. 1848 byla tedy jiskrou, vrženou do sudu prachu, i způsobila jak v Němcích, tak u většině ostatních státův evropských věci nebo menší výbuchy. Výsledek tohoto hnutí v Němcích byl především ten, že se svolením rozličných vlád svolán jest do Frankfurtu k poradě o novou ústavu Německa říšský parlament, vyšedší ze svobodné volby lidu. Když byl návrh ústavy přijat, zvolila většina parlamentu krále pruského Bedřicha Viléma IV. za císaře německého, jenž však nabízené koruny nepřijal, poněvadž knížata německá svolení svého nebyla k tomu dala. Tak potkalo se s nezdarem dílo sjednocení Německa a podobně nezdařily se samovolné pokusy Pruska, zříditi potom jakýs spolek užší, načež po rozmanitých rozbrojích dřevní německý sněm spolkový ve Frankfurtě teprve r. 1851 činnost svou poznovu započal.

[**Rakousko.**] Císařství rakouské bralo vzhledem k zemím, k spolku německému slušícím, také některého podílu v říšském parlamentě Frankfurtském a strženo tak do proudu hnutí německého. To však nebylo jediné, čímž r. 1848 otřesení jsou základové říše. Pestré složení Rakouska bylo příčinou, že národové rakouští jali jsou se bráti za cíli rozdílnými, kteréž nedaly se nejen mezi sebou srovnati, nýbrž i v pochybnost uváděly další trvání říše. Tak zejména dělo se v Uhřích a v království lombardsko-benátském.

Hnutí v Uhřích směřovalo s počátku k vybavení se z jednotné moci Rakouska a k pouhé unii osobní, záhy ale převrhlo se vlivem Ludvika Košuta v povahu nebezpečnou, chtěc dodělati se dokonalé samostatnosti koruny uherské. V snahách, aby odboj tento válečně byl položen, podporovali říši s počátku Charváti i Srbové, později pak Rusové, s jichž pomocí podařilo se r. 1849 po krvavé válce vyvrátiti povstání. Mezi těmito boji vzdal se císař Ferdinand I. (1835—1848) vlády a na trůn císařský dosedl synovec jeho, František Josef I. (2. prosince 1848).

[**Italie.**] V Itálii přivádělo se od více jak 30 let k platnosti obecné usilování o jednotu národní i politickou, kteréž v italských provinciích Rakouska proti vládě rakouské se obrátilo a r. 1848 v zřejmý odboj propuklo. Polnímu maršálkovi hraběti Radeckému, jemuž uloženo povstání udusiti, podařilo se to stkvělým způsobem přese všecku válečnou podporu, povstalcům od krále sardinského Karla Alberta poskytnutou (1849). Vzdor tomu neutuchly však snahy po jednotě; když pak nový král sardinský Viktor Emanuel I. (od r. 1849) z návodu ministra svého hraběte Cavoura v čelo hnutí se postavil a jsa Napoleonem III., jemuž jednalo se o spolek všech státův romanských, úsilně podporován, Rakousku r. 1859 válku vypověděl, došly věci tak daleko, že s pomocí francouzskou po dvouměsíční válce, zvláště pak po nešťastné bitvě u Solferina, dobyta jest celá Lombardie až k Minciui, kteráž také v míru Curyšském (1859) odstoupena, začež Francii od Sardinska vydány jsou Savojsko a Nizza. Úspěch tento vedl k vypuzení ostatních knížat italských a k obmezení světské moci papežovy na pouhý Řím a vřkolí jeho. Tak vzniklo království italské (1861), jež kromě Říma a Benátska celou Itálii obsáhlo a jemuž panovati se jal Viktor Emanuel co král italský.

[**Válka rakousko-prusko-italská r. 1865.**] Mezi Rakouskem a Pruskem, kdež Vilém I. po smrti bratra svého Bedřicha Viléma IV. († 1861) na trůn dosedl, panoval zejména od r. 1848 zjevný i tajný zápas o přednictví v Němcích. Zápas tento přetržen jest na chvíli, když roku 1863 Bedřichem VII. vymřel po meči královský rod dánský. Když totiž nástupce jeho Kristian IX. novou ústavu říšskou vyhlásil za platnou ne-
toliko pro ostrovy dánské, nýbrž i pro Jutsko a Šlesvyk, jejímž

zjevným účelem bylo podánštiti německé na věci díl obyvatelstvo Šlesvycka, opřely se tomu svorně Rakousko i Prusko, žádající, aby vyhraženo bylo Šlesvycku podobně co Holštýnsku postavení zvláštní. Poněvadž král Kristian nepovolil, vypukla mezi ním a spolčeným Rakouskem i Pruskem válka, kteráž skončila se porážkou vojsk dánských a odstoupením Šlesvycka, Holštýnska a Lauenburska (1864).

Záhy znesnadnily se Rakousko a Prusko o otázku příštího osudu Šlesvycka i Holštýnska. Rakousko chtělo držení jejich popříti oprávněnému dědici, vévodovi Bedřichu z Augustenburka; ale Prusko, jehožto politiku hlavně řídil ministr Ota z Bismarku, nemínilo ustoupiti bez vlastního zisku. Spor ten vedl r. 1866 k válce. Na jedné straně stálo Rakousko s většinou spolkových státův německých, na druhé pak Prusko s některými menšími státy německými, nad jiné ale s Itálií, kteráž pomýšlejíc stále na Benátsko, ráda spolčovala se s každým nepřítelem Rakouska. Na jihu jsou sice Italiáni dokonale poraženi u Custozzy (arcivévoda Albrecht) a v námořní bitvě u ostrova Visu (admirál Tegethoff), na severu však postupovali Prusové vítězně všemi směry ku předu a dobyli zejména u Hradce Králové čili Sadoví (ž. čerce. 1866) rozhodného vítězství nad vojsky rakouskými i saskými. Císař rakouský viděl se tím nucena učiniti mír Pražský (v srpnu 1866), v němž přisvědčil k rozejití se spolku německého a k vystoupení Rakouska z něho, později pak postoupil v míru Videňském (v říjnu 1866) také Benátsko k Itálii. — Úspěchů v Německu dobytých jalo se Prusko ihned v prospěch svůj obracet; vzalof nejen pro sebe Šlesvycko a Holštýnsko, nýbrž také Hanoversko, Hessko, Nasavsko a Frankfurt a založilo spolek severoněmecký, v jehož čelo samo se postavilo. Německo jižní zůstalo zatím samo pro sebe.

[Pořádání rakouských věcí ústavních.] Výsledek války z r. 1866 měl rozhodný vliv na změnění rakouských věcí ústavních. Po bouřích doby revoluční z r. 1848—49 potažena jest vrchní moc v říši opět výhradně do rukou císařových a zjednání ústavnosti odloženo stranou. Po válce v Itálii (1859) učiněn opravdivý pokus, dáti celé říši ústavu společnou. Ale ani vydaný k tomu konci diplom říjnový (1860), aniž tak zvaná ústava únorová (1861) nedosáhly účelu svého, poněvadž zvláště Uhři ustavičně protivovali se všelikému sloučení s jednotným tělesem

říše. Po válce rakousko-pruské dosáhli posléze Uhři cíle svého, neboť učiněno s nimi k radě nového ministra, svobodného pána (později hraběte) Beusta, narovnání (1867), jímž dostalo se říši, odtud na „rakousko-uherskou“ přezvané, základu dualistického. Týmž časem prošly také rozsáhlé změny u věcech správy a soudnictví a národní hospodářství počalo se ve všech zemích říše znamenitě zvelebovati.

§. 42. Válka německo-francouzská (1870—71).

Napoleon III. díval se r. 1866 válce prusko-rakouské s nadějí, že mu z ní vzejdou platné výhody. Rychlé a rozhodné prospěchy Pruska naplnily ho tudíž nevrlostí a když mu Prusko v žádosti jeho za rozšíření državy francouzské na újmu Německa odepřelo, vzrostla nevole jeho do té míry, že odtud bez ustání vyhledával příhodné příčiny k válce. Ta mu pak nadešla, když zejména vláda španělská po vypuzení Bourbonských (1868) nabízela korunu španělskou Leopoldovi, dědičnému knížici hohenzollernskému (1870). Napoleon prohlásil se, že nedopustí provedení takových úmyslův, i chystal se k válce vzdor tomu, že princ hohenzollernský koruny španělské veřejně se zřekl. Prusko, s nímž celé Německo bylo se spojilo, pustilo se do zápasu; v srpnu 1870 vešla armáda německá do Francie a dostala se po celé řadě krvavých vítězství (u Weissenburku, Wörthu a po třech bitvách u Met), jakož i po zajetí samého císaře Napoleona u Sedanu až pod samou Paříž (19. září), kterouž vojska německá válečně obehnavše, po několikaměsíčním obléhání vzdáti se přinutila. Všecko úsilí Francouzův, kteří po bitvě u Sedanu rod Napoleonův trůnu zbavili (4. září 1870) a vládu republikánskou sobě zřídili, ukázalo se býti daremné i nezbylo tudíž, leč přiznati nemožnost dalšího vedení války. Učinivše tudíž příměří, jali jsou se vyjednávatí o mír, jenž v květnu 1871 ve Frankfurtě jest uzavřen a v němž uvoliti se musili postoupiti Německu větší díl Elzasu a Lotrinska a zaplatiti válečné náhrady 5000 milionů franků.

Veliké úspěchy, jichž zbraně německé za vedení Pruska byly dobyly, způsobily pevnější sjednocení všech zemí německých a zřízení nového císařství německého (1871). Králi pruskému, Vilémovi I., nabídla jsou totiž veškerá knížata německá i svobodná města dědičnou korunu císařskou, již tento také přijal.

Král Viktor Emanuel, užívaje dobré příležitosti, zmocnil se za války německo-francouzské Říma (1870), jenž odtud vyhlášen za stoliční město království italského.

§. 43. Veliká Britannie.

Anglie počala sobě od r. 1815 nad jiné všímati vnitřního stavu věcí svých. Emancipace katoliků, prohlášená r. 1829, a zjednání jim volného přístupu do parlamentu a ke všem téměř hodnostem státním staly se hlavně v příčině Irska; ale ústupky tyto nespokojily přece zmíněné země. Za Viléma IV. (1830—1837) způsobeny jsou velké opravy v parlamentu, pokud totiž menším, průchodem času sešlým městysům vzato jest právo volební a dáno nezastoupeným posud městům tržním a fabričným.

Poněvadž Viléma IV. z nedostatku bližších dědicův mužských následovala v panství dcera bratra jeho Viktorie I. (1837), odloučeno jest Hanoversko, řídící se jiným právem následství, od Anglie, odkudž ostala ona země až do r. 1866 zvláštním královstvím pod vládou Arnošta Augusta, bratra Viléma IV. — Královna Viktorie pojala za manžela Alberta, kněžice sasko-kobursko-gotského († 1863). Za jejího panování běže se Anglie obrovským krokem ku předu na poli zvelebení tržebních a průmyslných věcí svých. — Povstání, vypuklé v anglických državách v Indii, jest krvavě potlačeno (1857) a tyto na novo značně rozšířeny. Také v Australii rozšiřuje se vždy více panství anglické a kolonie tamější vzkvétají vůčihledě. — Ve spolku s Francií podnikla Anglie tak zvanou válku krymskou proti Rusku (1854—1856) a dvojí válku s Kytají, kterýmiž přinucena jest tato otevřítí několik přístavův tržbě světové.

§. 44. Španělsko.

Ferdinand VII. (1814—1833) nedovedl zaceliti ran, kteréž války napoleonské zemi jeho byly způsobily. Již za vlády jeho vznikaly početné odboje a krvavé pŕátky stran; on sám pak zrušiv sálský zákon o následství, dosud i v Španělsku platný, ve prospěch nezletilé dcery své Isabelly, položil tím základ k dlouhé válce o následství. Neboť když po smrti jeho r. 1833 Isabella pod poručnictvím matky své Kristiny na trůn španělský dosedla, přijal bratr králův don Carlos titul krále španělského i setkal se s hojnými přívrženci. Hrozná válka

občanská, kteráž odtud se počala (1833—1840), skončila posléze ujitím Karla i vojska jeho na půdu francouzskou. Zjevný i tajný zápas mezi stranami trval však bez přetržky dále a přivodil posléze v následcích svých vypuzení královny Isabelly a rodiny její ze Španěl r. 1868. Po marném pokusu, založiti ve Španělech nejprv vládu republikánskou, pak zase panství rodiny cizí (Savojské), vrácena jest vláda rodu bourbonskému povoláním Alfonse, syna Isabelly, na trůn (1874).

§. 45. Amerika.

V Americe způsobeny jsou neobyčejné převraty tím, že v následcích válek Napoleonských odtrhly jsou se portugalské i španělské kolonie od mateřských zemí svých. Tak vznikly v Americe početné nové státy, které vesměs (kromě Brasilie) přijaly ústavu republikánskou, ale v nedostatku politického vzdělání obyvatel svých nedospěly na roven se spořádanějšími státy evropskými.

Mexiko, nejdůležitější z bývalých kolonií španělských, zdvihlo se po několika daremných povstáních posléze s některým úspěchem za generála Iturbida, jenž r. 1822 vyhlášen jest za dědičného císaře, brzo po té však svržen a zastřelen. V obnovené republice bylo rozličným vladařům ustavičné potýkati se se stranami vnitřními a nepřátely vnějšími, z čehož posléze císař Napoleon III. (1863) pojal myšlenku, zřízením dědičné monarchie v Mexiku oslabiti moc Sjdnocených států severoamerických, kteréž tehdy do války občanské byly jsou zabředly. Vojsko jeho, vedené generálem Bazainem, přinutilo presidenta Juareze k ustoupení a vešlo do samého hlavního města Mexika, načež tamější shromáždění stavů nabídlo korunu císařskou Ferdinandu Maximilianovi, arciknížeti rakouskému. Ten ji přijal, jakkoli věci polovice země nalezala se posud v držení presidenta Juareze. Sjdnoceně státy americké uznaly zatím jen republiku a přinutily po skončení domácí války občanské císaře Napoleona, aby povolal ze země vojsko francouzské nazpět. Maximilian pokoušel se i bez něho udržeti se, ale nezdařilo se mu v tom. Byl jat a od mstivých vítězů zastřelen r. 1867. V Mexiku pak zavedena jest opět republika.

Nejvážnější změnou v Americe jest neobyčejný vzrůst Sjdnocených států severoamerických, kteréž jednak

koupí, jednak přivtělením sousedních krajín takového objemu nabýly, žesáhají od jednoho okeánu k druhému. Nebezpečnou příčinou roztržky vnitřní byla však ode dávna v Unii otázka otroků v. V státech severních bylo otroctví zrušeno, v státech jižních naopak trvalo. Státy jižní umějíce chytře kořistiti z poměrův strannických, dosáhly toho, že volba presidenta svedla se nejednou po vůli jejich. Když však r. 1861 Lincoln, protivník politiky států jižních, na stolec presidentský dosednul, počaly se státy jižní (počtem 11) o další trvání zřízení svého, zejména pak o otroctví obávati a vytrhly se tudíž ze společného svazku. Vzniklá odtud válka občanská (1861—1865) byla jedna z nejkrvavějších, kteréž svět vůbec pamatuje. S počátku přálo štěstí válečné státům jižním, teprvé v třetím roce domohly se obce severní rozhodných úspěchův, až posléze po pětidenní bitvě u Peteršpurka (1865) vzat jest Richmond, sídlo vlády státův jižních, a tím zase obnovena dávní jednota. Odtud zrušeno jest otroctví v celém objemu Unie. — Od té doby vzrůstá Unie vůči hledě zvláště valným stěhováním se z Evropy, jsouc po Anglii vůbec prvním tržním státem světa. Rozličná odvětví národního hospodářství, jako železnice, paroplavba, průmysl fabričný a strojnictví dosáhly tam z část většího rozvoje, než v samé staré Evropě.

§. 46. Osvěta doby nové.

1. Věci náboženské.

Roztržka, způsobená v církvi katolické skrze protestantství, ukázala se býti s trváním; přece však zůstalo více než sto let v mnohých zemích na vahách, podrží-li tam vrch katolici či protestanti, až posléze mírem vestfálským nastal trvalý klid v zápasech náboženských. Nové různice způsobily však církvi katolické zase dvojí ztrátu. První různice vznikla skrze učení o milosti boží. Jansenisté, kteříž proto z lůna církve katolické vystoupili, skládají novou církev, nevalně četnou; sídlo jejich jest v Holandsku. — Příčinou druhé roztržky jest nález koncilu vatikanského z r. 1869—70, jímž uznává se papež za neomylného, prohlašuje-li co vrchní pastýř a učitel církve nějaké nové učení z odboru křesťanského věrosloví nebo mravouky. Odpůrci tohoto článku víry, tak zvaní starokatolici, jsou

rozšíření hlavně v Němcích. — Také mezi protestanty vypukly mnohé spory, kteréž potáhly za sebou vzniknutí četných nových sekt (jako kvakerův, methodistův, mormonův a j.) Tyto jsou za naší doby obzvláště v Sjednocených státech amerických hojně a mocné.

V zemích pohanských došla víra křesťanská také v době nové jednak skrze katolické, jednak skrze protestantské, zejména pak skrze anglické missionáře nového rozšíření. V čele missionářství katolického nachází se založená v Římě od papeže Řehoře XV. kongregace k rozšiřování víry. Největších zásluh toho způsobu zjednali sobě svým časem mezi katoliky jezovitě.

2. Vědecké výskumy doby nové.

Na zvelebení spisovatelství vědeckého mělo za doby nové nejprospěšnější vliv umění kněhtiskařské; byloť zajisté příčinou, že obsah drahocenných rukopisů, jichž osoby soukromní pro vysokou cenu jejich jen s těžší stačili sobě pořizovati, docházel brzo za lacinou cenu v obecnější povědomost. Prošlé pak z toho zakládání početných a velkých knihoven přičiňovalo se podobně jako university a vzrůstající se učené společnosti k vědeckým pokrokům doby nové.

Mezi rozličnými vědami dosáhly za doby nové neobyčejného rozkvětu zvláště také historie a zeměpis, o kterých zde zevrubněji budiž položeno.

a) Že se zejména dějepis za novější doby znamenitě vzmohl, toho děkovati jest jednak rozsáhlým studiím jednotlivých dějepisců, jednak skvělému a hluboce promyšlenému slohu, jenž slušně se staví po bok starým historikům. První pobůdka k tomu rozkvětu vyšla od Italianův, u nichž již v století 16. objevilo se několik znamenitých historikův, jako Machiavelli († 1527), Guicciardini († 1540) a Baronius († 1607). Jich následovali později početní spisovatelé pamětí (memoirů) ve Francii (vévoda St. Simon, vrstevník Ludvika XIV. a XV. a j.) a v Anglii, až posléze v době nejnovější ve všech zemích vyskytali se hojně znamenití dějepisci, jako mezi Francouzi Thiers a Guizot, mezi Angličany Gibbon a Macaulay (r. Mákóly), mezi Amerikány Motley, mezi Italiany Cantù, u Němcův Niebuhr, Schlosser, Raumer, Ranke, Dollinger, Mommsen a j., mezi Slovy Karamzin

(† 1826), Al. Hilferding († 1872), Joachim Lelevel († 1861), P. J. Šafařík († 1861), Fr. Palacký († 1876), Mich. Pogódin († 1876), ku kterýmž řadí se za nynějších dob Rusové Sergěj Solovjev (r. Salavjov) a Kostomarov, Poláci Luc. Siemieński, Jind. Szmitt, Charváti Ivan Kukuljevič, Rački a j. Mezi Uhry vyniká zvláště Lad. Szalay. Základem dějepisectví stal se nyní dějezpýt, t. j. vyšetřování a správné vydávání pramennův dějinných (listin, pamětí a t. d.), v čemž zejména pro dobu středověkou Němci, Čechové, Rusi, Srbové i Francouzi nad jiné vynikli.

b) Zeměpis. Od té doby, co Portugalsko africkými a Španělsko americkými výskumy byly daly podnět k rozmnožení vědomostí zeměpisných, neumdlivali národové evropští v horlivosti své na tomto poli vědění lidského, při čemž snahy jejich nesly se hlavně k tomu, aby poznali poznenáhlu veškerého povrchu zeměkoule. Potkala-li se skoumání 17. a 18. věku se značným užtkem, přičiňuje se věk 19. s úsilím ještě věčím, dojiti dokonale cíle toho. Úkol, jehož řešení zůstaveno době naší, bylo proskoumání severních i jižních končin polárních, jakož i vnitra Afriky, Asie a Austrálie. Každý z těchto úkolů má v sobě tolik nesnází, že jediné obrovská vytrvalost a neohroženost byly s to, pokusiti se o přemožení jich.

Co proskoumání severních zemí polárních se tkne, zakládalo se toto původně v přání, objeviti na severu Ameriky splavnou loděm cestu z Evropy do Asie. Anglický kapitán Franklin pokusil se r. 1845

Obr. 1. Plovoucí kry a trsy (skály) ledové.

o řešení této úlohy, ale nenavrátil se více. Neméně jak 19 výprav hledalo v době od r. 1848—1854 stopy jeho. M' Clure, jenž velel jedné z lodí, r. 1850 k vyhledání Franklina vyslaných, odkryl posléze průliv severozápadní, jež tak dlouho hledáno; vyšlo tedy na den, že Amerika jest ostrovem. Pro veliká nebezpečství, spojená s tímto směrem pouti námořní, nemá však tato cesta praktického užítku.

Mezi výpravami, zřízenými k vyhledání Franklina, zasluhuje přední zmínky výprava americká, již řídil dr. Kane (Křán, 1853), a to v té příčině, že na cestě své ze všech plavců točnových, před ním o to se pokusivších, na západní polokouli nejvýše k severu proniknul. Nalezaje se po celou dobu plavby v nemalém nebezpečství, aby lodě jeho nebyly rozdrceny od plovoucích ker a ledových trsů (jež spatřujeme na obr. 1.),

Obr. 2. Chýže eskymácká.

Obr. 3. Pouť sněhem a ledem.

dostal se Kane až do průlivu Smithova, kdež loď jeho zamrzla, aby potom na tři leta bez pohnutí odpočívala. Kane nepoložil však proto rukou do klínu, nýbrž postupoval na sáčkách a kocábkách po zemi i po vodě ještě výše k severu.

Obraz Kano v říši fulbské.

Útrapy a nedostatek, jichž zakusil, nemají sobě rovných; muka, jež vytrpěli Francouzi na zpátečním pochodu z Rus r. 1812, jsou proti svizelům zimy točnové takorba pohodlní. Ani Kane a druhové jeho s nejhroznějším nedostatkem, zimou, hladem a žízni zápasili, setkali se v krajinách točnových s kmenem Eskymákův, jenž bez obtíží byl přivyknul trudnému živobytí této věčné zimy. V obr. 2. spatřujeme chyži eskymackou, v obr. 3. obtížnou cestu sněhem a ledem, na kterouž Kane při výpravách svých nejednou nastoupiti musil. Na ten čas mají zeměpisci ještě odvážlivější cíl před očima; chtějíť totiž dosáhnouti severního polu samého. Možno-li vůbec, přese všechno úsilí vlád, společností i osob dodělati se cíle toho, okáže se teprv v budoucnosti. — Také k jižnímu polu směřovaly již cesty několika mořeplavcův, ti ale mohli mnohem méně dokázati, než výpravy k severní točně.

Podobně co vyskoumání severního pásu točnového, bylo i vyšetřování vnitřních končin Afriky podnětem dlouholetých trudův mnohých slavných mužův, z nichž dobrý díl položili za to životy své. Nejvíce prosluli Mungo Park, Lander, Rüppel, Vogel, Barth a Livingstone; zejména poslední dva podnikli největší cesty do nepřístupného vnitra Afriky a vykonali věci, kteréž pokládáno téměř za nemožné.

Barth vydal se r. 1850 na pouť do Afriky z Tripole. S nevýslovnými obtížemi klesil sobě cestu skrze rozličná plemena, obývající nesmírná prostranství pouště saharské; všude ukazovala se potřeba, pojistiti sobě dary dobrou vůli pohlavcův jejich. Po několikaměsíční cestě přišel Barth do říše Fulbi kmene černého, jenž prostředkem výbojů rozsáhlé panství v počtí Nigru byl sobě založil. Obr. 4. poskytuje pohled na Kano, jedno z předních měst říše fulbské.

Ohrazeno jsouc zdi čtyři zeměpisné míle dlouhou, čítá naopak jen 30.000 obyvatel a jest důležitým tržním a průmyslným městem vnitřní Afriky. Domy jsou stavěny z hlíny, staveb kamenných neznají. Proniknův na jih až do Timbuktova, urazil Barth až sem a nazpět v hromadě téměř 2000 zem. mil. cesty; alespoň polovice těchto Barthem navštívených krajin nespátrilo před ním nikdy oko evropské.

K úspěchům Barthovým přistupují důstojně cesty missionáře anglického Livingstonea. Vyšel od mysu Dobré naděje (1849), prošel na přič pevninou jihoafrickou od východu k západu a nazpět. Výsledek cesty jeho nezáležel toliko v zevrubnějším poznání povrchu krajin, jím proskoumaných, nýbrž rozmnožil nemálo vědomostí posavadní o národech afrických, jejich řečech a t. d. Před několika lety pokusil se Livingstone, nejednou již za mrtvého prohlášený, o novou cestu ve vnitřní Africe, setkal se tu ale se smrtí předčasnou (1874).

3. Umění výtvarná za doby nové.

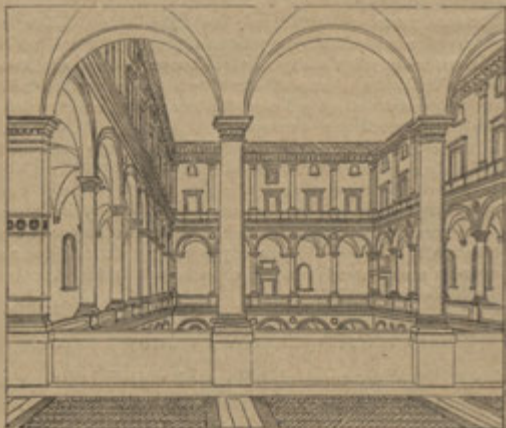
Počátkem doby nové oblíbilo sobě umění bráti se jinými cestami, než byly ty, po kterých chodilo se za věku středního. Změny nastaly nejprve v Itálii, počavše tím, že s velikou snahou a bedlivostí studovány jsou a nápodobovány umělecké práce

starých Řekův a Římanů. Doba nového probuzení starého vkusu uměleckého, jež takto nadešla, nazývá se dobou renaissance (vzkříšení). Klassický vkus umělecký jevil se ve všelikých způsobech umění lidského.

a) Stavitelství. Otcem renaissance jest Filip Brunellesco (1377—1446), jenž, zabývaje se po mnohá leta života svého studováním pomníků starověkých, o obnovu starodávního slohu stavebního pokusil se při dostavování kopule chrámu katedrálního ve Florenci. Vlastní výše své dosáhla renaissance v století 16.; bylť zajisté nejvýtečnějšími znalci jejími Bramante (1444—1514) a v každém směru co umělec proslavivší se Michelangelo Buonarroti (1475—1564). Předním dílem Bramantovým jest palác della Cancellaria (kancléřský) v Římě, jehožto vyobrazení (a sice dvoru jeho) níže se podává.

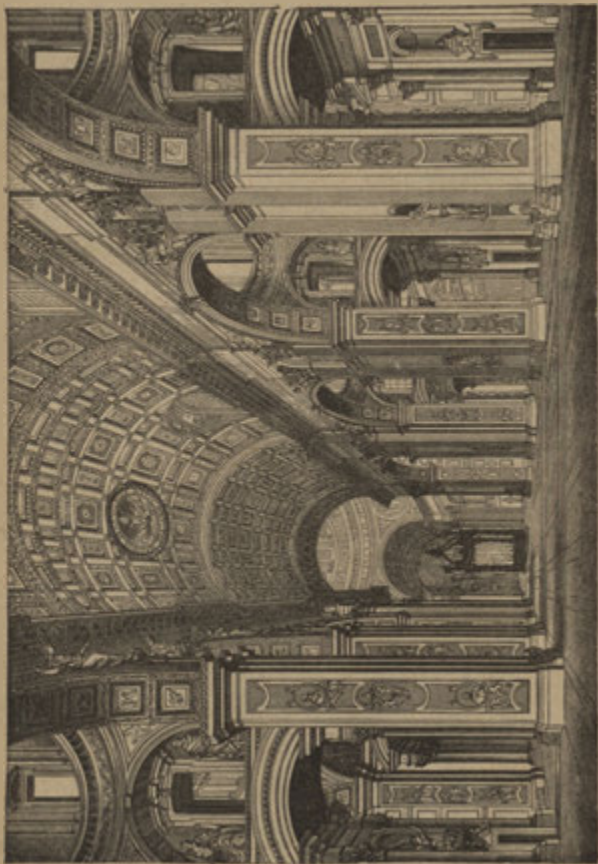
Nejslavnějším dílem Michelangelovým jest stavba Bramantem počatého chrámu sv. Petra. Ale ani on jí nedokončil; bylať po jeho smrti kopule podlé plánu jeho dostavěna a stavba celá teprvé v století 17. dokonána. Obr. 6. jest vnitřní vid. chrámu sv. Petra, obr. 7. pak obsahuje vnější pohled čelní na velikolepou tuto stavbu i s dvouřadím obrovských kolonád, kteréž nádvoří jeho obkličují a velebný dojem stavby značně zvyšují.

Vně Italie potýkala se renaissance za delší dobu se slohem gotickým a mnohé stavby, vzniklé v této přechodní době, jsou podivnou směsí obou slohův těchto. Ve Francii zjedнала sobě renaissance vítězný průchod za krále Františka I. a nástupcův jeho. Poněvadž králové sami tuto novotu

Obr. 5. Dvůr paláce della Cancellaria v Římě.

sobě byli oblíbili, stavěny jsou hlavně paláce novým tímto způsobem uměleckým. Pověstné stavby toho druhu jsou: zámek Chateau (obr. 8.), vystavěný z rozkazu Františka I., a počatá skrze něho stavba Louvru v Paříži (obr. 9. jest vid nádvořího průčelí jeho). Obr. 10. vypodobňuje zámek Verneuil, kterýž jest jedním z nejnádhernejších výtvorů renaiss-

Obr. 6. Vnitřní víd chrámu sv. Petra v Římě.

Obr. 7. Vnější pohled na chrám sv. Petra v Římě.

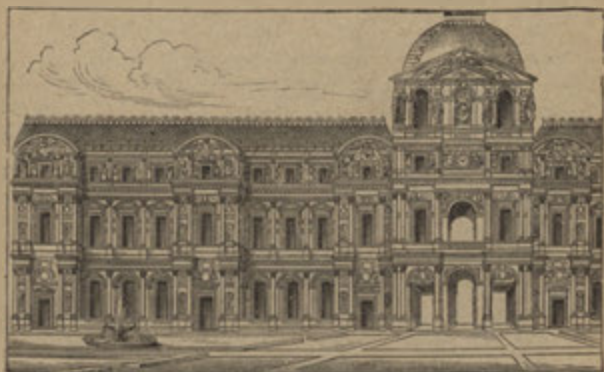
sance francouzské; stavěť jej, jak se podobá, slavný architekt francouzský Jacques Androuet du Cerceau († 1585).

Renaissanční stavby španělské jeví v počátcích svých neobyčejné bohatství dekorační (v ozdobování), připomínající nádherná díla stavitelství maurského; scházíť jim tedy ušlechtilá jednoduchost renaissance italské. Příkladem takové nádherné stavby jest tak zv. kaple nových králů v katedrálním chrámě Toledském, kteráž byla dokonána r. 1546 (obr. 11.). Teprvé za Filipa II. zjednal sobě průchod sloh klassický, a však s přidavkem jakési pošmournosti. Příklad takového slohu poskytuje vystavěný zřezkazu téhož krále klášter Eskurialský (obr. 12).

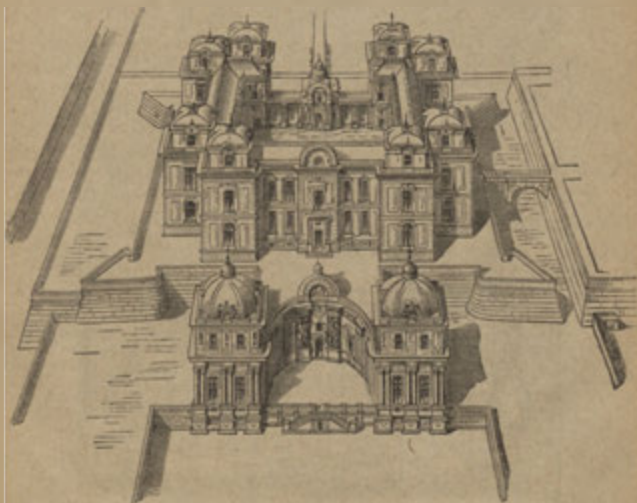

Obr. 8. Zámek Chalcáu.

Nejdéle podržela Anglie sloh gotický. Když pak i zde sloh renaissance se byl ujal, nehleděli sobě ryzosti italské, nýbrž přijali cizí námětky.

Obr. 9. Nádvoří průčelí Louvru.

Obr. 10. Zámek Verneuil.

Příklad takového smíšeného slohu shledává se při tak zvaném Wollaton House (obr. 13.), jež počato stavěti r. 1580.

Také v Německu a v Čechách udržel se sloh gotický až do druhé polovice století 16. Stavby renaissanční objevují se v Němcích s počátku jen po různu, později však již hojněji. Příklad slohu tohoto spatřujeme v obr. 14., jenž představuje část zámku Heidelberského. — V Čechách jsou příklady přechodného slohu renaissančního kostel na hřbitově ve Velvarech, kaple sv. Rocha na Strahově a bývalý kostel karmelitský

Obr. 11. Kaple nových králů v katedrále Toledské.

(původně evangelický) na Starém městě pražském (z konce 16. a počátku 17. věku); zvláště četně stavěny jsou týmž časem rozličné paláce a zámky šlechtické v Praze i po venkově, jako starý palác Rožmberský z konce 16. věku a pozdější Valdšteínův (obr. 15.) v Praze, zámek v Nelahozevsi a j., jakož i četné domy měšťanské v Praze, v Hoře, Prachaticích, Chrudími, Lounech, Mostu a j. Vzorem nejčistějšího slohu renaissančního jest letohrádek králové Anny v královské zahradě pražské, vystavěný k rozkazu Ferdinanda od ital. stavitelův della Stella a Ferrabosca. V Rusku, kdež zvláště za Jana Hrozného a prvních Romanových stavěli

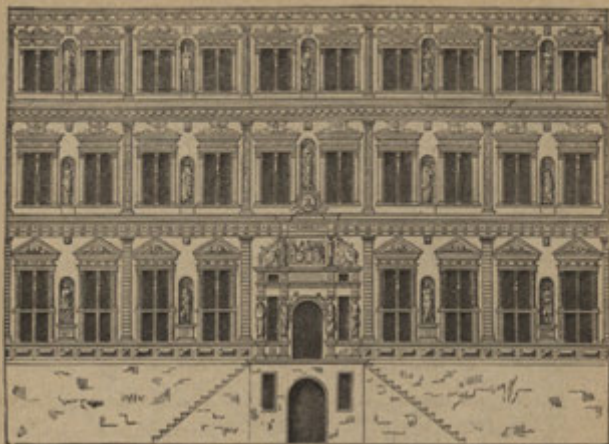
Obr. 12. Klášter Escorial.

rozliční italská mistra, jeví některé moskevské chrámy z týchž časův, jakož i věže a brány Kremle zvláštní směsici slohu gotického i renaissančního s rozličnými (zvl. byzantskými i ruskými) přímětky. Naopak jsou tak zvl. těrem (starší palác císařský) v Kremli, jakož i rodinný dům Romanových v Kytajgorodě Moskevském pravými vzory ozdobného slohu renaissančního, jehož i mnohé velkolepé (nové) stavby Petrohradské, jako eremitaže, chrámy Kazaňský a Isakijevský a t. d. šťastně následují.

Po slohu renaissančním přišel v století 17. a 18. sloh nepravidelný tak zvaný barokový. Povaha renaissance záležela v ušlechtilé jednoduchosti stavení a v střídavém užívání ozdob. Časům pozdějším to nestačovalo; libováno sobě spíše v obrovských rozměrech staveb, v překvapujících perspektivních zvláštnostech, v rozmnožování článků, zejména prostředkem

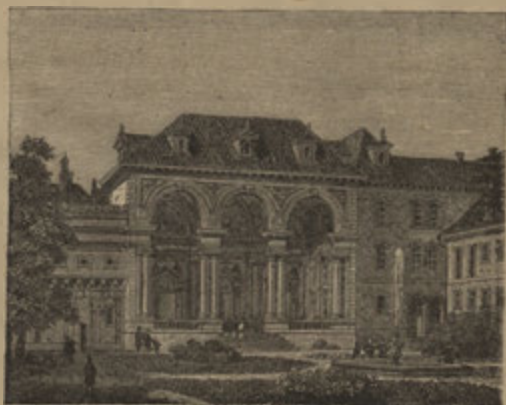

Obr. 13. Wollaton House.

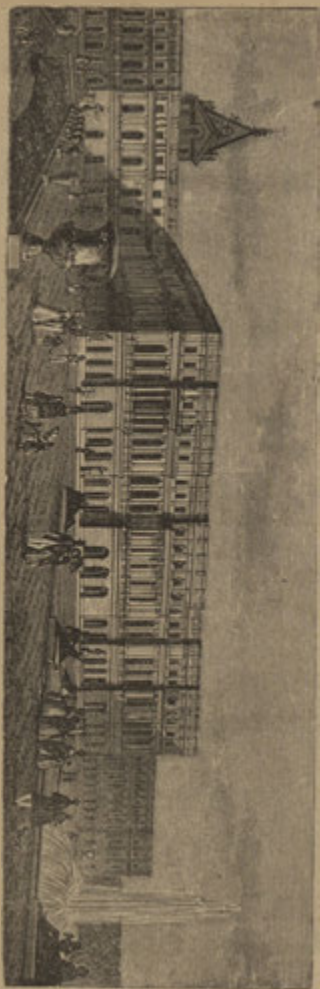
Obr. 14. Část zámku Heidelberského.

hromadění ozdobných sloupů a vyzdvihování těžkých a četných pilířův. Době této náleží pověstná stavba Ludvika XIV., t.j. zámek Versaillský

Obr. 15. Palác Valdštejnský v Praze.

Obr. 16. Zámek ve Versailles.

(obr. 16.). Přehnaný sloh barokový nazývá se rokokó. — Teprve v století 19. opanoval opět v stavitelství, jakož v umění vůbec, půdu vkus něžný a ušlechtilý, jenž z rozličných směrů uměleckých přijímá jen to, co v pravdě jest výtečné a dokonalé.

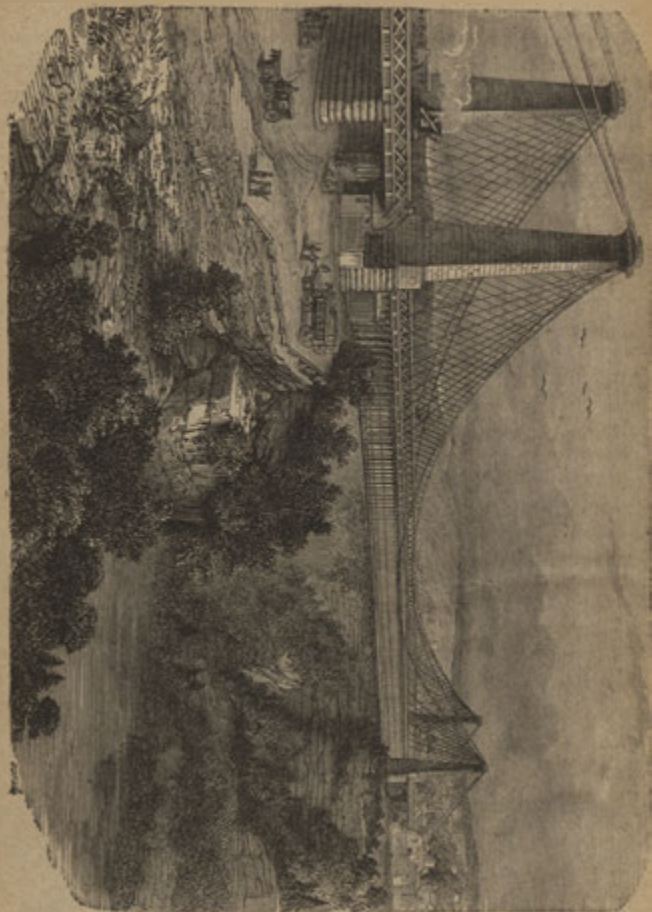
Všimajíce sobě doby nové, dosáhli bychom o snahách jejích ponětí velice nedostatečného, kdybychom zřetel svůj obrátili jedině k vlastním plodům uměleckým, na př. v architektuře, nedovedouce spolu s dostatek oceniti staveb užitečných. Dlouho divil se svět pracím Římanů v odhoru tomto, zejména jich velkolepým stavbám mostů, jako n. př. Dunajského mostu Trajanova v Dácii. především ale stavbám silničním, jako jest na př. silnice Appiova (via Appia, věčím dílem dlážděná). Co stavby obrovské mohou jim po bok býti stavěny jedině pyramidy a chrámy egyptské, jakož i skalné

chrámy indské. Dnešního dne nedivíme se více stavbám těmto co velikanům stavitelství; neboť moderní stavby železničné, stroucí se po celé zeměkouli, daleko je předstihují. S jakým nákladem píle a umělosti stavěna jest na př. dráha přes Severník, jejíž díl spatřujeme na obrazci 17., jakého namáhání vyžadovalo také nezbytné překlenutí širokých a divokých řek, aby doprava zboží a osob se přispíšila! Položení mostu Bufalského přes slapy Niagary (ob. 18.), tunelový most přes průliv Menayský (mezi Walesem a ostrovem Anglesea), moderní stavby přístavů jsou svého způsobu jediné a zůstávají daleko za sebou staré stavby vodní. Vzpomínajíce pak obtížných a velikolepých staveb vůbec, nesmíme zamlčeti nákladného provrtávání rozličných tunelů, jako je na př. tunel pod Temží v Londýně, podzemní železnice tamtéž a $\frac{5}{4}$ mil dlouhý průkop Montcenisský.

Obr. 17. Železnice přes Severník.

Obr. 18. Most přes řeku Niagara.

b) Umění řezbářské a sochařské doby nové děkuje klassického rozkvětu svého zmíněnému již Michelangelovi. Žák jeho Benvenuto Cellini († 1572) proslul pracemi v kovu.

Také sochařství přišlo později k úpadku; v století 19. však dospělo v následcích studování vzorův antických zase k vysokému stupni. Nejslavnější v něm mistři doby nové jsou Canova († 1822), Thorwaldsen († 1844), Schwanthaler († 1848) a Rauch († 1857).

c) Malířství jest umělecká práce době nové vlastní, za níž výkony starověké, pokud vůbec známy jsou, daleko pozadu zůstávají. Na podobu stavitelství a sochařství zvelebilo se malířství nad obyčej nejprve v Itálii a dosáhlo zde s počátku století 16. nepřekonané posud výše. Nejvýtečnější malíři shromažďovali okolo sebe vlastní školy, skrze kteréž zveleboval se směr, jež sobě byli oblíbili. Ve věku 16. byly takovými školami 1. škola florencká, již založil Michelangelo; 2. šk. římská, jejímž předním vyučencem jest veliký malíř Rafael Sanzio z Urbina († 1520); 3. šk. benátská, jejímiž mistry byli Tizian († 1576) a Paolo Veronese († 1588) a 4. šk. lombardská, v jejímž čele stáli Leonardo da Vinci († 1519) a Correggio († 1534). Každá z těchto škol vyznamenávala se určitým směrem, buď že malby její jeví obzvláštní sílu a smělost v komposici nebo neobyčejnou krásu v barvách, buď že jinými přednostmi vynikají. Též na sklonku 16. a v století 17. jeví se v Itálii výteční malíři, jako Annibale Caracci († 1609), Domenichino († 1640) a Guido Reni († 1642), mistři školy eklektické, pak Caravaggio († 1609) a Salvator Rosa († 1643) co mistři školy benátské.

Malířství nizozemské přivedli již v století 15. k nemalé dokonalosti bratři van Eyckové. Později rozdělilo se toto v školu brabantskou a hollandskou, z nichž onano bral se směrem italsko-elektickým, tato směrem naturalistickým. K první náleží Rubens († 1649), k druhé Rembrandt († 1669). Zvláštní jest genrové malířství Hollandanův; početní a výteční umělci jali se totiž barvami vyličovati poměry obecného života v původní prostotě jeho.

Z malířův německých, držících se v střední míře mezi idealismem Italů a realismem Nizozemčanův, jsou nejslavnější: Jan Holbein ml. († 1554), Albrecht Dürer († 1548) a Lukáš Kranach († 1553).

Slavní malíři národův jiných jsou Španěl Murillo († 1682), Francouz Claude Lorrain († 1682), Angličan Hogarth († 1764), Čechové Skreta († 1674) a Brandel († 1739), Jan Kupecký († 1740) a ryjec Hollar († 1677), ani Rusové až do 18. století starodávniho řeckého způsobu církevní malby se přidržovali.

V století 19. zvelebilo se bedlivými studii malířství na novo měrou neobyčejnou, a sice zejména v Němcích (Petr Cornelius, Overbeck, Schnorr, Schadow, Kaulbach a j.), ve Francii (Horace Vernet, Pavel Delaroche a j.), v Belgii (Gallait), v Rakousku (Makart, Čech Jaroslav Čermák, Poláci Grotgier † 1867 a Matiejko) a t. d.

4. Tržba a průmysl.

Zmínili jsme se již, že Hollandané v století 17. tržbu světovou k sobě potáhli, vytlačivše Španěly a Portugalce jakož i hanzu německou z tržišť obchodních. Moci Hollandanů zasadili posléze Angličané trvalou ránu. Týmž pořadem, jakýmž tito ve všech dílech světa o překot zakládali se jali nové kolonie, utužovala se i tržba v rukou jejich, tak že od století 18. bez odporu jsou prvním tržebním národem světa. V nejnovější době účastňují se velkou měrou tržby světové též Francouzi, Němci, Italíani a Rusové, zejména pak severní Američané. S nevídanou prvé výhodou pro rozvoj tržby jsou železnice a parolodě (zvláště šroubové), telegrafy, zdokonalené poštovníctví a tržební smlouvy doby nové.

Řemesla a průmysl vůbec zvelebily jsou se v nejnovější době měrou netušenou užíváním strojů, zvláště parních, a provozováním průmyslu v závodech čili fabrikách. I v té příčině vynikli Angličané nade všechny ostatní národy a fabričná práce jejich zvelebila se do té míry, že výrobky průmyslu svého rozvázejí do všech končin světa. K tomu třeba dodatí, že společnosti akciové, kteréž skrovně o sobě jmění soukromní v ohromné sumy shromažďují, činíce takto provádění nejnákladnějších podniknutí možným, průmyslu a tržbě služby prokázaly, kteréž podobají se účinkům, jež způsobily stroje na místě práce ruční.

5. Válečnictví.

Připomenuli jsme již při dějinách války třicítileté, že vojska oné doby skládala se z vojáků najatých. K najímání (verbování) přidružil se později jistý způsob odvodu z donucení, poněvadž vzrůstající potřeba velikých vojsk nedala se více uhraditi prostředkem pouhého najímání; později vzalo najímání dokonale za své, když zavedeno jest revolucí francouzskou sčítání čili popis obyvatelstva. V době nejnovější zjednává si všude platnost obecná povinnost branná; jediná Anglie činí v tom výminku, vydržujíc posud vojsko námezdné.

Tou měrou, jakou zdokonalovaly se zbraně střelné (ručnice a děla), měnily se též kroj a způsob válčení (taktika; moderních vojsk; krunýř, v století 17. ještě takorůzka nezbytný, ztratil posléze všecek svůj užitek. Jsoutě zakládány početné pevnosti nepoznané před tím způsobilosti obranné. Umění, řídit správně veliké vojsko a užívati příhodně vzhledem k povaze krajiny rozličných druhův zbraně, stalo se dnešního dne skutečnou vědou; válčit se za našich dob důvtipem, statečností a vědou, ovšem že ve spojení s úsilným užíváním veškerých pomocných prostředkův národa a státu. Co početnosti vojsk doby nové se tkne, jest tato mnohem větší než za dob předeslých. — K stejné síle, jako vojska pravidelná na pevnině, dospěla vojska a loďstva námořní státův přímořských. Početná děla a v nejnovější době železná obrnění zvýšila způsobilost lodí k útoku i obraně.

Kodolmen domu Habšpurského.

Maximilian I. + 1849
1. manžel Marie Bergenská
2. manžel Jiřina Marie Grilnická

(1) Filip Štěpán + 1586
manžel Johanna Keitlická

Klement 2. manžel
František I. kr.
franc.

Karel V. II. se španělským + 1556

Filip II. + 1598

Karel (Děs. Cariboh. Filip III. + 1601

Anna manžel
Ludvík XIII.
kr. franc.

Filip IV. + 1665

Marie Terézie manžel Marie Terézie manžel císaře + 1790

např. Ludvík XIV. kr. franc. Leopold I.

Ferdinand I. + 1564
manžel Anna Jagel-
lovská

Marie manžel
Ludvík II.
kr. španělsk.

Maximilian II. + 1550

Ferdinand Tyrolský + 1595

Budolf II. + 1607

Maximilian II. + 1608

Albrecht + 1608

Ferdinand Tyrolský + 1607

Karel Štěpán + 1590

Ferdinand II. + 1637

Leopold I. + 1657

Leopold I. + 1705 I. manžel Marie Terézie španělská, 2. manžel Klementina Polická Tyrolská, 3. manžel Klementina Polická

Ferdinand III. + 1657

Leopold I. + 1705 I. manžel Marie Terézie španělská, 2. manžel Klementina Polická Tyrolská, 3. manžel Klementina Polická

Ferdinand III. + 1657

Leopold I. + 1705 I. manžel Marie Terézie španělská, 2. manžel Klementina Polická Tyrolská, 3. manžel Klementina Polická

Ferdinand III. + 1657

Leopold I. + 1705 I. manžel Marie Terézie španělská, 2. manžel Klementina Polická Tyrolská, 3. manžel Klementina Polická

Ferdinand III. + 1657

Leopold I. + 1705 I. manžel Marie Terézie španělská, 2. manžel Klementina Polická Tyrolská, 3. manžel Klementina Polická

Ferdinand III. + 1657

Leopold I. + 1705 I. manžel Marie Terézie španělská, 2. manžel Klementina Polická Tyrolská, 3. manžel Klementina Polická

Ferdinand III. + 1657

Leopold I. + 1705 I. manžel Marie Terézie španělská, 2. manžel Klementina Polická Tyrolská, 3. manžel Klementina Polická

Ferdinand III. + 1657

Primo-, secundo- a tertio-genitura domu Habšpursko-Lotrinského.

Marie Terézie 1780-1790, provázka za Františkem I. velkokrátkým Tyrolským, etc. 1795-1795

Josef II. císař 1780-1790

František II. (J.) + 1835

Ferdinand I. etc.
rak. císař se
trou 1848
+ 1875

František Josef I. mar. 1850 Maximilian Karel Lotrinský

manžel Alžběta Bavorská + 1867

Budolf, Otěkla, Valerie

(1) Marie Antonie, manžel
Maxe Bavorského

Josef Ferdinand
duchovní zrození zrození
etc. + 1870

Leopold I. + 1705 I. manžel Marie Terézie španělská, 2. manžel Klementina Polická Tyrolská, 3. manžel Klementina Polická

Ferdinand III. + 1657

Leopold I. + 1705 I. manžel Marie Terézie španělská, 2. manžel Klementina Polická Tyrolská, 3. manžel Klementina Polická

Ferdinand III. + 1657

Leopold I. + 1705 I. manžel Marie Terézie španělská, 2. manžel Klementina Polická Tyrolská, 3. manžel Klementina Polická

Ferdinand III. + 1657

Leopold I. + 1705 I. manžel Marie Terézie španělská, 2. manžel Klementina Polická Tyrolská, 3. manžel Klementina Polická

Ferdinand III. + 1657

Leopold I. + 1705 I. manžel Marie Terézie španělská, 2. manžel Klementina Polická Tyrolská, 3. manžel Klementina Polická

Ferdinand III. + 1657

Leopold I. + 1705 I. manžel Marie Terézie španělská, 2. manžel Klementina Polická Tyrolská, 3. manžel Klementina Polická

Ferdinand III. + 1657

Leopold I. + 1705 I. manžel Marie Terézie španělská, 2. manžel Klementina Polická Tyrolská, 3. manžel Klementina Polická

Ferdinand III. + 1657

Ferdinand + 1808 manžel Marie
Isabell dšedická Medicej

František IV. + 1848

František V.

Domy Bourbonninský a Bourbonsko-Orléanský s liniemi svými ve Španělsku, Neapolsku a Parmě.

Jindřich IV. † 1610		Filip vévoda Orléanský † 1701	
Ludvík XIII. † 1643		Filip, vladař † 1723	
Ludvík XIV. † 1715 Manž. Marie Terezie Španělská		Ludvík † 1732	
Ludvík dauphin † 1711		Ludvík Josef Filip (Egalité) † 1793	
Ludvík dauphin † 1712		Ludvík Filip I. král Francouzův 1830—1848 † 1890	
Ludvík XV. † 1774		Ferdinand vévoda Orléanský † 1842	
Ludvík dauphin † 1765		Ludvík hrabě Parížský	
Ludvík XVI. Ludvík XVIII. Karel X. † 1793 † 1824 † 1896		Filip vévoda	
Ludvík XVII. Karel vév. Angoultémanský z Berry † 1795 † 1844		Parnský	
Jindřich vévoda Bordeauxský, hrabě Cham- bordský		Ferdinand	
		Ludvík	
		Karel II.	
		Karel III. † 1854	
		Robert	
		Filip vévoda I. král obou Sicilií, od r. 1735—1788 král španělský † 1788	
		Ferdinand I. král obou Sicilií † 1859	
		František I.	
		František II.	
		Karel III. † 1854	
		Robert	
		Filip V. vév. Anjouanský, král španělský † 1746	
		Ferdinand VI. Karel III. od r. 1759—1788 král španělský † 1788	
		Karel IV. 1788—1808	
		Ferdinand VII. † 1833—Don Carlos	
		Izabella	
		Alfons	

Rodokmen domu Hohenzollernského.

<u>Bedřich I. král pruský 1701—1713</u>	
<u>Bedřich Vilém I. 1713—1740</u>	<u>August Vilém 1736</u>
<u>Bedřich II. Veliký 1760—1796</u>	<u>Bedřich Vilém II. 1786—1797</u>
	<u>Bedřich Vilém III. 1797—1806</u>
<u>Bedřich Vilém IV. 1806—1859</u>	<u>Vilém I. (vládal od r. 1858, král od r. 1861, císař německý od r. 1871).</u>
† 1861.	<u>Bedřich Vilém</u>

Rodokmen panovníckých rodin ruských: Romanovůch a Holštýnsko-Gottorpských.

<u>Frédor II. 1678—1695</u>	<u>Joan V. † 1696</u>	<u>Aleksej Michajlovič (1645—1676)</u>	<u>Petr I. Veliký † 1725</u>	
<u>Katerina</u>	<u>Anna † 1740,</u>	<u>Zofie † 1790</u>	<u>I. manžel, Katarína Lapunskaja</u>	
<u>manž. vévody</u>	<u>vdava po</u>		<u>2. manžel, Katarína I. 1725—1727</u>	
<u>Meklenburko-</u>	<u>židovčan</u>			
<u>Střeleckého</u>	<u>Vilému</u>			
<u>Anna, manžel.</u>	<u>vévodovi</u>		<u>(1) Aleksej</u>	<u>(2) Alibabiz † 1762</u>
<u>Antonia Ol-</u>	<u>Kurinském</u>		<u>Petr II.</u>	
<u>šedka vévody</u>			† 1730	
<u>Brasavického</u>			<u>(3) Anna, manžel, Karel</u>	
<u>Joan VI.</u>			<u>Bedřicha vév. Holštýnsko-</u>	
<u>svatého ITH</u>			<u>Gottorpského</u>	
<u>(† 1764)</u>			<u>Petr III. † 1762</u>	
			<u>manž. Katerina II.</u>	
			<u>Kazimír Anhaltsko-</u>	
			<u>Schleiská † 1796</u>	
			<u>Pavel I. † 1801</u>	
			<u>Nikolaj I. † 1855</u>	
			<u>Alekandr II.</u>	
			<u>Albessolt</u>	

Rodokmen domny Štuartského a Hannoverského.

Jakub I. (Stuartský) král velkobritanský 1603—1625			
Alžběta manž. Fridrich V. kurfiřt Falcký		Karel I. 1625—1649	
Karel Ludvík kurfiřt Falcký	Žofie manž. Arnošt August Hannoverský Jiří Ludvík kurfiřt Hannoverský a od 1714—1727 král anglický co Jiří I. Jiří II. 1727—1760 Ludvík, princ Waleský † 1750 Jiří III. 1760—1820	Karel II. 1685—1685	
		Marie manž. Vilém Oranžský Vilém Oranžský	
		Jakub II. 1685—1688	
		Marie manž. Vilém Oranžský potom co král Vilém III. (1689—1702)	
		Anna 1702—1714	
		Karel Edvard † 1788	
		Jakub Edvard samozvanec † 1796	
		Jindřich kardinal † 1807	
		Jiří IV. 1820—1830	
		Vilém IV. 1830—1837	
Edvard vévoda Kentský † 1820			
Viktorie, královna od r. 1837, manž. Albert Sasko-Koburský † 1862			
Arnošt August král Hannoverský 1837—1851			
Jiří V. — 1893			

Synchronistický přehled dějin.

Doba první.

Od objevení Ameriky až k míru vestfalskému 1492—1648.

- 1492 Odkrytí Ameriky.
- 1493—1519 Císař Maximilian I.
- 1498 Objevení námořní cesty do Indie východní.
- 1498—1515 Ludvík XII., král francouzský.
- 1505—1533 Vasilij III. Joanovič.
- 1506—1548 Zikmund I. Starý.
- 1508 Liga Cambrayská.
- 1509—1547 Jindřich VIII., král anglický.
- 1515—1547 František I., král francouzský.
- 1515 Bitva u Marignana.
- 1517 Luther. Počátek reformace.
- 1519 Císař Karel V. 1519—1556 († 1558).
- 1519 Cortez v Mexiku.
- 1519—1522 První cesta kolem zeměkoule.
- 1521 Říšský sněm ve Vormsu.
- 1521—1526 První válka Karla V. s Františkem I., kr. francouzským.
- 1523—1560 Gustav Vaza.
- 1525 Sedlská válka v Německu.
- 1525 Bitva u Pavie.
- 1526 **Bitva u Mubače.** Ferdinand dosedá na trůny uherský a český.
Založení mocnářství rakouského.
- 1527—1529 Druhá válka Karla V. s Františkem I.
- 1529 Turci obléhají Videň. Sněm říšský ve Spýru (protestanti).
- 1530 Říšský sněm v Augšpurce. Vyznání augšpurské.
- 1531 Jednota Smalkaldská.
- 1533—1584 Joan IV. Hrozný.
- 1534—1535 Novokřtěnci v Munstru.
- 1536—1538 Třetí válka Karla V. s Františkem I.
- 1542—1544 Čtvrtá válka Karla V. s Františkem I.
- 1543 Definitivní potvrzení řádu jezovitského.
- 1545—1563 **Koncil Tridentský.**
- 1546—1547 Válka Smalkaldská.
- 1547—1559 Jindřich II. král francouzský.
- 1548—1572 Zikmund II. August.
- 1552 Smlouva Pasovská.
- 1552 Cárství Kazaňské opanováno
- 1556 Augšpurský mír náboženský.
- 1556—1598 Filip II., král španělský.
- 1556—1564 Císař Ferdinand I.
- 1558—1603 Alžběta anglická.
- 1559 Mír Chateau-Cambresiský.
- 1559 František II. král francouzský.
- 1560 Karel IX. král francouzský.
- 1561 Počátek válek o provincie baltické.
- 1562 Počátek válek hugenotských.
- 1564—1576 Císař Maximilian II.
- 1566 Zrinský brání Sihotě.
- 1567 Příchod Albův do Nizozemí.
- 1569 Unie Ljubelská.
- 1571 Bitva u Lepanta.

- 1572 Noc svatobartolomějská.
 1573 Jindřich Valoisský králem v Polsku.
 1574—1589 Jindřich III. králem francouzským.
 1575—1586 Štěpan Bathory, král polský.
 1576—1612 Císař Rudolf II.
 1581—1640 Portugaly pod panstvím španělským.
 1582 Počátek výbojův ruských v Sibiři. Jermak Timofějev.
 1584—1598 Fěodor I. Joanovič.
 1587 Marie Stuartka odpravena.
 1587—1632 Zikmund III. Vazovec, král polský.
 1588 Nepřemožitelná armáda.
 1589—1610 Jindřich IV. Bourbonský.
 1596 Unie Břestsko-Litevská.
 1598 Edikt Nantský.
 1598 Vyměnění Rurikovicův na Rusi. — Boris Godunov (1598—1605).
 1598—1621 Filip III. král španělský.
 1603—1625 Jakub I. král anglický. — Rod Stuartovců.
 1605 Počátek uvádění samozvancův (Lžidimitrich) na Rus a války o dědictví ruské.
 1608 Jednota protestantská.
 1609 Liga katolická.
 1610—1643 Ludvik XIII. král francouzský.
 1612—1619 Císař Matyáš.
 1613—1645 Michail Fěodorovič. Rod Romanových na Rusi.
 1618 Svržení místodržících v Praze. Počátek války třicetileté.
 1619—1637 Císař Ferdinand II.
 1620 Bitva bělohorská.
 1621—1665 Filip IV. král španělský.
 1624—1642 Richelieu.
 1625—1619 Válka dánská.
 1625—1649 Karel I. král anglický.
 1629 Mír Lubecký.
 1630 Složení Valdšteina. Gustav Adolf počíná válku švédskou (1630—1635).
 1631 Bitva u Breitenfeldu.
 1632 Bitva při řece Lechu. Smrt Gustava Adolfa u Lična.
 1632—1648 Vladislav IV. polský.
 1634 Zabití Valdšteina.
 1634 Bitva u Nördlink.
 1634 Mír Poljanovský.
 1635 Mír Pražský.
 1635—1648 Válka švédsko-francouzská.
 1637—1657 Císař Ferdinand III.
 1640—1688 Bedřich Vilém, veliký kurfiřt.
 1643—1715 Ludvik XIV., král francouzský.
 1643—1661 Mazarin.
 1645 Počátek bouří kozáckých. — Chmelnický.
 1645—1676 Aleksěj Fěodorovič.
 1648 Mír vestfalský.

Doba druhá.

Od míru vestfalského až do propuknutí francouzské revoluce (1648—1789).

- 1648—1688 Jan Kazimir, král polský.
 1649 Odpravení Karla I. krále anglického.
 1649—1660 Anglie republikou.
 1655—1660 Válka o dědictví švédské.
 1656 Bitva u Varšavy.
 1658—1705 Císař Leopold I.
 1659 Mír pyrenejský.

- 1660—1688 Karel II., Jakub II., poslední Stuartovci.
 1660 Mír Olivský.
 1666—1668 První válka výbojná Ludvika XIV. Mír Cášský.
 1667 Mír Andrušovský.
 1672—1676 Druhá válka výbojná. Mír Nijmežský.
 1673—1696 Jan Soběský.
 1676—1682 Fěodor II.
 1679 Mír v St. Germain en Laye.
 1680—1684 Reunie Ludvika XIV.
 1682—1725 Petr I. Veliký.
 1683 Propuknutí války turecké (1683—1699). Obležení Vídne. Bitva pod Lysou horou.
 1685 Zrušení ediktu Nantského.
 1687 Uhry stávají se říší dědičnou.
 1688—1697 Třetí válka výbojná Ludvika XIV. Mír Rysvický.
 1689—1702 Vilém III. oranžský král anglický.
 1698—1733 August II. saský, král polský.
 1697 Bitva u Zenty. Eugen Savojský.
 1699 Mír Karlovecký.
 1700—1721 Veliká válka severní.
 1700 Španělský rod habšpurský vymírá Karlem II. Počátek panství bourbonského ve Španělech.
 1701—1714 Válka o dědictví španělské.
 1701 Bedřich I. první král pruský (—1713).
 1702 1714 Královna Anna v Anglii.
 1703 Založení Petrohradu.
 1704 Bitva u Hóchstádtu.
 1705—1711 Císař Josef I.
 1706 Bitva u Turina.
 1706 Bitva u Ramilliers.
 1708 Bitva u Oudenarde.
 1709 Bitva u Malplaquetu.
 1709 Karel XII. poražen u Poltavě.
 1711 Mír pruský.
 1711—1740 Císař Karel VI.
 1713—1740 Bedřich Vilém I. král pruský.
 1713 Mír Utrechtský.
 1713 Sankce pragmatická.
 1714 Mír Raštatský a Bádenský.
 — Rod Hannoverský dosedá na trůn anglický. Jiří I. 1714—1727.
 1714—1718 Rakousko a Benátky válčí s Tureckem. Mír Požarevecký.
 1715—1774 Ludvík XV. král francouzský.
 1719 Smrt Karla XII.
 1721 Mír Nystädtský.
 1725—1727 Kateřina I.
 1727—1760 Jiří II.
 1733—1738 Válka o následství polské.
 1733—1762 August III., král polský.
 1735 Mír Vídeňský. — Panství bourbonské v Neapolsku a Sicílii.
 1739 Mír Bělehradský.
 1740—1780 Marie Terezie. — Rod habšpursko-lotrinský v Rakousku.
 1740—1786 Bedřich II. král pruský.
 1740—1742 První válka slezská.
 1740—1748 Válka o dědictví rakouské.
 1741—1762 Alžběta Petrovna.
 1742—1745 Císař Karel VII.
 1744—1745 Druhá válka slezská.
 1745—1765 Císař František I.
 1748 Mír Cášský.
 1756—1763 Válka sedmiletá.

- 1757 Bitvy u Prahy, Kolína, Rossbachu a Litvínova.
 1759—1788 Karel III., král španělský.
 1760—1820 Jiří III.
 1760 Bitva u Lehnice.
 1762 Petr III.
 1762—1796 **Katerina II.**
 1762—1795 Stanislav Poňatovský, poslední král polský.
 1763 Mir Hubertspurský. Mir Pařížský.
 1765—1790 Císař **Josef II.**
 1772 **První rozdělení Polska.**
 1772—1778 Válka rusko-turecká. Bitva u Česmy (1774). Mir Jasský (1778).
 1773 Zrušení řádu jezovitského.
 1774—1792 Ludvik XVI. král francouzský († 1793).
 1775—1783 **Válka severoamerická za samostatnost.**
 1778—1779 Válka o dědictví bavorské.
 1783 Opanování býv. chanství krymského.
 1785 Jednota knížat německých.
 1786—1797 Bedřich Vilém II.
 1787—1792 Rusko-rakouská válka proti Turecku.

Doba třetí.

Od vypuknutí francouzské revoluce (1789) až na naše dni.

- 1789 Vypuknutí revoluce francouzské.
 1789—1791 Ústavodárné shromáždění národní.
 1790—1792 Císař Leopold II.
 1791 Mir Svišтовský.
 1791—1792 Shromáždění zákonodárné.
 1792—1806 František II. († 1835), poslední císař německý.
 1792—1804 Francie republikou.
 1792—1795 Panství konventu národního.
 1792 (1793)—1797 **První válka spolčencův s Francií.**
 1792 Dumouriez vítězí u Jemapp.
 1793 Ludvik XVI. odpraven.
 1793 Vítězství rakouských vojsk u Neerwind.
 1793—1794 Hrušovláda ve Francii. Marat, Danton, Robespierre.
 1793 **Druhé rozdělení Polska.**
 1794 Vítězství Francouzův u Fleurusu.
 1795 **Třetí rozdělení Polska.**
 1795 Mir Basilejský.
 1795—1799 Vláda francouzských direktorů.
 1796—1801 Pavel I.
 1796 Arcivévoda Karel vítězí u Amberka a Vyrepurka.
 1796—1797 Bonaparte v Itálii. Mir Campoformijský.
 1797—1840 Bedřich Vilém III. král pruský.
 1798—1799 Bonaparte v Egyptě.
 1799—1802 **Druhá válka spolčencův s Francií.**
 1799 Bonaparte prvním konsulem.
 1800 Bitvy u Marenga a Hohenlind.
 1801 **Mir Lunevillský.**
 1801—1825 Aleksandr I.
 1802 Mir Amienský.
 1804 Napoleon císařem Francouzův.
 1804 František I. přijímá titul císaře rakouského.
 1804 První povstání Srbův za Jiřího Černého.
 1804 Napoleon přijímá titul krále italského.
 1805 **Třetí válka spolčencův s Francií.** Bitva u Trafalgaru. Bitva tří-
 císařská u Slavkova. Mir Prešporský.

- 1806 Josef Bonaparte králem v Neapolsku.
 1806 Ludvik Bonaparte králem hollandským.
 1806 **Rozpadnutí se říše německé.**
 1806—1813 **Spolek rýnský.**
 1806 Čtvrtá válka spolčencův. Porážka Prusův u Jeny a Auerstädtu.
 1806—1812 Válka rusko-turecká. Mír Bukureštský.
 1807 Bitva u Jilovéhoho. Bitva u Friedlantu. Mír Tylžský.
 1807—1813 Jeroným Bonaparte králem vestfalským.
 1808 **Panovnický rod španělský svržen.** Povstání Španělů. Wellington v Portugalech.
 1808—1899 Válka rusko-švédská. Mír ve Frederikshamu (odstup Finlandie).
 1809 **Rakousko válčí s Napoleonem.** Povstání Tyrolanů. Bitva u Ošprů a Esslink, pak u Conger. Mír Vídeňský.
 1810 Hollandsko připojeno k Francii.
 1810 Napoleonův sňatek s arcivévodkyní Marií Luisou.
 1811—1821 Španělské kolonie v Americe **odpadávají** znenáhla od země mateřské.
 1812 **Napoleon na Rusi.**
 1813 **Veliký boj za svobodu Evropy.** Bitvy u Liěna a Buděšina. Příměří. Bitvy u Grossbeer, při Katzbachu, u Dráždan, Chlumu a Naklérova, u Dennevic. **Veliká bitva národův u Lipska.** Pátka u Hanavy. Bitva u Vittorie.
 1814 Bitva u La Rothière, Laonu a Arcisu nad Aubou. Napoleon ztíká se trůnu a jde na ostrov Elbu. Opětné dosazení Bourbonův. První mír Pařížský.
 1814—1815 **Kongress Vídeňský.**
 1815 Druhé povstání Srbův za Miloše Obrenoviče. — Autonomie Srbska.
 1815 **Napoleon vrací se z ostrova Elby.** Bitvy u Ligny a Waterloo. Svátá aliance. Druhý mír Pařížský.
 1820—1830 Jiří IV.
 1821 Napoleon umírá na ostrově sv. Heleny.
 1821 Povstání Řekův.
 1825—1855 Mikuláš I.
 1827—1829 Válka rusko-turecká. Mír v Odrinu.
 1830 **Revoluce červencová.** Pád Bourbonů ve Francii. Povýšení Orleanských. Oddělení Belgie od Hollandska.
 1830—31 První povstání polské.
 1830—1837 Vilém IV.
 1835—1848 Ferdinand I. císař rakouský.
 1837 Viktorie.
 1846 Druhé povstání polské. — Připojení Krakova k Rakousku.
 1848 **Francie republikou.**
 1848 **František Josef I.** stává se císařem rakouským.
 1852 **President republiky francouzské princ Louis Napoleon Bonaparte** dědičným císařem Francouzův.
 1853—1856 Válka krymská.
 1855 Aleksandr II.
 1858 Ziskání Amurska.
 1859 Válka italská. Mír Curyšský.
 1859—1861 Sardinsko rozšiřuje panství své po celé téměř Itálii. — **Království italské.**
 1863 Třetí povstání polské.
 1866 Válka prusko-rakousko-italská. Mír Pražský.
 1867 Výboje ruské v Turkestanu.
 1870—71 Válka německo-francouzská.
 1870 **Obnovení francouzské republiky.**
 1870 Řím připojen ke království italskému.
 1871 **Obnovení císařství německého.**